

Bu kitapta;

"Kadın" temalı bu ilk konferansımızda kadının tarihsel serüvenini, "kadın sorunu" nun ne zaman ve neden başladığını, geleneğimizden bize bu konuda nelerin tevarüs ettirildiğini, günümüzde bu sorunun nasıl ele alındığını, "özgürlük, eşitlik, adalet" kavramlarının bugün kadın sorununa katkısını, "anneliği", erkekler dünyasında kadın varlığının zorluklarını, gerekliliğini, sebep olduğu sorunları, medyanın kadını ele alışını ve buna benzer kadın eksenli başlıkları akademik ve entelektüel bir çerçevede yapılmış olan konuşmaları bulacaksınız.

TÜKENEN / TÜKETİLEN KADIN SORUNUNA YENİ BİR BAKIŞ

TÜKENEN / TÜKETİLEN
KADIN SORUNUNA
YENİ BİR BAKIŞ

Editör
Dr. Mehtap Arslan Delice

Tasarım
Betül Büşra Aslan

Baskı
İkramat Ofset
Mart 2013 / İstanbul

SUNUŞ

“Özgürlük, eşitlik,adalet” gibi kavramların Fransız Devrimi’nin insanlığa armağanı olduğu safatasına inandırıldık yıllar boyu. Sanayi Devrimi’yle birlikte “kadın hakları, kadın-erkek eşitliği, kadının ekonomik özgürlüğü” gibi kavramlar girdi insan düşünce tarihi literatürüne. Aslında bütün bunların bütün insanlığı kısıvrak yakalayacak ve garip bir şekilde daha fazla özgürlük iddiasıyla hayallerini bile tutsak edecek bir dünya düzeninin “ sermayenin saltanatı”nın kamuflaj malzemeleri olduğunu insanlık henüz fark etmeye başladı.

Sermayenin daha fazla kazanması için diğerlerinin daha fazla ve ucuza çalışması, bununla kalmayıp var gücüyle tüketmesi üzerinden kendini yürüten sistem, insana ve insanlığa ait ne varsa her şeyi tüketti aynı zamanda. Bu tüketim çılgınlığından değer yargıları, gelenek, inanç sistemleri , her şey ama her şey nasibini aldı. Ahlak, namus,aile, fedakarlık, erdem gibi kavramların hepsi kirletildi, içi boşaltıldı,sonuç olarak tüketildi.

Tarihin sonu olarak nitelendirilen geldiğimiz bu noktada, hakim sistem iflas etmiş, ancak iflasıyla birlikte bütün insanlığı da derin bir buhranın içinde bırakmıştır. İnsanlık bir uçurumun kenarındadır ve bu belayı insanlığın başına saran Batı’nın söyleyecek sözü kalmamıştır.

Söz söyleme sırası, büyük,temiz ve insani özellikler bakımından çok zengin bir medeniyet mirasına sahip olan bizlerdedir. Fakat zaman eski zaman değildir. Değişen çok şey olmuştur. Hem varisi olduğumuz medeniyet bu çağa ait değildir, hem de yukarıda sözü edilen Batı’dan kalan çok şey vardır ortada temizlenmesi, onarılması ve yeniden yapılandırılması gereken.

KASAD-D olarak biz, ülkemizin insanlığa yeni bir medeniyet va’detmesi gerektiğini, buna katkıda bulunmanın da bizim borcumuz olduğunu düşünüyor ve kendi imkanlarımız ölçüsünde gayret etmek istiyoruz. Yukarıda bahsedildiği gibi içi boşaltılan, değersizleştirilen, deforme edilen kavramların başında “aile”nin geldiğine, bir yeniden inşa kampanyası başlatılacaksa buradan başlanması gerektiğine inanıyoruz.

İşte bu inancımız doğrultusunda “kadın”dan başlayarak aileyi oluşturan unsurları yeniden ve farklı bir üslupla ele almayı düşündüğümüz bir dizi konferans ve çalışma planlamaktayız. “Kadın” dan sonra “Aile Reisi-Baba”, “Çocuk” ve bütün olarak “aile” temalı konuları incelemeyi düşünmekteyiz.

“Kadın” temalı bu ilk konferansımızda kadının tarihsel serüvenini, “kadın sorunu” nun ne zaman ve neden başladığını, geleneğimizden bize bu konuda nelerin tevarüs ettirildiğini, günümüzde bu sorunun nasıl ele alındığını,”özgürlük,eşitlik,adalet” kavramlarının bugün kadın sorununa katkısını, “anneliği”,erkekler dünyasında kadın varlığının zorluklarını, gerekliliğini, sebep olduğu sorunları, medyanın kadını ele almasını ve buna benzer kadın eksikli başlıkları akademik ve entelektüel bir çerçevede konuşmayı deneyeceğiz.

Dr. Mehtap Arslan Delice

**Bu kitap 25 şubat 2012 tarihinde KASAD-D tarafından düzenlenen
“Tüklenen/Tüketilen Kadın Sorununa Yeni Bir Bakış” Sempozyumu’nun konuşma
metinlerinden oluşturulmuştur.**

İÇİNDEKİLER

Açılış Konuşmaları

Dr. Gülhan CENGİZ	5
Dr. Sare DAVUTOĞLU.....	6/7

Panel-1:“Kadın” olgusunun tarihsel seyri

Batı Medeniyetinde Kadın (Sanayi devrimi öncesi ve sonrası)

Nazife ŞİŞMAN.....	10/18
--------------------	-------

İslam Geleneği ve Osmanlı’da Kadın

Dr. Fatma ŞENSOY.....	19/30
-----------------------	-------

Panel-2: Kadın Cinsiyetinin Psikolojik Gelişimi

“Kadın” kimliğinin oluşumunda psikolojik gelişim basamakları-Nasıl Kadın Olunur?

Dr. Ayla YAZICI.....	32/34
----------------------	-------

Çocuk için “anne”nin psişik anlamı ve “insan” ömrü boyunca “anne” figürünün etkileri

Dr. Mehtap ARSLAN DELİCE.....	35/41
-------------------------------	-------

Panel-3: Erkekler Dünyası’nda Kadın

Sunuş Konuşması

Dr. Erhan KURT.....	44/45
---------------------	-------

İş dünyasında kadın

Dr. Hakan ERTUFAN.....	46/47
------------------------	-------

Modern hayatta değişen anne-baba-çocuk rolleri

Prof. Dr. Erol GÖKA.....	48/52
--------------------------	-------

Panel-4: Medya-Kadın Etkileşimi

Küresel Medya İllüzyonu Karşısında Kadınlar

Sibel ERASLAN.....	54/58
--------------------	-------

“Namuslu Anne”den “Cinsel Özgürlükçü Birey”e:

Türk Sinemasında Değişen Kadın İmgesi

Hilal TURAN.....	59/72
------------------	-------

Sonuç Bildirgesi

Dr. Mehtap Arslan Delice.....	73
-------------------------------	----

AÇILIŞ KONUŞMASI-1

Dr. Gülhan Cengiz*

Allah kadın ve erkeği birbirini bütünleyen, birbirine örtü olan insanlar olarak yaratmıştır. Günümüzde ise birbirine muhtaç olan bu iki ferdi; adeta birbiriyle rekabet eden, zaman zaman savaş açan kişiler olarak görmekteyiz. Oysaki bizler sevgi, saygı, merhamet, paylaşma, sadakat gibi duygularla donatılmıştık. Bizim mayamızda bu duygular vardı.

Yıllar boyu özgürlük, adalet, eşitlik gibi kavramların Fransız Devrimi’nin insanlığa armağanı olduğu safatasına inandırıldık. Sanayi devrimi ile birlikte kadın hakları, kadın-erkek eşitliği, kadının ekonomik özgürlüğü gibi kavramları benimsedik. O asil yaşam dünyamız, ayaklarımızın altından kaymaya başladı. Globalleşen dünyada “daha fazla özgürlük” iddiasıyla insanlık alemi dünya düzeninin “sermayenin saltanatının” kamuflej malzemeleri olduğunu yeni fark etmeye başladı.

Sermayenin daha fazla kazanması için ucuza çalışan insan lazımdı. Bu duygularla kadın tüketilmeye başlandı. Bu tüketim çılgınlığından değer yargıları, gelenek, inanç her şey nasibini aldı. Ahlak, namus, fedakârlık, erdem, aile gibi kavramların içi boşaltıldı. Şu anda da “toplumsal cinsiyet eşitliği” gibi söylemlerle kadına cenneti kazandıran analık vasfı, ilk öğretmenlik vasfı, elinden alınmaya çalışılıyor. Kadınlar daha fazla sistemin içerisine itiliyor.

Batının söylemlerini hayranlıkla dinleyen bizler, artık bu yıkımın etkisinden kurtulmalıyız. Büyük bir medeniyetin mirasçıları olan bizlere çok vazife düşmektedir. Önümüzde yapılması gereken çok iş var.

KASAD D olarak bize de vazife düştüğüne inanıyoruz. Önce toplumun temel taşı olan ailenin boşaltılan içini doldurmamız gerekiyor. Farklı bir üslupla aile bireylerini ele alarak sempozyumlar dizisi oluşturmayı düşünüyoruz. Bu bağlamda aile içinde kadından başladık işe. Ana olarak kadın, ilk öğretmen olarak kadın, eş olarak kadın gerçek kimliğini bulmalı diye düşünüyoruz. Günümüz medeniyetinin çarkları arasında tükenmemeli, tüketilmemeli diyoruz.

Kadın temalı bu sempozyumda kadının tarihsel serüvenini, “kadın sorunu”nun ne zaman ve neden başladığını, geleneğimizden bize bu konuda nelerin tevarüs ettirildiğini, günümüzde bu sorunun nasıl ele alındığını, “özgürlük, eşitlik, adalet” kavramlarının kadın sorununa katkısını, anneliği, erkekler dünyasında kadın varlığının zorluklarını, ama gerekliliğini; medyanın kadına bakışını akademik ve entelektüel bir çerçeve içerisinde sunmaya çalışacağız.

*KASAD_D Yönetim Kurulu Başkanı, Kadın Hastalıkları ve Doğum Uzmanı

AÇILIŞ KONUŞMASI-2

Dr. Sare DAVUDOĞLU*

Kadın Sağlıkçılar Dayanışma Derneği'nin hazırlamış olduğu "Tükenen ve Tüketilen Kadın Sorununa Yeni Bir Bakış" başlıklı sempozyuma iştiraklerinizden dolayı hepinize çok teşekkür ederim.

Gerçekten de "Kadın" ve "Sorun" kelimelerinin birbirinden ayrılmamacasına sürekli olarak birarada kullanılması, diğer bir ifadeyle sosyal bilimlerde "sorun", "mesele", "ayrımcılık", "eşitsizlik" ve "şiddet", gibi kavramlar olmaksızın kadın kavramının kullanımına neredeyse rastlamamamız, "Kadın"a yeni bir bakış açısıyla yaklaşmamızı ve sorunlarına yepyeni çözümler önerilerinin getirilmesini zorunlu kılıyor. Sempozyum başlığında ifade edilen "Tükenen ve Tüketilen Kadın Sorunu" tanımlaması da içinde bulunduğumuz söz konusu kısır döngüyü anlatması açısından önem arz ediyor. Bu başlık kanaatimce sosyal bilimlerde hakim paradigma konumunda olan, adeta düşünme kodlarımızı belirleyen "modernist metodolojilere" ve bu metodolojilerle kadının "sorunsallaştırılması" konusuna referansta bulunuyor.

Üniversiteler, medya ve sivil toplum örgütleri yoluyla daha çok tarihçiler, sosyologlar, ilahiyatçılar ve siyaset bilimcilerin, kısacası sosyal bilimcilerin tartıştığı bir alan olan "kadın" konusunun, bu toplantıda sağlık alanından uzmanlarla birlikte ve onların inisiyatifiyle ele alınacak olması bu toplantıyı ayrıca değerli kılmaktadır. Pratik hayatlarında kadınların problemleriyle doğrudan yüzleşen sağlık mensuplarının tecrübeleri, inanıyorum ki değerli sosyal bilimcilerimizin çalışmaları için de ufuk açıcı olacaktır.

Kadınlık ve erkeklik kimliklerinin doğuştan değil toplum tarafından ihdas edildiğini kabul eden yeni anlamıyla "gender"ın "biyolojik cinsiyet" yaklaşımını reddetmesi, bunun yerine toplumun yeniden kurgulanması ve kadınlık-erkeklik rollerinin yeniden düzenlenmesini öngörmesi, konuyu tıp alanındaki gelişmelerle yakından ilişkilendirmektedir. Bu nedenle de mesleki olarak konunun yakın muhataplarından biri olarak, kadına "toplumsal cinsiyet" perspektifinden bakan yaklaşımların tıbbi gelişmelerle ilişkili olarak ele alınması gerektiğini düşünüyorum.

Kısacası tıbbi alandaki hızlı gelişmeler sosyal bilimlerdeki "cinsiyet" tartışmalarını, aynı zamanda "toplumsal cinsiyet" yaklaşımı da tıbbi gelişmeleri yakından etkilemektedir. Bu gelişmeler neredeyse paralel süreçler olarak ilerlemekte, karşılıklı olarak toplumsal anlamda birbirlerine meşruiyet zemini oluşturmaktadırlar. Tıp cinsiyet kurgusunun yaratılmasında söz sahibi olduğu gibi cinsiyet kurguları da tıp alanındaki birtakım gelişmeleri tetiklemektedir.

Kasad-D tarafından 2 Mayıs 2010 tarihinde düzenlenen 'Yardımla Üreme Teknikleri ve Aile Sağlığımıza Etkileri' konulu sempozyumda bu konular ayrıntılarıyla tartışılmıştı.

Peki bu hakim söylemin yerine koyabileceğimiz bizim alternatif yaklaşımlarımız neler olmalıdır?

Bireylerin biyolojik cinsiyetleriyle uyumlu, kendileri ve toplumlarıyla barışık bir kimlik

geliştirmelerini sağlayacak aynı zamanda nesillerimizi korumamızı da kolaylaştıracak bir arayışın peşinde olmamız gerekiyor. Ben "Sağlıklı cinsel kimlik gelişimi" kavramının içini doldurabilecek düşünsel ve tarihi birikime sahip olduğumuzu düşünüyorum. Sağlıklı cinsel kimlik gelişimi hem bireyi, hem aileyi, hem de toplumu güçlendirecektir. Hakkaniyete dayalı mutedil bir bakış açısıyla sorunları aileyi güçlendirerek çözmek, bunu yaparken kadın ve erkek haklarını ve cinsiyet farklılıklarını birbirinin alternatifi olarak görmemek doğru bir başlangıç noktası olacaktır. Kadınların sahip oldukları dinamik karakterleri sayesinde günümüzde yaşanan hızlı toplumsal dönüşümlere önderlik edebileceklerine inanıyorum. Bu değişim umarım çok yakın bir gelecekte kadınları "sorun" ve "problem" alanı olarak tanımlamaktan çıkaracak, "olumlu yönde değişimin kaynağı ve motoru" olarak tanımlamaya bizi zorlayacaktır. Bugünkü toplantımızın bu çabaya katkıda bulunacağına yürekten inanıyorum.

*KASAD-D Yönetim Kurulu Üyesi, Kadın Hastalıkları ve Doğum Uzmanı

PANEL-I: :“Kadın” olgusunun tarihsel seyri

Moderatör:

Prof. Dr. Şeyma Güngör, İstanbul Üniversitesi, Türk Halk Edebiyatı Ana Bilim Dalı Başkanı

Konuşmacılar:

Nazife Şişman, sosyolog, yazar
Dr. Fatma Şensoy, İktisat Tarihçisi

BATI MEDENİYETİNDE KADIN**(Sanayi devrimi öncesi ve sonrası)**

Nazife ŞİŞMAN

19. ve 20. yüzyıl boyunca “yeni kadın”ı tartıştı dünya. Çünkü hızlı değişimin hem motoru hem de en fazla etkilediği kesimdi kadınlar. Genelde yaşanan değişim çok köklü ve derindi; ama bu değişim, kadınların hayatında daha bariz görünür oldu.

Bugünse “yeni kadın”dan ziyade “yeni insan”ı tartışmamız gereken bir döneme geldik. İki yüz yıl öncesinde başlayan değişiklikler daha ziyade kadınların hayatını doğrudan etkileyen dönüşümlerdi: mesela ev ekonomisinin çöküşü, ailede iş bölümü, kürtaj hakkı, hukuk alanındaki yeni düzenlemeler. Bunlar kadınların hayatını doğrudan etkileyen radikal değişikliklerdi. Ama günümüzdeki radikal değişiklikler, mesela yeni üreme teknikleri, genetik müdahaleler, dijital protezler, yapay zeka gibi gelişmeler sadece kadınları etkilemiyor. Kadın erkek hepimizi etkiliyor. İnsanın sınırlarının tartışıldığı bir dönemde, cinsiyetin ötesinde, türün devamlılığına ilişkin risklerle karşı karşıya insanlık.

Cinsleri aşan bir “yeni insan” sorunu ile karşı karşıyayız. Ama cinsiyetin ve cinselliğin insan hayatındaki konumunu değiştirip dönüştüren sosyal, siyasal, ekonomik, kültürel ve teknik süreçler de eş zamanlı olarak tedavülde. Bir tarafta klasik “kadın sorunu” devam ediyor, diğer tarafta cinsiyetin heteroseksüellik üzerinden tanımlanmasına karşı çıkan, kadınların ezilmesini sosyo-ekonomik yapılara değil de söylemin yeniden üretilmesine bağlayan, cinsiyeti tamamen kültürel bir inşa olarak kabul eden yaklaşımlar seslendiriliyor.

Kadın meselesini ya da cinsiyeti tartışırken biz de bu genel çerçeveyi ve terminolojiyi kullanıyoruz. Bu sebeple çağdaş tartışmaların sosyo-politik arka planını anlamak üzere hem Batı hem de İslam dünyasının yakın tarihinde iz sürmek zorundayız. Çünkü bugünü belirleyen dündür.

Avrupa tarihinde, genelde tüm Batı tarihinde kadın tartışmalarının Orta Çağlardan beri hangi sosyo ekonomik ve düşünsel çerçevelerde ortaya çıktığı üzerine oldukça ayrıntılı tarihsel çalışmalar var. *Quarrelle des femmes* (kadınların kavgası) ya da *quarrelle des sexes* (cinsiyetlerin kavgası) denilen, “kadınların ruhu var mı? Kadınlar insan mı?” tartışması ile başlayan, “ev kadını ve anne”nin yüceltildiği dönemlerle devam eden, daha sonra ise eşitlik söyleminden özgürleşme söylemine evrilen bir kadın tarihini dönemler boyunca izleyebileceğimiz çalışmalar mevcut. Peki, neden Batı’daki kadının tarihiyle başlıyoruz konuya? Günün ilk oturumunun ilk konu başlığı Batı’daki kadının serüveni. Neden? Çünkü Avrupa tecrübesi, meselenin kavramsal arka planını belirliyor. Birincisi bu. İkincisi ise modernlik, önce sömürgecilik ve askeri işgallerle, ardından küresel ekonomi vasıtasıyla bütün dünyaya yayıldı. Yani artık Batı diye bir şey yok. Aynı küresel kapitalizmin belirlediği aynı koşullar altında yaşıyoruz. Dünyanın bir ucunda rüzgâr esse öbür ucunda fırtına kopuyor. Bu sebeple Batı’daki kadın tartışmalarının tarihsel arka planını bilmek zorundayız.

Vurgulamak istediğim birinci husus bu. Yani kendi konuşma çerçevemin önemini vurgulamış oluyorum böylece.

Belirtmek istediğim ikinci husus ise şu: Neden hep kadını konuşuyoruz? “Tüklenen ve tüketilen kadın” bu sempozyumun başlığı. Esasında çok yönlü ve çok boyutlu sorunlar var karşımızda.

Aile bazında düşünecek olursak...

- ailelerin çocuk merkezli oluşu,

- boşanmaların kolay hale gelmesi,

- evlilik örüntülerinde yaşanan değişimler, mesela aşkın evliliğe tek gerekçe oluşturacak bir konuma oturması –daha önceki yüzyıllarda evlilik bireylerin akışkan duygularına, yani böyle kaygan bir zemine emanet edilemeyecek kadar ekonomik ve siyasi bir kurum olarak görüldü - ,

- tek ebeveynli yani çoğunlukla anne ve çocuktan oluşan ailelerin sayısındaki artış,

- evlenmemenin hem kadınlar hem erkekler arasında yükselen bir oranda seyretmesi vb.

Aile bazında bile baksak çok boyutlu sorunlarla karşı karşıyayız. Ama biz oturmuş kadınları konuşuyoruz. Neden?

Esasında cinsler arası ilişkide de aile örgütlenmesinde de çok önemli transformasyonlar yaşıyoruz. Bu değişimlerin tek öznesi kadınlar değil, tek sorumlusu da. Ama bu değişimleri daha ziyade kadınlar üzerinden tespit etmek, genel bir yaklaşım. Evet, genelde kabul görüyor “kadınlar değişti, her şey değişti” söylemi. “Kadınlar çalışmaya başladılar, aile çöktü, çocuklar perişan oldu” şeklinde kolaycı ve yargılayıcı tespitlerle karşılaşıyoruz her gün. Ama resmin hepsini veren bir yaklaşım değil bu. O yüzden ben kadınların hayatındaki değişimi daha geniş bir dönüşüm döngüsüne yerleştirerek anlamaktan yanayım.

Batı’daki kadının hayatında en belirleyici değişiklik, feodalizmin bitmesi ve kapitalizmin gelişmesiydi. Sanayiye dayalı bir ekonomiye geçiş, pek çok siyasal ve toplumsal değişmeyi de beraberinde getirdi. Kadınlar açısından bu değişimin önemi, küçük aile işletmelerinin ortadan kalkmasıyla kadınların ekonomideki ağırlığının azalmasıydı.

Endüstri devriminin ortaya çıkardığı yeni üretim sistemi, kadınları üretim sürecinin dışına itti. Çünkü üretim evlerden fabrikalara taşındı. Max Weber’in evle iş arasında yaşandığını söylediği boşanmaydı bu. Daha önce evde üretime katkıda bulunan kadın, ağırlığına sahip olduğu bu mekânda ağırlığını kaybetti. Sadece tüketici oldu. Ev kadını da geçim ekonomisinin aksine üreticilikten tüketiciliğe geçiş yaptı ve yaptığı işler kapitalist sistem nedeniyle gölge işe dönüştü. Ücretsiz, görünmeyen işlerdi, bunlar.

Daha önceleri geçim ekonomisi içinde önemli ve üretici bir role sahip olan ev kadını, kapitalist sistemde ücretli işlerin eksikliğini ücretsiz olarak tamamlayan bir gölge işçi oldu artık. Kapitalist ekonomide her etkileşim mübadeleye indirildiğinden, kadın ile erkek arasındaki münasebet de ekonomik bir ilişki olarak analiz edilmeye başlandı.

Makineleşmiş fabrikalar ve ev ekonomisinin çöküşü ile birlikte işin kamusal dünyası ve evin özel dünyası, daha önce hiç olmadığı kadar birbirinden ayrıldı. Bu gelişmenin sonucunda, orta sınıf kadınlar kendilerini yeni toplumdan, üretim sürecinden, dolayısıyla eğitimden ve toplumsal hayattan dışlanmış bir grup olarak hissetmeye başladılar ve bir takım taleplerde bulundular.

Diğer taraftan kadınlar yeni kurulan fabrikalarda eşitsiz koşullarda çalışmaya başladılar. Çünkü sanayi kapitalizminin kadınların ve çocukların emeğinde göz vardı. Ve ayrımcılık, bir taraftan ücret eşitsizliği, diğer taraftan da hem evde hem de fabrikada çalışmak şeklinde iki katı iş olarak kadına yansıdı.

Böyle olunca işçi kadınlar, sendikalar etrafında örgütlendiler ve hem ücrette hem diğer sosyal haklarda eşitlik talep ettiler. Eğitim, siyasal katılım, eşit işe eşit ücret... Şeklinde devam etti bu talepler. 19. yüzyılda başlayan bu mücadele hala belirli oranda devam ediyor.

Avrupa tarihinde siyasal katılımın son halkası olarak sayabiliriz kadınları. Çünkü burjuva devrimi yönetime ayrıcalığını aristokratlardan aldı. Ardından mülksüzler oy hakkı ile parlamenter rejime katıldılar. Kölelerin özgürlük ve eşitlik taleplerinden sonra kadınlar da siyasal katılım talep ettiler.

Daha Fransız devrimi esnasında böyle bir talepte bulunmuştu kadınlar. Devrime emekleri ve kanlarıyla katkıda bulunan kadınlar, eşit vatandaşlık hakkı da talep ettiler. Hatta Olympe de Gauge, “kadının giyotine çıkma hakkı varsa, kürsüye çıkma hakkı da olmalı” diye ifade etmişti bu eşit vatandaşlık ve siyasal katılım talebini. Ama dönemin şartları içinde sadece giyotine çıkma hakkını kullanabildi.

Yirminci yüzyılın başlarında sufraget hareketi olarak sokak gösterilerine kadar varan bir örgütlenme ile görünür olan oy hakkı mücadelesi, bazı Avrupa ülkelerinde ancak II. Dünya savaşının sonunda olumlu sonuçlar verdi. Mesela kadınlar Fransa’da seçme seçilme hakkını 1945’te elde ettiler.

Kadınların hak taleplerinin arka planında böyle bir sosyo-ekonomik temel mevcut. Bu nedenle hak arayışlarını tarihsel ve sosyo-ekonomik temele dayandırarak anlamlandırmak gerekir.

20. yüzyıla kadınların modern dünyaya girdikleri bir yüz yıl oldu. Modern teknoloji kadınlara daha iyi sağlık ve uzun ömür nimetini getirdi. Bebek ölümleri azaldı. Kadınlar iyi eğitimler aldılar. Büyüyen kentler ve çoğalan tüketim malları yaşama insanların yaşama tarzını değiştirdi. Ev işlerinde ve çocuk büyütmenin doğasında hızlı değişimler yaşandı. Evdeki aletler kadının yardımcısı olmaya başladı. Aşlar bulundu, çocuk ölümleri azaldı. Böyle olunca on çocuk dünyaya getirip üçünün hayatta kalmasını bekleyen kadınlar daha az çocuk dünyaya getirmeye başladılar. Hamilelik ve doğum sonrası bebek bakımına ayırdıkları zaman azaldı. Hem ev işlerine hem bebek bakımına daha az zaman ayrıldığı için, sosyal yaşama katılmaya daha fazla zaman kaldı. Daha çok kadın iş hayatına girdikçe, özel alan-kamusal alan ilişkisi değişime uğradı.

En büyük değişim özel alanda oldu: koca ile kadının eşit ortak oldukları ve erkeğin evin reisi olmadığı düşüncesi, ilk önce Amerikan ve İngiliz hukukunu ve daha sonra kıta Avrupa’sının hukuk sistemlerini etkiledi. Yani kadınlar için modernliğin anlamı, babalar ve kocalar karşısında ekonomik, hukuksal ve simgesel bağımsızlığa, bireyselliğe ve tam vatandaşlık statüsüne ulaşmaktı. Bu büyük ölçüde gerçekleşti.

Refah devleti, ev bakımı, çocuk bakımı, hasta bakımı, yaşlıların bakımı gibi yükleri hafifleterek ve bir dizi sosyal koruma sağlayarak kadınlar için çalışmayı olanaklı hale getirdi. Yani kadınların hayatı, son bir iki yüzyılda çok hızlı bir değişim gösterdi.

Bugün hala tartışılabilir, doğum kontrolüne ve kürtaja yönelik liberal tutumlar hukukileşti. Bunun sonuçlarından biri de doğurganlık oranlarının gerilemesiydi. Bütün ekonomik teşviklere rağmen kadınları doğurmaya ikna etmekte başarılı olamıyor Avrupalı yöneticiler. Çünkü bireysellikteki artış özgürlük ve bağımsızlığa aşırı düşkünlük kadınları çocuksuz ya da tek çocuklu bir hayata sevk ediyor. 1980’lerden itibaren, doğurganlık oranındaki gerilemeye eşlik eden başka bir gelişme daha söz konusu: evlilik dışı doğan çocukların sayısındaki artış.

1960lı yıllara gelindiğinde kadın hakları hareketi yeni bir ivme kazandı. Fransız devrimi esnasında gelişen “eşit vatandaşlık” taleplerinin yerine, kadınların farklı bir kültürel grup

olduğu fikri dile getirilmeye başlandı. Feminizm, kadınların özgürleşmesi idealini “kişisel olan siyasi olandır” sloganında kendisini gösterdiği üzere özel alanı da kapsayacak şekilde genişletti. Aile, din gibi kadın erkek hiyerarşisine dayalı bütün kurumlar eleştirildi.

Hatta ta o zamanlar ikinci dalga feminist hareketin ileri gelenlerinden biri olan Shulamith Firestone, kadınları annelik rolünden kurtaracak teknolojilere ümit bağlamıştı. Tüp bebek yöntemiyle kadınlar doğurmaktan kurtulur ve çocuk büyütme işi de kurumlara havale edilirse, ancak o zaman kadınlar ikincillikten kurtulabilir şeklinde görüşlere sahipti Firestone.

Bugün kadınların rahimlerini başka kadınlara kiralarak taşıyıcı annelik yapıyor olduklarını görse ne derdi bilmiyorum. Çünkü kadınlardan bazılarının diğerlerini çocuk doğuran köleler olarak kullandıkları sınıfsal sömürüye açık bir yapıya geçit veriyor bu yeni teknoloji.

Başka neler oldu yirminci yüzyılın son yarısında? Evli kadın ve evlilik burjuva devriminin ilk zamanlarındaki gibi yüceltilmiyordu artık. “Salt ev kadını” neredeyse aşağılayıcı bir tanım haline gelmişti. Hâlbuki ev işleri iş görülmese de çalışan toplumdur, bunun üzerine kuruluydu. Ev işleri yapılmazsa kapitalist üretim sistemi devamlılığını koruyamazdı. Buradan yola çıkarak bazı feministler ev işlerinin ücretlendirilmesini önerdiler.

Avrupa tarihinde en uzun ve tamamlanmamış devrim olarak görülen kadınların hayatındaki değişiklikler, esasında üç ana başlıkta toplanabilir: 1-kadın istihdamının artışı, 2- medeni kanunda eşitlik, 3- refah devletinin kadınların hayatını kolaylaştıracak çocuk yardımları yapması.

Bu gelişmeler sonucunda biraz önce de söylediğim gibi kadın istihdamı arttı, ama buna paralel olarak doğum oranları azaldı. Refah devleti çocuk doğurmaya ikna etmek için kadınlara kolaylıklar sunmaya devam ediyor. Mesela Fransa’da 1990’larda üç yaşın altındaki çocukların yüzde yirmisine, üç yaşındaki çocukların yüzde 90’ına devlet bakıyordu.

Diğer Avrupa ülkelerinde bu oran daha düşük. Avrupa’da devletlerin hemen hepsi bir taraftan kadın istihdamını teşvik ediyor, diğer taraftan doğum oranlarını artırmak için sürekli sübvansiyon veriyor. Ama şu da bir vaka ki, anneliği teşvik eden önlemlerle doğurganlık oranları arasında istatistiksel bir bağlantı yok.

Bugün gelinen noktada bireyselleşme, klasik Avrupa ailesinin ve cinsiyetler düzeninin ortadan kalkmasına mı yol açacak sorusu telaffuz ediliyor. Görüldüğü üzere kadınlar, köklü bir değişim yaşadı son iki yüzyılda.

Ama değişim, ekonomik alanla sınırlı kalmadığı gibi, haklar alanıyla da sınırlı kalmadı. Bizzat kadın imgesi dramatik bir değişim geçirdi. Tarihte hiç bir zaman son yıllarda olduğu kadar hızlı bir değişim yaşanmamıştır desek, abartmış olmayız. Belki de en önemli değişim, kadının bir toplumsal kategori olarak ortaya çıkışıydı. Ki sosyal bilimciler bunun on dokuzuncu yüzyılda gerçekleştiğini söylerler. On dokuzuncu yüzyılda toplumsal bir kategori olarak ortaya çıkan kadın, yirminci yüzyılda bir kimlik haline dönüştü.

“Kadın Kimliği”

Pek nedir kimlik? Sadece kim olduğumuz duygusu mudur? Yani sadece bir tanımlama mıdır? Hayır. Çünkü “Ben bir kadını” şeklindeki tanımlama sadece bir tanımlama olarak kalmaz. Dünyaya başka bir mercekten bakmak anlamına gelir. Bir bakış açısı, bazı görüş duygusu ve tavır alışlara bağlanmak, bir şeylerle özdeşleşmek manasına gelir.

21. yüzyılı tecrübe ettiğimiz ve bazılarının post modern, bazılarının geç ya da ileri modern dönem diye adlandırdığı günümüzde, imgeler ve modalar giderek küreselleşiyor, kimlikler

siyasileşiyor, farklılık kültürü ve grup kimliği, uluslar arası hukuki tanıma kavuşuyor. Bu çerçevede “kadın” da bir “kimlik” ve etrafında dini-ahlâkî-hukukî tartışmaların yapıldığı bir tema olarak gündemimize dahil oluyor. Kadınlar, BM terminolojisiyle “*vulnerable groups*” içinde değerlendiriliyor: yaşlılar, çocuklar, eşcinseller ve özrüleriyle birlikte. Yani kolayca mağdur edilebilir, ayrımcılığa maruz bırakılabilir bir kimlik olarak kabul ediliyor kadınlar. Zira kadın meselesi, 1960 sonrası yaygın ifadesini bulan ve James Rosenau’nun ‘global problematik’¹ dediği konular arasında yerini aldı. Açlık, nüfus, silahsızlanma, çevre gibi tüm dünyayı ilgilendiren küresel meseleler arasında zikredilmeye başlandı kadın sorunu.

Biraz önce de söyledik. Toplumsal bir kategori olarak on dokuzuncu yüzyılda ortaya çıkan kadın, yirminci yüzyılda bir “kimlik” haline dönüştü. Peki kimlik ne demektir? Charles Taylor’a göre kimlik “bağlanmalar ve özdeşleşmelerle tanımlanır. Ve bu bağlanmalar ve özdeşleşmeler, “duruma göre neyin iyi ya da değerli olduğunu, neyin yapılması gerektiğini, ya da neye onay verdiğimi ya da karşı çıktığımı belirlemeye çalışabileceğim çerçeveyi ya da ufku sağlar.”² Bu manada kimlik, sadece kim olduğumuz duygusu değildir, yani sadece bir tanımlama değildir. Aslında Friedman’ın ifadesiyle “dünyaya bakmak için kullandığımız mercektir.”³

Bu açıdan bakıldığında, temelde feminist ideolojinin fikri alt yapısını oluşturduğu “kadın kimliği” merceği, dünyanın eskisi gibi görülmediği bir görüş açısı sunmaktadır.

Yeni bir toplumsal kategori olarak kadınlar, son iki yüz yıldır toplumsal konularını, bu yeni merceğin bakış açısından belirlemeye çalışıyorlar. Ve kendilerini cins kimliği üzerinden tanımlarken, yani “kadın” olarak tanımlarken, daha önceki yüzyıllarda yaşayan hemcinslerinden daha farklı bir vurgu yapıyorlar cinsiyete.

Artık daha fazla kadın “Ben kimim?” sorusuna “Ben kadını” cevabını veriyor. “Ben ezilmiş bir kadını”, hatta “Ben tarih boyunca ezilmiş kadın sınıfının bir üyesiyim” cevabını veriyor. Aslında bu cevaplar, feminizmin, “kadın”lığı siyasal bir kategori olarak kabul eden yaklaşımının yaygınlığını da gösteriyor.

Hem kadınlar hem de erkekler, cinsiyetleri üzerinden bir kimlik strateji geliştirmek zorunda hissediyorlar kendilerini. Cinsiyet üzerinden bir kimlik tanımlaması ile karşı karşıyayız. Bu, geç modern dönemin ortaya çıkardığı bir durum.⁴

Daha önceleri ben kimim sorusuna kadınlık üzerinden bir cevap vermiyordu kadınlar. Elbette kadınlarla erkekler arasındaki fay hattını, bu türün ilk yaratılışına kadar götürmek mümkün. Kadın ve erkek arasındaki farklılıkla ilgili sorular muhtemelen ilk insandan beri var olan sorular.

Tüm kutsal kitaplar insanoğlunun ilk atalarının bir erkekle bir kadın olduğunu kabul eder. Uzakdoğu’da Tao felsefesine göre kainatın temeli *yin* ve *yang*, yani müzekker ve müennes (*feminin/maskülin*) ya da eril ve dişil özelliklerin tamamlayıcı niteliğine dayanır. İslam felsefesine göre de kâinatın çiftler halinde yaratılışı Allah’ın hikmetlerindedir. Bu ikilik tevhidin yaratılmışlar âlemindeki tezahürüdür. Mutasavvıflar Allah’ın celal ve cemal sıfatının yansımaları olarak görürler insanların erkek ve dişi olarak yaratılmış olmasını. İnsanlar cinsiyet,

erkek ve kadın meselelerini tarih boyunca farklı çerçevelerde ele almışlardır. Bugünkü cevabı belirleyen son bir kaç yüzyıldır yaşanan hızlı değişim.

Çünkü kadının toplumsal örgütlenme içindeki yerini değişikliğe uğratan bir takım siyasi, iktisadi ve zihni değişimler yaşandı son bir kaç yüz yılda: Sanayi devrimi, Fransız devrimi, Aydınlanma, Reformasyon. Bütün bu gelişmeler sadece kadının değil insanın ele alınışını, toplumsal, siyasal ve ekonomik örgütlenmeyi dönüşüme uğrattı. Kadın da erkek de yerinden oldu. Böyle olunca da nereye yerleştirileceği, nasıl konumlanacağı tartışmaya açılan bir kimlik olarak ortaya çıktı kadın.

Daha önceleri ben kimim sorusuna kadınlık üzerinden bir cevap vermiyordu kadınlar. Evet, kadın olduklarının farkındaydılar elbette. Ama bu farkındalık üzerinden bir kimlik ve siyaset söz konusu değildi, modern öncesi dönemde. Bugün ise kadın olmak, bir siyasi tavır haline geldi adeta. Ve bu siyasetin çerçevesini de feminist söylem çiziyor.

İşte bu çerçevede belirlenen kadın kimliği, bir proje kimlik olarak nitelenebilir. Herkes kadın doğuyor; ama bazıları kendilerini kadın olarak tanımlayıp onun üzerinden bir siyaset geliştiriyor. İşte proje kimliklerin özelliği budur. Bu nedenle, kadın haklarını savunmakla bir cinsellik siyaseti olarak feminizmi savunmak arasında önemli bir fark var.

Birincisi şu manaya geliyor: sosyal, siyasi, iktisadi değişiklikler oldu; kadınların ve erkeklerin hayatı değişti; bu değişiklikleri dikkate alan daha adil bir düzenleme yapılmalı. Çünkü her şey değişirken kadınların hayatının değişmemesi, adaletsiz uygulamalara yol açar... Kadın haklarını savunmak, bu anlama gelir.

Kadın üzerinden cinsellik siyaseti ise bütün kimliğini, cins kimliği üzerinden tanımlar ve adeta insanlık tarihini kadın-erkek gerilimi üzerinden okur. Bütün problemleri kadınlık ortak paydasından tespit eder. Peki, böyle bir ortak payda yok mudur?

“Kadınlık” Ortak bir Kategori midir?

Bugün kadınlar pek çok problemle karşı karşıya. Dünyanın neresinde yaşarsa yaşasın, kadınların hayatını ve bu hayatta yaşadığı güçlükleri birbirine benzer kılan bir süreç yaşıyoruz. “Bunlar Batılı kadının problemi, bizimle ilgisi yok” diyemiyoruz. Çünkü küreselleşme sonucu pek çok mesele ortak bir tecrübeye dönüştü.

Dünyanın neresinde yaşarsa yaşasın kadınların yaşadıkları güçlükleri birbirine benzer kılan bir süreç var. Çünkü kapitalizm küreselleşti. Biraz önce Batı’daki değişim üzerinden anlattığımız gelişmelere benzer bir süreci, dünyanın pek çok yerindeki kadın yaşıyor. Geçim ekonomisinden üretim ekonomisine, ardından da tüketim ekonomisine geçiş, kadınların hayatında ciddi zorluklara yol açtı. Bu zorlukların aşılması, dünyanın her tarafındaki kadınların sorunudur. Peki, bu zorlukları aşmak nasıl mümkün olacak?

Bu soruyla birlikte Batı’da geliştirilmiş tecrübe ve kavramlar tek çözümmüş gibi tedavüle giriyor. Aynen liberalizmin “tarihin sonu” iddiası gibi... Fukuyama Amerikan liberalizmini insanlığın gelebileceği en iyi nokta olarak sunmuştu “Tarihin sonu” tezi ile. Bugün yaşanan ekonomik kriz, zaten inandırıcılığı olmayan bu iddianın nasıl iflas ettiğinin göstergesidir.

Benzer bir iddiayla feminizm de Batılı kadının tecrübesini ve geldiği noktayı, bütün kadınlar için bir izlek olarak sundu. Kadınların gelip gelebileceği en iyi nokta olarak gördü, Batılı kadının geldiği son noktayı. Bütün kadınların ortak bir kadınlık durumunu paylaştığını iddia etti. Hâlbuki kadınların, sınıfsal, etnik ve ırksal özelliklerinin hiçbir etki yaratmadığı; özdeş çıkarılara sahip açık ve tanımlanmış bir kategori oluşturduğu fikri, oldukça tartışmalıdır.

¹ James N. Rosenau, *The United Nations in a Tribulent World*. London & Boulder: Lynne Rienner Publishers, 1992, s. 59.

² Charles Taylor, *Sources of the Self: The Making of the Modern Identity*. Cambridge: Harvard University Press, 1989, s. 27.

³ Lawrence M. Friedman, *Yatay Toplum*. Çev. Ahmet Fethi, İstanbul: İş Bankası kültür yayınları, 2002, s. 13.

⁴ Bkz. Nazife Şişman, *Küreselleşmenin Peçesi İslam’ın Peçesi*. İstanbul: Küre yayınları, 2006.

Bilindiği gibi çağdaş feminist hareket, kadınların bir siyasal ve sosyal grup, hatta bir sınıf olduğu fikrini benimsemişti. Gerçi siyah kadınlar ve Üçüncü Dünya kadınları buna karşı çıktılar. Çünkü bu, beyaz orta sınıf kadının hâkimiyeti manasına geliyordu. Ve bütün idealler şöyle bir çerçevede teşekkül ediyordu: Avrupalı kadının ilerlemiş/özgürleşmiş olduğu dünyanın geri kalanındaki kadınların da aynı yolu izleyerek kurtulabilecekleri şeklinde bir yol belirleniyordu.

Elbette bu yaklaşım, Avrupa merkezilik, oryantalist algı, sömürgeci hegemonya gibi pek çok açıdan eleştirilebilir. Çünkü bütün on dokuzuncu yüzyıla, “İslam’da kadınları ezdiği”ni vurgulayan bir Batılı anlatı hakim oldu. Sömürgeciliği meşrulaştıran da bu anlatıydı. Kadınların ezildiği, despotik yönetimlerin var olduğu, “geri kalmış Doğu’yu medenileştirme” söylemiydi, bu anlatının özü.

Fakat geçmişin hiç geçmediğini, 19. yüzyıl sömürgeciliğinin, “uluslararası ilişkiler” adı altında günümüzde de hâkimiyetini sürdürdüğünü gözlemliyoruz. Amerika Afganistan’ı işgalini “kadınları burkadan kurtarma” şeklinde bir ambalajla sundu. “Kadınları özgürleştirme” çabasının hep siyasal bir zemini oldu. Daha doğrusu bir takım siyasetlerin, stratejilerin aracı oldu “kadınları özgürleştirme” iddiası.

Hindistanlı Spivak “Beyaz kadın, neden kahverengi kadını kahverengi erkekten kurtarmaya çalışıyor?” diye soruyor. Yani bütün ırkları, dinleri, sınıfları aşan bir kadınlık tanımı oldukça sorunludur. Amerikalı işkenceci asker Lyndy England da kadındı. İşkence yaptığı Iraklılarla fotoğraf çektirecek kadar zulmünü sergilemekten çekinmeyen bir kadın.

Irak işgalinin mimarlarından dönemin ABD Dışişleri bakanı Condelezza Rice da kadındı. Peki, onları ıraklı kadınla, “kadınlık” kategorisinde birleştirebilir miyiz? Ortak bir kadınlık idealinden bahsedilebilir mi bu kadınlar arasında? Tabii ki, bahsedilemez. Bir tarafta sömürülen ve işgale uğrayan “erkekler ve kadınlar” var. Diğer tarafta sömüren ve işgalci “erkekler ve kadınlar”.

Yoksulluk ve şiddet “kadın sorunu” mudur?

Ama yine de gözden kaçırmamamız gereken bir husus var. Dünyanın neresinde yaşarsa yaşasın kadınların hayatını ve bu hayatta yaşadığı güçlükleri birbirine benzer kılan bir süreç yaşıyoruz. Artık dünyanın her tarafında yaşayan insanların ortak sorunlarından bahsediyoruz; küresel problematiklerden, nüfus, küresel ısınma, yoksulluk gibi küresel sorunlardan. Kapitalizmin küreselleşmesi, savaşlar, işsizlik, şiddet, eğitimde fırsat eşitsizliği, yoksulluk... vb. Aslında bunlardan bahsederken küresel sorunlardan bahsediyoruz. Bu sebeple, böylesine büyük sorunların çözümünü, “kadın sorunu” perspektifine hapsederek çözmemiz mümkün değil.

Sosyal refah, işsizlik, yoksulluk... Bunlar kadın sorunu değildir. Bu sorunlardan en fazla muzdarip olanlar kadınlar bile olsa... Ve sadece kadın kadına konuşulup, kadın perspektifinden çözümleri mümkün değildir. Ya da şiddet, kadına yönelik şiddet en can yakıcı boyutlarda kendisini gösteriyor. Ama kalbi olmayan bir dünyada sadece kadınlar için hukuku devreye sokarak, genel bir problemi spesifik bir problemmiş gibi çözmeye çalışmak, abesle iştigal olur. Daha kuşatıcı bir yaklaşım benimsemek gerekir.

Ama bugün kadınlarla ilgili konuşulurken, kadınlara özgürlük, eşitlik üzerinden bir ideal çizilirken baskın bir iddia var. Bütün kadınlar için yol çizen bu yaklaşıma göre, “kadınların özgürleşmesi için, bütün hiyerarşilerin yıkılması gerekir”. Aile ve din de bu hiyerarşilerin başında geliyor onlara göre. Çünkü kadınları kısıtlayan kurumsal örgütlenmelerin en

baskıcıdır bu ikisi. Böyle diyor bütün kadınlar adına konuşan bazı kadınlar. Oysa bütün kadınların bu genel kanaati paylaşmadığını biliyoruz. Bu sebeple bütün kadınlar adına ‘BİZ’ diye konuşmak doğru ve isabetli değil.

Çünkü kadın meselesine, tarafsız bir noktadan bakmak mümkün değildir. Zira bir tarafla kültürel, bir başka yönüyle dini ve ahlaki bir meseledir bu. Bu nedenle hayatta neyin önemli olduğu sorusuna farklı cevaplar veren kimselerin bu hususta ortak bir dil kullanmaları söz konusu olamaz.

“Kadın Özgürlüğü”nün Sınırlarında

Kadın özgürlüğünü, kadınların biyolojilerinden özgürleşmeleri şeklinde kabul eden bir yaklaşım hâkim, günümüzde kadınlara ilgili çalışmalara. 20. yüzyılın ikinci yarısından ve özellikle içinde bulunduğumuz yeni yüzyılın başlarından itibaren biyo-teknolojide ve gen teknolojisinde çok ciddi gelişmeler oldu. Bu gelişmeler, kadınlara biyolojilerine mahkûm olmaktan kurtarmayı vâdediyor.

Üremeyi kontrol altına alan araçlardan klonlamaya, yaşlanmayı geciktiren tedavilerden kiralık rahime... Pek çok gelişme böyle bir vaadi, uygulanabilir kılıyor. Ama biyoloji üzerindeki hâkimiyete dayalı böyle bir özgürlük anlayışı, insanlık için çok tehlikeli noktalara gidebilir. Bunu, bir örnek üzerinden ele alalım.

Biliyorsunuz kürtaj, kadın özgürlüğünün, kadının bedeni üzerindeki hâkimiyetinin ve tercih hakkının bir sembolü oldu hep. Çünkü kadınların biyolojik döngülerine ‘mahkûm’ olmaları, kadın hakları hareketinin ta başından itibaren kafa yorduğu bir meseleydi. Özel kamusal ayırımının merkezinde de, kadınların ikincilleştirilmesinde ya da ezilmesinde de biyolojilerine mahkûm olmaları yatıyordu, onlara göre. Yani doğurma işlevleri, kadınları eşitlikten de, özgürlükten de alıkoyuyordu.

Aydınlanma’nın temel prensiplerinden hareket eden 19. yüzyıl feministleri, doğaya hâkimiyet anlayışını, “kadınların doğasına hâkimiyet” şeklinde genişlettiler. 20. yüzyılda biyo-teknolojide gelişmeler oldu. Doğum kontrol hapları icat edildi; kürtajla ilgili teknik imkânlar gelişti. Böylece bu fikir ya da hayal, uygulanabilir hale geldi.

İkinci dalga feminist hareket “bedenimiz bizimdir” sloganıyla, kadınların seçme hakkını, yani çocuk doğurmama hakkını, kürtaj hakkını savunuyordu. Ama bugün ne oldu? Biyo-teknoloji öyle gelişti ki, bir çocuk anne karnındayken cinsiyeti bilinebiliyor. Çin’de nüfus planlaması nedeniyle tek çocuk uygulaması var. Aileler sahip olacakları tek çocuğun erkek olmasını istiyorlar ve doğumdan önce tespit edilen kız çocuklar, kürtajla alınıyor. Hindistan’da da buna benzer bir uygulama yaygın.

Görüldüğü gibi kadın özgürlüğünün sembolü olan kürtaj, bumerang gibi kadınları vuruyor. Pagan toplumlar, putperest toplumlar, kız çocuklarını doğduktan sonra öldürüyordu. Yeni paganist toplumlar ise biyo-teknolojinin yardımı sayesinde, doğmadan önce öldürüyor kız çocuklarını.

Nerden nereye geldi insanlık? Bir yere geldi mi? Tartışılır. Teknolojik ilerlemenin ve doğaya hâkimiyet iddiasının, insanlık için ne anlama geldiğinin sorgulanması gerek. Hem de hayatın ve ölümün sınırlarında gezen yeni biyo-teknolojiler üzerinden.

O yüzden ilk başta yaptığım hatırlatmayı tekrarlamak istiyorum:

19 ve 20. yüzyıl boyunca “yeni kadın”ı tartıştı dünya. Çünkü hızlı değişimin hem motoru hem de en fazla etkilediği kesimdi kadınlar.

Bugünse “yeni kadın”dan ziyade “yeni insan”ı tartışmamız gereken bir döneme geldik. İki yüz yıl öncesinde başlayan değişiklikler daha ziyade kadınların hayatını doğrudan etkileyen dönüşümlerdi: mesela ev ekonomisinin çöküşü, ailede iş bölümü, kürtaj hakkı, hukuk alanındaki yeni düzenlemeler. Bunlar kadınların hayatını doğrudan etkileyen radikal değişikliklerdi.

Ama günümüzdeki radikal değişiklikler, mesela yeni üreme teknikleri, genetik müdahaleler, dijital protezler, yapay zeka gibi gelişmeler sadece kadınları etkilemiyor. Kadın erkek hepimizi etkiliyor. İnsanın sınırlarının tartışıldığı bir dönemde, cinsiyetin ötesinde, türün devamlılığına ilişkin risklerle karşı karşıya insanlık.

Cinsleri aşan bir “yeni insan” sorunu ile karşı karşıyayız. Ama cinsiyetin ve cinselliğin insan hayatındaki konumunu değiştirip dönüştüren sosyal, siyasal, ekonomik, kültürel ve teknik süreçler de eş zamanlı olarak tedavülde.

Bu vasatı analiz edebilmek ve anlayabilmek için tarihsel arka plan kadar güncel stratejilerden de haberdar olmak zorundayız. Aynı zamanda farklı disiplinlerin birikimini, tarih ve sosyal bilimlerle tıp teknolojisini bir araya getiren çalışmalar yapmamız gerekiyor. Bu tür toplantıların böyle kavrayışlara kapı aralamaya vesile olmasını diliyorum, hepinizi saygıyla selamlıyorum.

İSLAM GELENEĞİ ve OSMANLI’ DA KADIN

Dr. Fatma ŞENSOY

ÖZET

Kadınlık tarihimizi yazarken, kendi bakış açımızla bunu yapmak, kimi zaman yeni bir tarih anlayışı geliştirmenin sorumluluğunu da bize yüklemektedir. Geçmişin yaşanmışlıklarını arşiv belgelerinden okurken, bu belgeleri nasıl yorumlamak gerektiği konusunda bakış açısı son derece önemlidir. Belgeler, hayatın zorlukları veya problemleri karşısında çözüm yolları bulmanın ipuçlarını barındırmaktadır. Spesifik yargılar, bu okumayı bakış açısına göre yönlendirebilir. Fakat geçmişin pratikteki uygulamaları ve mahkeme kayıtları, bize empoze edilen aksine yaşanmışlıkları gözler önüne serebilir.

Yeni nesillere hemcinslerinin geçmiş asırlardaki sosyal ve ekonomik durumlarını bir panorama halinde göstermek; günümüz problemlerine çözüm konusunda bir şuur oluşturmanın da yoludur. Geçmişten gelen bilgi vasıtasıyla, oluşan birikimler, gelecek nesillere de yol gösterici olacaktır.

- I. KADINLARIN TARİHİNE IŞIK TUTAN BELGELER
 - A. ŞERİYYE SİCİLLERİ
 - B. TEREKE DEFTERLERİ
 - C. VAKFİYELER
- II. KADINLARIN SOSYAL VE EKONOMİK YAŞAMLARI
 - A.EĞİTİM
 - B. EVLİLİK VE EV İÇİ ÜRETİM
 - C. EKONOMİK FAALİYETLER
- III. YAŞAMIN GETİRDİĞİ OLUMSUZLUKLAR İÇİN ÇÖZÜM YOLLARI (ADALET ARAMA GELENEĞİ)
- III. SONUÇ

I. Kadınların tarihine ışık tutan belgeler

A. Şer'iyye sicilleri

Osmanlı iktisat ve hukuk kaynaklarının işaret ettiği belgeler ve bilgiler, tematik bir yaklaşımla değerlendirildiğinde aile içindeki kadını ve kadının aktif bir yaşamı olduğunu ortaya çıkarmıştır. Şer'iyye sicilleri, halkın her konuda tek başvuru mercii olan ve buldukları yerde merkezi otoriteye ait her türlü görevin sahibi olan kadınlara tutmuş olduğu defterlerdir. Sicil kelimesi okumak, kaydetmek, hükmetmek, karar vermek, zabta geçirmek anlamlarını taşımaktadır. Terim olarak da insanlarla ilgili tüm olayları, kadınlara verdikleri karar suretlerini hüccetleri ve yargıyı ilgilendiren çeşitli yazılı kayıtları ihtiva eden defterler için kullanılmıştır.

İslam dünyasında bu anlamda sicil tutma ve davaların tescili geleneğini ilk asırlara kadar izlemek mümkündür. Büyük şehir kadınlıklarınca tanzim edilenler konusuna göre müstakil defterler olarak tutulmuştur. Bunlar: hüccet, ferman, narh, ihtisab, vakıf muhasebesi, tereke defterleri, mâ-i lezîz defterleri gibi. Daha küçük kadınlıklarda ise aynı deftere çeşitli konular birlikte kaydedilmiştir. Siciller yalnız şehir halkı için değil köylerde yaşayanlar için de başvuru

kaynağı olduğundan köylülerle ilgili kayıtlarda yer almıştır.⁵ Mahkemeye intikal eden her türlü resmi yazı belirli bir disiplin içinde bu defterlere yazılmıştır. Yerel konulara ilişkin olarak kadıların veya yardımcıları naiblerin verdikleri kararlar sicillerin bir tarafına, merkezden (padişahın veya divandan gelen) her türlü resmi yazılar diğer tarafına yazılmıştır. İslam şeriat hükümlerinin uygulandığı Osmanlı Devleti'nde kadının mülkiyet hakkı, şeriat hükümlerinden oluşmuştur. Hz. Peygamber, ilk islam toplumunu oluşturma sürecinde Akabe Biatı'nda erkeklerden olduğu kadar kadınlardan da söz almıştır. Kur'an-ı Kerim'de Hz Peygamber'e mümin hanımlardan Allah'a ortak koşmayacakları, hırsızlık yapmayacakları, zina etmeyecekleri, çocukları öldürmeyecekleri, iftirada bulunmayacakları, ve emre karşı gelmeyecekleri şeklinde bey'at alması emredilmiştir.⁶ Bu ayetler, kadınların müstakil şahsiyete sahip bir toplum ferdi olduğunun Kur'ani delilidir. Yine şeriat hükümlerine dayanak oluşturan ayetlerde miras, vasiyet, borç, alış-veriş, anlaşmalar gibi ekonomik işlemlerin sorumluluğunu yüklenme hakkı tanınmıştır. Kadın, mülk edinme ve mülkünü dilediği gibi tasarruf etme hakkına sahiptir. Bu konuda İslam'ın kadın veya erkek bütün müslümanlar için öngördüğü hukuki düzenlemelere tabidir. Osmanlı toplumunda şeriat hükümlerinde ve en az onlar kadar dikkate alınan yerel uygulamalarda yani örfi hukukta « kadının korunması » esas alınmıştır. Kadılar, mahkemelerde iktisadi hayatta kadınların dahil oldukları davalarda, şeriatla kadına tanınan haklara riayet ederek hüküm vermişlerdir.

Sicillerde sosyal, mali, iktisadi ve ticari yaşama ilişkin pek çok hüküm yer almıştır. Nişanlanma, evlenme ve bunlarla ilgili her türlü problemlerin çözümü, karı-koca arasındaki mal ayrılığı rejimi, karı-kocanın çocuklar üzerindeki hak ve görevlerini, kadının mehir olarak hangi eşyaları aldığı, hatta evlenme akitleri (gerekli olmadığı halde) sicillere kaydedilmiştir.⁷ Eşya, Borçlar ve Ticaret Hukuku'na ait kararlar içiçe ve "Muamelât" başlığı altında toplanmıştır. Mülkiyet hakkı din, dil, ırk ve cinsiyet ayırımı gözetilmeksizin tüm fertlere belli şartlar altında tanınmış, hüccetli şer'i sicil sistemi kullanılmıştır.⁸ Jennings, 1970'li yıllardaki yayınlarında mikro düzeyde Osmanlı tarihi analizleri yapmış, sicillerin diğer resmi kaynaklara kıyasla daha fazla kadını yansıttığını dile getirmiştir. Kayseri'ye ait yaklaşık 10000 adet sicili taramış bunların 1800'ünde kadınların taraf olduğunu belirtmiştir. Sicillerde ortaya çıkmış kadın portresinin, Batı'nın empoze ettiği erkek egemenliği altında ezilmiş görüntünün aksine bir görünüş sergilediğini ifade etmiş. Kadınların davalı ve davacı, kefil ve şahit olarak mahkemeleri erkekler ile aynı şartlarda kullandıklarını belirlemiştir. Daha sonra pek çok araştırmacının tekrarlamış olduğu gibi kadınların haklarını korumak için komşularını, akrabalarını ve hatta kocalarını dava ettikleri olgusunu ortaya koymuştur.⁹ İslam'da kadına tanınan vekalet hakkı, onun bağımsız kişiliğini teyit etmenin ötesinde ona hukuki ve iktisadi işlemlerindeki yetkilerini başkasına devretme veya başkasının işlemlerini devralma kolaylığı tanımıştır. Böylece tayin ettiği vekille kamu hayatında, ekonomik faaliyetlerinde ve bunun sonucu olarak ta toplumsal yapının şekillenmesinde etkileri açıktır.

Jennings, Kayseri Sicillerinde ev kadınlarının mehir, miras ve satın alma gibi yollarla mal mülk sahibi olduklarını, ticaret ile uğraştıklarını, borç alıp verdiklerini belirlemiştir. Vakıf kurucusu olduklarını, kimi zaman da vakıflardan yararlananlar olduklarını beyan etmiştir. Kadınların mahkemeyi kullanma yöntemlerine dayanarak ekonomik, sosyal ve hukuki düzen açısından izdüşümlerini açıklamıştır. Sosyal ve ekonomik yaşamda kadınların aktif rollerini, İslam hukuku tarafından verilmiş hakların korunması ile irtibatlandırmıştır.¹⁰ Jennings, kadınların evlenme, boşanma, çocuklara vasi tayini, miras ve mal ile ilgili konularda mahkemeye başvurduklarını ve mahkemenin çözümüne dair örnekler sunmuştur. Gerber, Bursa'lı kadınların ekonomik aktivitelerine ilişkin detaylı bilgiler ortaya koymuş zanaat ile uğraşıp; esnaf teşkilatı ile bağlantılarını belirtmiştir.¹¹ Bu çalışmaların bir diğeri Abraham Marcus tarafından Halep sicillerine ilişkin yapılmıştır. Halep kadınlarının ev almaktan ziyade sattıklarını belirlemiştir.¹² 1990'lardan itibaren yoğunlaşan Türkçe tez çalışmalarında genelde kadınların ne şekilde yer aldığını belirtilmiş çalışmaların hammaddesini ortaya çıkartacak niteliktedir.

B. Tereke defterleri

Kazai ve idari yetkilere sahip kadılar, gereken durumlarda vefat edenlerin mal varlıklarına el koyarak miras taksimini yapmışlardır. Bu durum şer'i hüküm ve kurallar çerçevesinde yapılmış; mirasçıların hakları korunmuş varislerin olmadığı durumlarda ise Beytül-mal adına kabzedilmiştir. Kadılar bu kayıtları maiyyetlerinde bulunan "kassam" adı verilen görevliler ile "tereke", "kassam", "metrukât" veya "muhallefat" adı verilen özel defterlere kaydettirmişlerdir. Terekenin taksimi ancak ilgililerin talebi veya devletin mirasçılığı söz konusu olduğu durumlarda ve varislerin uzakta olması ya da tasarruf ehliyeti olmayan küçük yaşta çocukların haklarının korunması gerektiğinde defterlere kaydedilmiştir.¹³ Bununla birlikte tereke defterleri yerel nüfusun bütünü sergileyen bir kapsamda olmamıştır. Ölünün ardında çocuksuz bir eşin dışında hazinenin payının belirlenmesi işlemi de defterlerde yer almıştır. Çocukların olması durumunda hazine için bir payın ayrılması söz konusu değildir.¹⁴ Tereke defterlerinde vefat eden kişiye ait özellikler, medeni hali, aile yapısı, sosyal statü, meslek ve devlet görevleri belirtilmiştir. Vefat ettiği yer, ölüm şekli, mirasçıların tümü yazılmıştır. Kişinin hayatta iken tasarrufunda bulunan her türlü giyim ve ev eşyası, menkul ve gayrimenkulleri, atölye ve dükkan gib iticari faaliyetlerin yapıldığı yerlerde bulunan aletler ve malzemenin miktarları verilmiş. Ticari emtia ve diğer tüm bu eşyaların müzayedeye ile satışları sonunda tahakkuk edecek fiyatları yazılmıştır.

Kadınların ekonomik özgürlüklerinin belgelerini yine siciller ve tereke defterlerinden okuyabiliriz. Nikah sırasında eşlerinden aldıkları mehir mülkiyet hakkı açısından son derece önemlidir. Mehr ikiye ayrılmaktadır: Düğün sırasında ödenen peşin mehir [mehr-i muaccel] ve boşanma ya da eşlerden birinin ölümü durumunda ödenmek üzere ertelenen mehir [mehr-i müeccel]. Ertelenen mehir bir tür sigorta sözleşmesi gibi düşünülmekte, evliliğin

⁵ Hüseyin Özdeğer, **1463-1640 Yılları Bursa Şehri Tereke Defterleri**, İstanbul, 1988, s. 1.; Said Öztürk, **Askeri Kassama Ait XVII Asır İstanbul Tereke Defterleri (Sosyo-Ekonomik Tahlil)**, İstanbul, 1994, s. 21; Ahmet Akgündüz ve Heyet, **Şer'iyye Sicilleri I**, İstanbul, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayını, 1988, s. 11.

⁶ Mümtetine, 12

⁷ Akgündüz- Heyet, s. 13.

⁸ İbid, s.14.

⁹ Ronald Jennings, "Women in Early Seventeenth Century Ottoman Judicial Records: The Sharia Courts of Anatolian Kayseri", **JESHO**, 1975, c. XVIII, S. 1, s. 53-114. 'den aktaran, Betül İpşirli Argıt, "Osmanlı Hukuk Çalışmalarında Kadın", **TALİD**, C.3, S. 5, İstanbul 2005, s. 577.

¹⁰ Argıt, agm, s. 578.

¹¹ Haim Gerber, **Economy and Society in an Ottoman City, Bursa, 1600-1700**, Kudüs, 1988, s.144-145'den Argıt, s. 578.

¹² Abraham Marcus, "Men, Women and Property: Dealers in Real Estate in 18th Century Aleppo". **JESHO**, 1983, C. XXVI, S.2, s. 137-163'ten aktaran Argıt, s. 579.

¹³ Öztürk, 1994, s. 26.

¹⁴ Suraiya Faroqhi, **Osmanlı Dünyasında Üretmek, Pazarlamak, Yaşamak**, Çev. Gül Çağalı Güven, Özgür Türesay, İstanbul 2003, YKY, s. 220.

başlangıcında paranın tutarı belirlenmekte ancak ödeme süresi daha sonraya bırakılmaktadır. Söz konusu tutar, boşanma ya da taraflardan birinin ölümü durumunda ödenmektedir. Kadın ölürse, mehri, mirasçılara talep edebilmekte; erkek ölürse malvarlığı üzerinden kadına, öncelikle ödenecek bir borç olmaktadır. Terekelerde kadınların mehirlerini sadece nakit olarak değil, bağ, bahçe hatta ev olarak aldıkları da yazılıdır. Babadan veya kocadan alınan miras hakkı ve yine kocadan alınan mehir, kadınlar için işletilerek büyüyecek bir sermaye olabileceği gibi bir tür sosyal güvence de oluşturmuştur.

Faroqhi, Osmanlı kadınının materyal dünyasını ve aile yaşamını farklı açılardan görmeye çalışmıştır. Bursa'da 1486-1489 tarihli tereke defteri içindeki örneklerle zenginliğin ölçütünü vermeye ve kadınların öykülerini anlatmaya çalışmıştır. O dönemde birkaç yüz akçeye bir ev, birkaç bin akçeye de bir köle satın alınmıştır. İki kadının serveti 20 ila 30 bin akçe arasındadır. Bir kadın ise 40000 akçe servet bırakmıştır. Kadınların mal ve mülkünün dokunulmazlığı mahkemeler tarafından sürekli olarak kollanmıştır. Kadının izni olmadan kocası, babası ve diğer akrabaları malını satamamış, kiralayamamış veya kullanamamıştır. Bu konuda yaşanmış olumsuzluklarda kadı, mülküne kadına ait olduğu ispatlandığında satışı iptal etmiştir. "Hacı Musa kızı Emine'nin vekili Hüseyin bin Hüseyin diyor ki, müvekkilemin yaşı küçük iken kendisinin nazırı olan Seydi Ahmet, Müvekkileme ait olan Sultan Hamamı Mahallesi'ndeki evleri Hacı Hasan'a satmıştı. Müvekkilem şu anda reşit olacak yaşta ve evlerini geri istiyor. Mahkeme evlerin ona geri verilmesini emreder".¹⁵

Haim Gerber'in 17. yy Bursa kadı sicilleri üzerinde yaptığı çalışmada kadınların şehir ve köy emlaklarının alım satımı ve kiralanmasıyla yoğun bir şekilde uğraştıklarını ve kendilerine ait evlerde oturanların oldukça fazla olduğunu ortaya çıkarmıştır. Abraham Marcus, Halep'te emlak ticaretinde kadınların payının %63 olduğunu (18.yy için), Kayseri'de de %40 olduğunu belirtmiştir.¹⁶

C. Vakfiyeler

Vakfiyeler vakfın kuruluş gayesini, bu gayenin gerçekleşmesi için ne miktarda menkul veya gayrimenkul vakfedildiğini ve bunların nasıl işletileceğini, gelir ve giderlerinin hangi esaslar dâhilinde yapılacağını gösteren ve hâkim kararıyla tescil edilen yazılı bir vesikadır. Vakfın kuruluşu sırasında hazırlanmış bu nizamnameler şer'iyeye sicillerine kaydedildikten sonra vakfın kuruluş işlemleri tamamlanıp, vakıf hükm-i şahsiyet kazanmıştır. Günümüzde ise mahkeme kararından sonra kesinlik kazanmaktadır. Vakfiyeler vakfı yapacak kimseler tarafından hazırlandıktan sonra mahkemeye intikal ettirilmiş, şeri hükümlere uygunluğu sağlandıktan sonra tasdik ve tescil işlemi yapılarak kadı siciline kaydedilmiştir.

Osmanlı hanedanındaki kadınlardan sıradan kadınlara değin mülk sahibi kadınlar, vakıflar kurmuşlardır. Gabriel Baer'in, İstanbul vakıflarından seçmiş olduğu 500 örnek içinde üçte birinden fazlasının kurucusu kadındır.¹⁷ 18. yy vakıf kurucularının % 80-90'ı askeri zümre,

bunlar arasında 19 hanım sultan başta gelmektedir. (Diğerleri 2 sadrazam, 3 yeniçeri ağası ve 6 Darüside ağası)¹⁸

Kadınlar hem kamusal vakıflar(vakf-ı hayrî) hem de aile vakıfları(vakf-ı zürri) kurmuşlardır. Cami, medrese ve zaviye gibi dinsel kurumların bakımı ve korunması, din görevlilerinin ücretlerinin ödenmesi, Mekke ve Medine'deki yoksulların beslenmesine adanmış. Aile vakıflarında da ailenin soyu tükenene değin aile bireylerinin yararı gözetilmiştir. Hanedan ailesi kadınların kişisel hayır işleri yapması, sadece onların kendi dine bağlılık ve eli açıklıklarını değil tüm hanedanın dindarlık ve cömertliklerini herkese duyurmaya yaramıştır. Kutsal Mekke ve Medine şehirlerine devletin her yerinden ve diğer Müslüman devletlerden gelen hacılar, verilen vakıf hizmetleri ile onların işledikleri sevapların farkına da varmışlardır.

Vakıf hizmetlerinin aksamadan devamı için buralarda çalıştırılanlar, önemli bir istihdam hacmine işaret etmiştir. Hürrem Sultan'ın Kudüs vakfında 55 hacıyı barındıran bir misafirhane ve günde 400 yoksulu doyuran bir imaretinde 36 kişi çalışmaktaydı. II. Mahmud'un kızı Adile sultan'da Medine'de sadece kimsesiz ve çaresiz azat edilmiş kadın kölelerin barınabileceği haneleri vakfetmişti.¹⁹

Osmanlı medeniyetinin gelişmesinde vakıfların rolü açıktır. Yeni şehirlerin kurulması veya kurulmuş olanların büyümesi, yaşam seviyelerinin yüksekliği hep kurulmuş vakıflarla oluşmuştur. Şehrin merkezine kurulmuş olan cami, çarşı, mektep, medrese, hastane, kervansaray, ticaret merkezleri, suyuolları, çeşmeler... Sosyal güvenlik işlevleri üstlenen vakıflar, toplumda sınıf farklılıklarının ortaya çıkmamasını sağlamıştır.

II. Kadınların sosyal ve ekonomik yaşamları

A. Eğitim

Osmanlı ülkesinin her tarafına yayılmış ve hayırseverler tarafından, vakıf kurumu içinde oluşturulmuş sıbyan mekteplerinde 5-6 yaşlarındaki kız ve erkek çocuklara ilk eğitim verilmiştir. Sıbyan mekteplerinde Kur'an-ı Kerim'i usul ve kurallarına göre öğretmek için *Karabaş Tecvidi* adlı risale, Arapça ve Farsça kelime belletmek ve anlamlarını öğretmek için de *Subha-i Sıbyan* ve daha sonra *Tuhfe-i Vehbi* adlı manzum kitaplar kullanılmıştır. Din bilgisine başlangıç olarak *İlm-i hal*, *Mızraklı İlmihal* ve *Dürr-i Yekta* adlı kitaplar ezberlettilerle öğretilmiştir. Sülüs ve nesih hatları talim ettirilip çocuklar yazıya da alıştırılmışlardır. Evliya Çelebi XVII. yüzyılda sadece İstanbul'da 1993 tane sıbyan mektebi bulunduğunu belirtmiştir. XVI. yüzyılda tüm Anadolu'yu gezmiş bir Fransız seyyahı her köyde mektebe rastladığını ifade etmiştir. Sıbyan mekteplerindeki tahsil süreleri öğrencilerin zeka, çalışkanlık ve okunması gereken kitapların bitirilmesiyle ilgilidir. Genel olarak 4 yıl olan devam süresinin başlangıcı erkekler için 7, kız çocuklar için 6 olarak tespit edilmiştir. Cemaatler kendilerine tanınan ayrıcalıklara uygun olarak eğitimlerini dinî kuruluşlara bağlı kendi dilleri ve devlet denetimi dışında sürdürmüşlerdir.²⁰

¹⁵ R.C. Jennings, "Women in Early 17 th Century Otaman Judicial Records-Sharia Court of Anatolian Kayseri", Journal of the Economic and Social History of the Orient 18, 1975, s. 91'den aktaran Aişe Aslı Sencer, **Osmanlı Toplumunda Kadın ve Aile**, İstanbul 1999, s.23.

¹⁶ İbid, s. 23.

¹⁷ Tiğınç Oktar, **Osmanlı Toplumunda Kadının Çalışma Yaşamı**, İstanbul 1998, s. 27.

¹⁸ Tabakoğlu, s. 204.

¹⁹ Ferda Mazak, **Adile Sultan**, Çamlıca Kültür ve Yayın Vakfı yayını, İstanbul 2000, s. 125.

²⁰ Gülnihal Bozkurt, *Gayrimüslim Osmanlı Vatandaşlarının Hukuki Durumu, (1839-1914)*, Ankara: TTK Yay., 1989, s. 10.

Daru'l-Kurrallar'da hafız olmak isteyen çocuklar, okudukları sıbyan mektebinin hocası hafız ise ona; değilse hıfz-ı Kur'an ettirmekle uğraşan bir hocaya başvurmaktadır. Kız çocuklar erkeklerden ayrı günlerde mektebe gelmektedir.

Kadın Mekteplerinde, vakıflara bağlı olmayan kadın mekteplerinin hocaları, zamanında iyi okumuş, çoğu Kur'an-ı Kerim'i ezberleyerek hafıza olmuş, hatta ilahi ve kasideleri usul-i musiki ile okuyup öğretebilecek hanımlardır. Bu hanımlar, kendi evlerini talebelere açmışlar ve birer mektep haline getirmişlerdir. Dolmabahçe'de kızlara öğretmenlik yapan Sade Hoca Hanım'a evi karşısındaki bir arsa tahsis edilmiş, buraya mektep yaptırılması için bir ferman yazılmıştır.²¹ Hekimoğlu Ali Paşa civarında oturan Rukiye Hatun'un ve Rumeli Hisarı'nda oturan Emine Hatun'un mektep haline getirdikleri evleri tamir edilmiştir.²²

Usta-Çırak eğitimi ile kız çocukları, zorunlu okul eğitimini tamamlamalarının ardından, el becerilerini geliştirmek, çeyizlerini hazırlamak ve iyi bir ev hanımı olabilmeleri için, bir usta yanına çırak olarak verilmişlerdir. Bu eğitim, mahallenin ehl-i namus olarak tanıdığı bir kadın ustanın yanında alınmıştır. Çırak mektebe gider gibi ustanın evine gitmiş, öğleye kadar çeşitli ev işleri yapıp, nakış odasında nakış, gergef işler ya da bez dokumuştur. Nakışlar, oylar eğitimin fantezi tarafını oluşturmuş, esas önemli olan, bir düzen ve usule bağlı olarak ev işlerinin öğretilmesi olmuştur. Evin büyük, küçük her ihtiyacını öğrenmek kızların esas görevlerindedir.²³

Bir usta yanında çıraklık yaparak ebelik, hekimlik hatta cerrahlık icazeti alınıp meslek icra edilmiştir.²⁴ "Tabibe" veya "hekime" olarak isimlendirilmiş kadın hekimler, daha çok "kabile" denen ebelerden görevleri gereği de ayırt edilmişlerdir. Mesleğinde usta birinin yanında cerrah olarak yetişen Saliha Hatun binti Küpeli'nin cerrahlık yaptığı Üsküdar 139. ve 144. sicillerine kaydedilmiştir.²⁵ Kadın tabibeler ya da kadın hekimler, ocak tabir olunan aile mesleğinde, bilgi ve becerilerini kızlarına, yakınlarına... geçirmişlerdir. Genellikle tek bir hastalığı ya da benzer hastalıkları gelenekçi bir yöntemle, çok kere bir çeşit tören eşliğinde tedavi eden ocağa bağlı kadın tedavici halk tıbbını uygulamışlardır. Çiçek aşısı yapan, frengi, gelincik, akrun, kurbağacık hastalıklarını tedavi edenler, kurşun dökücüler, hatta göz hastalıklarını tedavi eden kehhaller... mesleklerini geleneksel yöntemle öğrenmişlerdir.²⁶

Tekkeler, dergâhlar, tarikatlara gönül veren her yaş ve kültürdeki insanların eğitildikleri yerlerdir. Fütüvvetnâmeler'den ve meşayihin biyografilerinden anlaşıldığı üzere tekkelerde tarikat âdâb ve erkânı yanında Tefsir, Hadis, Fıkıh, Arapça, Farsça, Türkçe ve Siyer-i Nebi gibi birçok dersler müritlere verilmiştir. Dergâhların çok zengin kütüphaneleri, yüksek Osmanlı kültürü açısından köklü bir edebiyat bilgisine temel hazırlamıştır.²⁷ İlim meclislerinin yapıldığı mekanlar olarak ulema evlerinde, hanımlar da harem dairelerinde bu ilmi toplantılara iştirak etmişlerdir.²⁸ Klasik dönemde kadınlar, erkekler veya her grup için hakim olan dini eğitimidir.

²¹ BOA,Hatt-ı Hümayûn (HAT), Dosya no:1302, gömlek no:50718, 29.Z.1250 /1834 tarihli.

²² BOA. Sadâret Mektubi Kalemi Mühimme Evrakı(A.}MKT. MHM), Dosya no: 9, Gömlek no: 15,

24.M.1265/1848 tarihli

²³ Ekrem Işın, a. g. e., s.112.

²⁴ Halil Sahillioğlu, "Üsküdar'ın Mamure (Cedide) Mahallesi Fitik Cerrahları", *Yeni Tıp Tarihi Araştırmaları*, sy. 4, 1998, s. 61.

²⁵ Sahillioğlu, s.61.

²⁶ Sarı, a. g. m., s.18-22.

²⁷ Suraiya Faroqhi, *Osmanlı Kültürü ve Gündelik Yaşam*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2. Baskı, 1998, s. 204-208.

²⁸ Ali Akyıldız, *Refia Sultan*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1998, s. 13-18.

B. Evlilik ve ev içi üretim

Genç kızların okuyup yazmayı, dinî görevlerini ve çocuk yaşına uygun işleri öğrenmeleri ardından, iyi bir ev idarecisi (reise) olabilmeleri için gereken eğitim de verildi. Her ihtiyacın evden temini, ev işlerini ev hanımının tek başına yapabilmesi çok önemlidir. Bu yüzden genç kız gelin gittiği evde dışarıya, çarşıya başvurmadan evini idare etmek üzere yetiştirilir; çeyizinde bulunması zorunlu çamaşır, yatak, yorgan ve yemek takımlarını kendisinin yapması öğretilirdi. Bu uğraşlar hanım kızların en önemli görevleri arasında telakki edildiğinden ebeveyni de bu eğitimi çok önemserdi. Evlerde genelde bir, zenginlikleri ölçüsünde birden fazla dokuma tezgâhı bulundurulurdu.

Evlilik bir sözleşme sonunda yürürlüğe girmektedir. Sözleşmenin yapılmasında gelinin ve damadın hazır bulunması değil, ancak yürürlüğe girmesinde gelinin rızası gerekmektedir. Gelin bakireyse sessiz kalması ya da hıçkırıklarla olmamak kaydıyla ağlaması yasa tarafından rıza olarak kabul edilir. Çünkü bu edimler, hukuk alanındaki masum utangaçlık anlayışına uygundur. Kadın dulsa ya da en azından bakire değilse [tayyip] sözle onaylaması koşulu vardır.

Evlilik sözleşmesinin geçerli olması için bir öneri ve kabul [icab ve kabul] belirten bir ifade içermesi gereklidir. Sözleşmenin ikinci unsuru, gelinin en yakın velisinin [veliyy-i akreb] iznidir. Veli, gelinin ailesinden baba tarafından bir erkektir. En yakın veli babadır. Daha sonra dede, yine baba tarafından yetke hiyerarşisinde aşağı doğru inilmektedir. Hanefi geleneğinde çoğunluğun görüşü, anne tarafından akrabaların velayet almaması, baba tarafından kan bağı bulunan akraba yoksa onların yerini alması için kadıya başvurulmasıdır. Yine Hanefi geleneği içinde evli olmayan erişkin kadınlara kendi evlilik sözleşmelerini kendileri yapma hakkını tanıyan bir görüş de vardır.²⁹ Sözleşmenin üçüncü unsuru velileri rıza göstermedikçe kadınların kendilerinden daha aşağı statüdeki erkeklerle evlenemeyeceklerini ifade eden eşitlik [kifât] kuralıdır. Erkekler, kendilerinden daha aşağı statüdeki kadınlarla evlenebilir. Bu kural Müslüman erkeklerin gayrimüslim kadınlarla evlenebilirken, Müslüman kadınların gayrimüslim erkeklerle evlenmesini önleyen kuraldır.

Evlilik velinin izin vermiş olması kaydıyla, velinin rızası alınmadan geçerlik kazanabilmekte ve eşitlik olmadan da geçerli olabilmektedir. Ancak sözleşmenin geçerliliği için, doğru ifadelerin kullanılması yanında kesinlikle vazgeçilmez olan bir öge de, mehrin ödenmesidir. Bu, evlilikle birlikte kocadan kadına gelen nakdi ya da aynî mülkiyettir. Oysa Katolik kilise hukukunda durum, bunun tam tersidir. İslam hukukçuları nişan ya da cihaz gibi gelenekleri hiç bir zaman evlilik yapısına dahil etmemişlerdir. Dolayısıyla kadına bu yollardan devredilen mülkiyet hiç bir zaman güvenli değildir. Fakat mehr için durum farklıdır. Mehr, sözleşmenin aslı öğelerinden biri, cinsel ilişkiden ya da cinsel ilişkiye engel bir hal bulunmaksızın geçen geçerli bir halvetten [halvetü's-sahiha] sonra kadın mutlak biçimde mehre hak kazanmıştır. İmam ya da kadı tarafından kısılması gerektiğine dair bir hukukî bir kural olmamasına rağmen, bir gelenek ve hukuki işlem olarak nikahın, kadı ya da imam tarafından kısılması yaygın olarak uygulanmıştır. Hatta bazen Ortodoks Hıristiyanlar bile evliliklerini kadı siciline kaydettirmişlerdir.³⁰ Kadı sicillerinde kaçırılmayı kabul etmiş kadınlarla ilgili olaylara az

²⁹ Colin Imber, "Kadınlar, Evlilik ve Mülkiyet: Yenişehirli Abdullah'ın Behçetü'l- Fetâvâ'sında Mehr", *Modernleşme Eşiğinde Osmanlı Kadınları*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2000, s. 81-82.

³⁰ Suraiya Faroqhi, a. g. e., s. 116.

rastlanmaktadır. Fakat yine de kaçtıklarını kabul ederek durumun sicillere geçmesini sağlamışlardır.³¹ Yine az karşılaşılan bir başka olay da, bazı kadınların reşit değilken evlendiklerini ileri sürerek; artık reşit oldukları için evliliklerinin geçersiz sayılmasını istemeleridir [ergenlik seçeneği].³²

Zimmîler, aile hukuku açısından kendi dinî hukuklarına tabidirler. Evlilik akdi, bu akdin feshedilmesi, drohama, çeyiz, mehr ve nafaka... gibi bugün için özel hukuka giren meseleler Osmanlı Devleti'nde dinî işlerden sayılmış, bu konularda Osmanlı belgelerinde "zimmî erinden kaçsa veya bir zimmî avret almalı veya boşamalı olsa, aralarına rahib-i mezburdan başka hiç kimse girmeye ve karışmaya" şeklindeki kayıtlara yer verilmiştir. Ancak diğer özel hukuk sorunlarında olduğu gibi, aile hukukuna ilişkin sorunların çözümü için de zimmîler Şer'i mahkemelere başvurmuşlardır.³³ Uygulama da bu yönde gerçekleşerek Şer'iyye sicillerinde yerini almıştır. İstanbul Ahkam Defterlerinde 2/299/1002-17-26 Temmuz 1748 tarihli kayıta: Timur isimli Hıristiyan kadın arzu-hal verip evlendiklerinde kocasının mehr olarak kendisine verdiği bağa kimsenin karışmaması; karışanların [kocasının kardeşi Estano] Şer'i mahkemede muhakeme olunmalarına dair hüküm çıkartmıştır.³⁴

Evlilik konusunda yapılmış araştırmalar göstermektedir ki, Osmanlı toplumunda çok kadınlı evlilik hiç de yaygın değildir. Tereke defterlerinde kayıtlı eksiksiz veraset listelerinde eş olarak çok ender iki kadının adı geçmektedir. Oysa ölenin dul eşlerinin her durumda mirastan pay alma hakları vardır. İstanbul'da ve bir Anadolu kentinde yaşayan "normal" bir ailede tek eşli evlilik geçerlidir.³⁵

C. Ekonomik faaliyetler

Osmanlı kadınlarının hepsinin gündelik yaşam koşuşturması içinde sadece ev işleri ile uğraşıp, giysiler yapmak, dost ziyaretlerine gitmek, yemek ya da reçel kaynatmaktan başka şeyler de yaptıkları belgelerle sabittir. Osmanlı işlemleri, kilimleri, halıları bugün hem Türkiye'de, hem de dışarıdaki müze ve özel koleksiyonlarda boy göstermektedir. Bu maddî kültür eserlerinin üreticisi genelde kadınlardır. Bu olgu, kaynaklarda yer aldığı gibi, XIX. yüzyılda pek çok kadının çalışmış olmasını da belgelemektedir. Daha başlangıçtan itibaren Ahi teşkilatının kadınlar kolu olan Bacıyan-ı Rum, dokumacılık ve örgücülük yapmış ve debbağlardan aldıkları derileri işlemişlerdir. Moğol baskınları Bacıların Anadolu'nun uçlarına göç etmelerine neden olmuş, bu göç halı ve kilim dokumacılığının buralarda da öğrenilmesi ve işlev kazanması sonucunu doğurmuştur.³⁶

³¹ "Ömer kızı Altun şer'i meclise gelip şöyle ikrar ve itiraf eyledi: Kendi ihtiyarım ile Ali'ye uyup gittim. Beni ayardı, kandırdı. Rumelek Köyü'nde Bayram oğlu Pir Mehmed'in evine vardım dedi. İkrarı sicile kaydolundu. 13 Rebiülahir 1531. G.1./68 (214)". Ahmet Akgündüz ve Heyet, *Şer'iyye Sicilleri*, İstanbul: T.D.A.V., 1988, c. 1, s. 266.

³² "Samsun Kabı köyünden Mahmud'un kızı mahkeme-i Şer'e gelerek annesinin kendisini sabiyye iken Sakaoglu Mehmed'le evlendirdiğini ancak kendisinin bu evliliği kabul etmeyerek ve -sizin verdiğiniz adama varmam- deyip Kör Odabaşoğlu Ali'ye kaçtığını ikrar etmiştir. Mesele cümle muvacehesinde müşavere edilmiş ve adı geçen kızın Ali'ye kaçtığı tesbit edilmiş ve olay mahkemeye intikal etmiştir. Mahkeme Mahmud'un kızını Ali ile nikahlamış ve böylece sabiyye iken usulen yapılan evliliği reddetmiştir. SŞC. 1755.7 A/3. 11 Muharrem 1214 [15 Haziran 1799]. Mehmed Beşirli, "XIX. yy'ın İlk Yarısında Samsun'da Evlilik Kurumu", *Akademik Araştırmalar Dergisi*, Nisan 2002, s. 118.

³³ Gülnihal Bozkurt, a. g. e., s. 14.

³⁴ *İstanbul'da Sosyal Hayat*, İstanbul: İstanbul Araştırmaları Merkezi, 1997, c. 1, s. 294.

³⁵ Suraiya Faroqhi, a. g. e., s.117. Ayrıca bkz.: Said Öztürk, s. 255.

³⁶ Tiğınçe Oktar, *Osmanlı Toplumunda Kadının Çalışma Yaşamı*, İstanbul: Bilim Teknik Yay., 1998, s. 18.

Ücret karşılığı özel iş yerleri ve evlerde dokumacılık yapan kadınların yanı sıra azat olabilmek için dokuma tezgahlarında çalışan [mükatebe] cariyelerin varlığı da belgelerde görülmektedir. XVII. yüzyılda Bursa'da mevcut 300 iplik eğirme atölyesinin yarısından fazlası kadınlara aittir. Ayrıca özel dokuma işi yapan kazzaz kadınlar da saptanmıştır.³⁷ İstanbul'da sipariş üzerine para karşılığı bazı türdeki el işlemleri yapan kadınlara saraydan bile sipariş verildiği olmaktadır. Osmanlı nakışları XVI. ve XVII. yüzyılda Güneydoğu Avrupa saraylarında çok tutulmaktaydı. Cariye satın alırken nakış bilen kadınlardan seçmeye çalışanlar vardı. Avrupalı ressamların tablolarında nakış işleyen kadınlar vardır. Harem giremedikleri için olsa da, gayrimüslim kadınları model olarak kullanıp tasvir ettikleri düşünülmektedir. Gergefinin önünde nakış işleyen kadının resmedildiği bir mezar taşına da rastlanmıştır.³⁸

1269 [1853] tarihli bir belge, Fatma Hatun'un Macuncu civarında Çukurbostan karşısında bahçesine un değirmeni yaptıracığı gerekçesiyle bir gedik talep ettiğine ilişkindir.³⁹

III. Selim'in İstanbul Kadısına yazdığı fermanında Hoşyar Hanım'ın Eğrikapı civarında sahip olduğu francala fırınında okkalık francala pişirmek için izin istediği ve bunun için bir arzu-hal takdim ettiği açıklandıktan sonra kendisine bu izin verilmiştir.⁴⁰

Bohçacılık, çok yaygın bir pazarlama sistemidir. Belirli bir yaşın üstündeki kadınların mahalleler, evler arasında dolaşarak yürüttükleri ve hayli gelir sağladıkları önemli ticari işlerdendir. Yüzyıllar boyunca sürdürülen bohçacılık daha çok Yahudi ve Ermeni kadınları tarafından yapılmıştır. Bohçacılar kimi zaman kadın-erkek ilişkilerinde aracılık, hem de habercilik görevlerini üstlenmişlerdir. Saraya kadar uzanan bohçacı kadınlar sattıkları eşyanın türü, kıymeti ve hitap ettikleri çevre açısından çeşitli sınıflara ayrılmışlardır. Saray haremine hizmet veren tüccar-bohçacı kadınlara bir Yahudi tüccar kadının adından kaynaklanarak Kira adı verilmiştir. Kanuni'nin annesi Hafsa Sultan'a çalışan Fatma Kadın, III. Murad'ın annesi Nurbanu Sultan'ın kirası Yahudi asıllı Ester Handali ve III. Mehmed'in annesi Safiye Sultan'a hizmet veren İtalyan asıllı Esperanzo Malchi kira kadınların özellikle adı geçenleridir. Safiye Sultan'ın kira kadını, gümrük iltizamını elinde bulundurup, kalp para vererek pek çok yolsuzluk yapmış ve neticede 1600 yılında sipahiler tarafından öldürülmüştür. Bu olaya rağmen hanedan kadınlarının mücevher, parfüm, kumaş vb. gibi kimi zaman ithal malı olan ihtiyaçlarının karşılanması için kiralık müessesesi daha sonraki dönemlerde de sürdürülmüştür.⁴¹ Bazı kadınların tereke listelerinde çok miktarda değerli basma ve işlemeli kumaşlara sahip olması, onların bohçacılık yaptığının da işareti sayılabilir.

Dul kalan kadınlar da her zaman bir erkek akrabasının evine taşınmamış, kocası öldükten sonra onun toprağını işlemiş, bazen erkeklerden daha başarılı mali işlemlere girişmiştir. Çengelköy'de oturan Argirü kızı Maria ölen kocası Andriya'nın, Mehmed bin Abdullah el-Racil'den ödünç aldığı 1000 akçeye kefil olmuş, 6 ay içinde bu borcu ödemeyi taahhüt etmişti.⁴²

Köylerde kocası ölen kadına, miras taksim edilirken; daima inek ona verilmiştir. Bu şekilde çocuk çocuğu ile kalmış kadın, geçimini sütçülük yaparak da sağlayabilmiştir.⁴³ Dul kalan

³⁷ Cemal Kafadar, a. g. m., s. 204.

³⁸ Suraiya Faroqhi, *Osmanlı Kültürü ve Gündelik Yaşam*, s. 135.

³⁹ BOA, İrade-Dahiliye, 17/94, 1269, c. 6 (belge 2). Bkz.: Tiğınçe Oktar, a. g. e., s. 25.

⁴⁰ Cemal Kafadar, a. g. m., s. 220.

⁴¹ A. g. m., s. 204.

⁴² Akgündüz ve Heyet, c. 1, s. 319.

⁴³ Halil İnalcık, "Eyüp Sicillerinde Toprak, Köy ve Köylü", *18. yy. Kadı Sicilleri Işığında Eyyüp'te Sosyal Yaşam*, s. 13.

kadın mirasın küçük bir bölümünü alıyor, payın çoğu ölenin çocuklarına düşüyordu. Fakat koca daha evliliğin başında karısına kendi ölümü halinde paylaşılmadan önce mirastan alınacak ve kadının hemen eline geçecek bir miktar para verilmesini taahhüt etmek zorundaydı. Bazen de bir koca karısını ya da kızını korumak için daha hayatta iken ona bir şeyler bağışlıyor ya da aile vakfının mütevellisi yaparak oradan bir gelir elde etmesini sağlıyordu. Kadının sahip olduğu bir miktar nakit parası varsa onu faize vererek ya da başka bir biçimde işletmesi, ticaretle uğraşması ya da mudarabe adı verilen ticari antlaşma ile gezgin tüccara ortak olması yaygındı.⁴⁴ Galata Sicilleri içinde yer almış kadınlardan Ermeni Zağip ve Mehmed Ağa'nın kızı Emine, kocalarından kalan başkasıyla ortak iş hisselerini nakdi sermayeye çevirip, sarraflık işine ya da gayrimenkule yatırmışlardı.⁴⁵

Hanendelik, sazendelik ve rakkaslık de kadınların gelir sağladıkları bir meslek dalıdır. Osmanlı Musiki geleneği kadınların da katkısıyla gelişmiş ve günümüze dek uzanmıştır. Zengin konaklarında devamlı çalışan saz takımları olduğu gibi, düğün ve çeşitli eğlencelere çağrılarak özel olarak icraat yapanlar da vardı.⁴⁶

Esirci ve hamamcı kadınlar, bu göreve devletçe uygun görülüp narh defterlerinde yer verilmişti.⁴⁷

Tabibe ya da hekime olarak adlandırılan kadın hekimler daha çok kabile olarak isimlendirilen ebeden görevi bakımından da ayırt edilirdi. XV. yüzyıl Amasya Daru's-şifası hekimbaşı Şerefeddin Sabuncuoğlu'nun *Cerrahiyetü'l-Haniyye*'sinde kabilenin yanı sıra tabibe tabiri de geçmekte ve eserde cerrahî müdahale yapan kadınların minyatürleri yer almaktadır. Eski saraya ait 1798-1799 tarihli maaş defterleri, burada bir kadın sağlık örgütünün olduğunu ortaya koymaktadır. Hastalar kethüdası kadın 70 kuruş, hastalar ustası Hanım Ağa 52,5 kuruş, hekim kadın 7,5 kuruş maaş alıyordu. Hekim kadın hastalar ustasının çırağı ya da dışarıdan çağrılan bir hekime de olabilir. Topkapı Sarayında kayıtlı XVII. yüzyıl ortalarına ait iki belgede Üsküdar'da Kepeci Mahallesinde sakine, taşradan gelme Hekime Hatun'un üç kadın hastayı tedavi etmek üzere Hekimbaşı Cemalzade Mehmet Efendi tarafından çağrıldığını ortaya koymaktadır. Kimi zaman da erkekleri tedavi etmek [Sultan Abdülmecit'i tedavi eden Meryem Kadın gibi] için de çağrılmışlardır. Tedavinin başarısı ardından, bu kadın hekime maaş bağlanmış, hareme serbestçe giriş çıkış izni sağlanmıştır.⁴⁸

Tabiplik ve cerrahlık medreselerde öğrenilmekteydi. Ancak mesleği icra etmek için bir usta yanında çıraklık yaparak da icazet alınabilmekteydi. Babası yanında yetişmiş olan Yahudi Hassa tabip oğulları, babalarının yanında şakirt olarak hizmete alındıkları gibi kadınlar da usta birinin yanında cerrah olarak yetişebiliyorlardı. Saliha Hatun binti Küpeli, Üsküdar'da Mamure [Cedide] mahallesindedir. Üsküdar 139. sicil ve 144. sicil kayıtlarında Cerrah Saliha Hatun'un adı geçmektedir. İlk sicilde, fitik ameliyatı yapacağı hastasından "rıza beyanı" isteyen hüccet kaydı vardır. Saliha Hatun ilk hastası Ağrıbozlu Yani'den 500 akçe, 7. hastası Sipahi Mustafa Bey'den 1200 akçe, 9. hastası İnegöllü Ali'den 2000 akçe istiyor. Ücret tümüyle peşin veya bir kısmı peşin, geri kalanı hastalıktan ifakatta ödenmek üzere kararlaştırılıyordu. İlk sicilde Saliha Hatun'un cerrahlık maharetinden hiç söz edilmediği

halde; 144 nolu sicilde (vrk 9 b) "Cerrahlık ilminde hazâkatı ve akranı arasındaki üstünlüğü belli olan bu belgenin hamili (...)" olarak vasıflandırılıp hayli ünlendiği belli oluyordu.⁴⁹

Bir kadın hekime ait Küçük Ayasofya Cami haziresinde 1802 tarihli bir mezartaşında "Bulamayıp derdine derman tabip kadın ah!" mısraı tedavi sanatıyla uğraşanların ecele yenik düşmesindeki buruk acıyı vurgulamaktadır.⁵⁰ Halk tıbbını uygulayan kadın tedaviler, "ocaklı" ya da "izinli" olarak eğitimlerini alıyor; yaptıkları tedaviyi tanımlayan özel isimlerle anılıyorlardı. Çiçek aşısı yapan kadınlar, aşıcı hatun veya çiçekçi hanım gibi isimlerle anılıyordu. Geleneksel ampirik tedavi yöntemleriyle gelincik hastalığı, akrun, kurbağacık hastalığını tedavi edenler, göz hastalıklarını tedavi edip hatta göz ameliyatı yapan kadın kehhaller vardı.

III. Yaşamın getirdiği olumsuzluklar için çözüm yolları

(Adalet arama geleneği)

Şikayet için arz veya arz-ı hal gönderilmesi, ilgilinin uğradığı bir zarar veya haksızlığın giderilmesi içindir.⁵¹ Mahkemeler ağırlıklı olarak orta sınıf mensupları, özellikle de babalarını ve kocalarını yitirmeleri ve hane halklarında nüfuzlu ve zengin bir erkeğin bulunmaması nedenleriyle güçlü akrabalık bağı olmayan kadınlar tarafından sıklıkla kullanılmıştır. Alt sınıftan kadınlar ve kölelere kayıtlarda rastlanmakla beraber, harç ödemek ve güvenilir tanıklar bulma zorluğu, onları biraz alıkoymuş görünmektedir. Bununla birlikte kadı mahkemesinin açıklığı ve kolayca erişilirliği; gerek davaların çeşitliliğine, gerekse davacıların etnik, toplumsal cinsiyetlerine ve dinsel çevrelere yansımaktaydı. Yine de mahkemeler hukukî çözüm için başvurulacak tek kanal değildi. Divan-ı Hümayun'un çok uzaklarda olması bile kadınları, çektiklerini bizzat arz etmek için uzun ve zahmetli yolculukları –örneğin, Mısır gibi uzak bir diyardan İstanbul'a gelmeyi- göze almaktan alakoyamadı.⁵² Bazı köy ve mahalle sakinleri de, başkente kendilerini temsil etmesi için bir kişi tutup onun yol masraflarını karşılamışlardır. Bu şekilde gelenlerin sayısı o kadar çoğalmıştı ki, resmi makamlar tek bir konuyla uğraşmak için İstanbul'a gelmeye kimi zaman sınırlamalar getirmek durumunda kalmışlardır.⁵³

Yolsuzluk yapan kadınlara, mütevellilere ve yerel resmi görevlilere karşı Divan-ı Hümayun'da açılan davalar %30'u bulmaktadır. XVII. yüzyıldaki malî bunalım ve kadılar dahil, devletten maaş alan resmi görevlilerin reel ücretlerindeki düşüş bu durumun nedeni olabilir. Resmî iktidar ağında yer alamayan kadınlar ve gayrimüslimler, bu durumdan en çok zarar görenler olmuşlardır.

XVII. ve XVIII. yüzyılların şikayet defterleri üzerine yapılan bir araştırmada kadınların başvurma oranlarının %8 civarında olduğu görülmektedir. En fazla dilekçe İstanbul'dan gelmiştir. Mahkemeler, kadınlar için birincil yasal kanal olmayı sürdürmüştür. Çünkü anlaşmazlıkların çoğu tümüyle Şeriatın alanına giren kişisel ve aile statüsü sorunlarıyla ilgilidir. Kadınları kamu alanına ve mahkemelere getiren şey, genellikle miras, velayet, evlenme ve boşanma sorunlarıdır. 1675 yılında İstanbul kadınları tarafından verilen dilekçelerin %39'u miras anlaşmazlıkları, %34'ü mallarla ilgili anlaşmazlıklar, %16'sı da

⁴⁹ Halil Sahillioğlu, a. g. m., s. 59-64.

⁵⁰ Nil Sarı, a. g. m., s. 20.

⁵¹ Halil İnalıcık, "Şikayet Hakkı", *Osmanlı Araştırmaları Dergisi*, sy. 7-8, 1988, s. 8.

⁵² Fariba Zarinebaf Shahr, "Osmanlı Kadınları ve 18. yy'da Adalet Arama Geleneği", *Modernleşmenin Eşiğinde Osmanlı Kadınları*, s. 242.

⁵³ Suraiya Faroqhi, *Osmanlı Kültürü ve Gündelik Yaşam*, s. 85.

⁴⁴ Suraiya Faroqhi, *Osmanlı'da Kültür ve Gündelik Yaşam*, s. 126.

⁴⁵ Fatma Müge Göçek, a.g.m. s.58.

⁴⁶ Cemal Kafadar, a. g. m., s. 204.

⁴⁷ A. g. m., s. 204.

⁴⁸ Nil Sarı, a. g. m., s. 15-19.

borçların ödenmesi ile ilgilidir. Toplam olarak %89 gibi bir orana sahip iktisadî konular, kadınların şikayetlerini oluşturmaktadır. Divan-ı Hümayun'a getirilen davaların çoğu yeniden kadınlara gönderilmiş; dolayısıyla dilekçe süreci tümleştirici bir işlev üstlenerek yargı sisteminin daha da gelişmesini sağlamıştır.⁵⁴

IV. SONUÇ

Geçmişin tanığı olan belgeler, yukarıda sayılanlardan çok daha fazla türdedir.

Küçük boyutlu bir çalışmanın çatısı altında toparlanabilenler; aslında buzdağının altı gibi büyük bir kütleye işaret etmektedir. Arşivlerin tasnif edilmesi, tüm sicillerin, Tapu tahrir defterlerinin, vakfiyelerin taranması böylesi büyük bir bilgi hazinesinin tekrardan okunmasını gerektiriyor.

Osmanlı toplumunda uygulanan şer'î hükümler, kadına ekonomik özgürlüğünü vermiştir. Nikah akdiyle, erkekten aldığı mehir hakkı ve şer'î hukukta tanınan miras hakkı, mülkiyet hakkının temelini oluşturmuştur. Evli kadınların kocalarından ayrı olarak mülk edinebilmeleri ve mülklerini diledikleri gibi tasarruf edebilmeleri, onların özgür ekonomik kimliklerine işaret etmektedir. Şehirli kadın ve kırsal kesimdeki kadın arasında ekonomik faaliyetlerde farklılıkların olması normaldir.

Geleneksel kültürün içindeki eğitim sistemi, dönemin ihtiyaçlarına uygun, gündelik yaşamı kolaylaştıracak yapıdadır. Yaşamın getirdiği zorluklar ve olumsuzluklar karşısında da çözüm yollarını bulmak gerekmiştir.

PANEL- II: "Kadın Cinsiyetinin Psikolojik Gelişimi

Moderatör:

Prof. Dr. Hayrettin Kara, psikiyatr

Konuşmacılar:

Dr. Ayla Yazıcı, psikiyatr, psikoterapist

Dr. Mehtap Arslan Delice, psikiyatr

⁵⁴ Fariba Zarinebaf Shahr, a. g. m., s. 241-250.

“KADIN KİMLİĞİNİN OLUŞMASINDA PSİKOLOJİK GELİŞİM BASAMAKLARI NASIL KADIN OLUNUR?

Ayla YAZICI

"Nasıl kadın olunur" başlıklı konuşmamı, doğmadan önce başlayan, yetişkin yaşlara hatta ölüme kadar devam eden "kadın olma" sürecini örneklerle anlatarak aktarmaya çalışacağım.

Her kadın çocuk sahibi olabileceğini idrak ettiği anda, olacak olan çocuğu ile ilgili bilinçli ve bilinçdışı hayal kurmaya baslar. Bilinçli düşlemlerinin yanı sıra bilinçdışı düşlemlerde oluşmaya baslar. Bununla ilgili tasarımlarının miktarı, şekli, kalitesi onun anne olma, kadın olma kapasitesi ve çocuğu ile ilişkisini belirler. Yani çocuk anne karnına düşmeden önce, annenin aklına düşer. Annenin sahip olmak istediği, düşlemini kurduğu çocuk nasıl biridir? Öncelikle çocuğu isteyip istemediği çok önemlidir. Örneğin, eğer genç bir anne isem çocuğumun bana bir arkadaş olmasını bekleyebilirim, eğer kendi annemle sorunlarım varsa çocuğumun bana annelik yapmasını beklerim. Eğer ilk çocuğum ise ondan hayata dair herşeyi bekleyebilirim, eğer 5. çocuğum ise diğer çocuklarımla yaşadığım şeylerden arta kalanı bu çocuğumla yaşamak isterim. Eğer bir çocuğumu kaybettim ve onun yasını tutamadıysam hemen bir çocuk yapıp bu yeni bebeğin onun yerine geçmesini, onun gibi olmasını bekleyebilirim. İlk çocuğum ise özellikle bizimki gibi toplumlarda onun erkek olmasını isteyebilirim vs. Günümüzde üreme tekniklerindeki ilerlemeler, çalışan kadınların yaşamlarının güçlükleri nedeniyle artık daha ileri yaşlarda anne de olunabilmektedir. Bu da başka meseleleri gündeme getirmektedir. Örneğin 40 yaşında ilk çocuğuma hamileysem, daha fazla korkabilirim, kendimi yorgun hissedebilirim, işlerin arasında bir de çocukla uğraşmak durumunda kalırım, ya da çok üstüne titreyip onu kendimin bir uzantısı yapmak isteyebilirim, 4. çocuğumsa artık çocuk istemiyordum ve kaza ile olmuştur vs. Yani hangi yaşta olursa olsun annenin beklentileri nasıldır ve bu beklentili anneye doğan çocuk nasıldır?

Doğduktan sonra bebek anneden somut olarak ayrılmıştır yani fiziksel ayrılık olmuştur ama psikolojik ayrılığın olması çok daha uzun zaman alacaktır. Bebek hem fiziksel hem de psikolojik bakımdan anneye çok bağımlıdır. Bütün ömrümüzce bu ayrılma işi hiçbir zaman tamamlanmaz ve bununla uğraşırız. Kız ve erkek çocukta birçok konuda benzerlik olmasına rağmen önemli farklılıklar vardır. Bebeğin 1 yaşına doğru, yürümeye başlayana kadar olan kademeli ayrışma sürecinden ayrıntılı söz etmeyeceğim. Annenin bebeğe yaptığı psikolojik bakıcılık çok önemlidir. Bebeği çok mu beslemek istiyor, ona iyi bakamayacağını mı düşünüyor, kaçınıcı çocuk, onu iş yükü olarak mı, yoksa çok değerli bir şey olarak mı görüyor? Örneğin, çalışan bir anne ise ve tek bebek doğuracaksa, erkek istiyor ve kız olmuşsa, bu anne kız çocuğuna nasıl bakacaktır? Anne depresyonda ise, herhangi bir hastalığı varsa, bir köyde yaşıyor ve erkek doğurması onun değerini artıracak bir durumsa-ülkemizde hepimiz erkek çocuk doğuramayan ve üstüne tekrar kuma getirilen öykülere aşinayız- , 5. çocuğu doğurmuşsa, kız çocuğunu bu anne bir yük gibi görüp bakıcılık konusunda pek istekli olmayabilir. Bu bebek daha başlangıçta anneyi hayal kırıklığına uğratmıştır. Yani ben eğer başka birini bekleyen (örneğin erkek isteyen) bir annenin kız çocuğu olarak doğduysam baştan bir şeyi tam yapamamış oluyorum. Örneğin Çinde doğan bir kız çocuğuyysam, daha doğmadan yaşamıma son verilebilir. Yani içinde bulunduğum kültüre göre cinsiyetim benim yaşamamı veya ölümümü dahi belirleyebilir. Annenin bilinçli ve bilinçdışı düşlemlerinin ne kadarının bebek tarafından karşılandığı çok önemlidir. Bebeğin doğduğu ortam nasıl bir

ortamdır? Anne- baba nasıldır, o anda güncel sorunları var mıdır, kendi araları nasıldır, bu sorunlardan anne nasıl etkilenmektedir ve bunları bebeğe nasıl yansıtmaktadır? Örneğin güncel sorunlar nedeniyle anne sıkıntılı ve hatta depresyonda olabilir. O zaman çocuğu psikolojik olarak ihmal edebilir.

Bebek 1 yaşında artık primer narsistik dönem dediğimiz döneme girmiştir. Kendine çok güvenmekte, herşeyi yapabileceğine inanmaktadır. Aklından geçen istediği her şey olmaktadır. Bebek bunun böyle olacağına inanır. Eğer bebeğe çok değerli olduğu hissettirilmişse kendini ve başkalarını sevme yetilerinin gelişebileceğini varsayabiliriz. Ama kendi değerinde bir eksiklik olduğuna da inanabilir bebek. Yürümeye başladığında aynı zamanda düşmeye de baslar, canı yanar, ağlar. Yavaş yavaş bedenini de tanımaya baslar. Ağzı burnu nerededir, kolu bacağı nerededir aynada kendini tanımaya baslar. Kendiliği oluşmaya başlamıştır. Anne ve çevredekiler çocuğun huyu, karakteri hakkında fikir sahibidirler. Çok sakın bir bebek, huysuz, dikkatsiz, korkak, malı kıymetli, annesine düşkün, bakıcısına alışkın vb.. Baba ve evde yaşayan diğerleri-kardesler, büyükanne, büyükbaba vb.- farkedilir. 2 yaş civarı artık medeniyet çocuğa iyice dayatır. Tuvalet gitmeyi öğrenmelidir, bezine kakasını yapamaz, sofraya oturmalıdır yavaş yavaş kendi yemeye başlamalıdır. Konuşmayı öğrenmeli hatta düzgün konuşmalıdır vs. Eğer annem çok temiz ve titiz bir kadınsa bana 1 yaşından sonra tuvalet eğitimi vermeye başlayabilir, beni bunun için cezalandırabilir, rahat bir kadınsa benim hazır olmamı bekleyebilir, ama benimle inatlaşmayı göze alamıyorsa 4-5 yaşına kadar altımı bezleyebilir. Ya da ben beceremediğimi düşünüp iyice bebeksi kalabilirim, fiziksel olarak büyürüm ama psikolojik olarak çocuksu kalabilirim. Tüm bu evrelerde anne ve bebeğin ilişkisi bebeğin karakterini belirleyen yapı taşlarını oluşturur. Örneğin eğer kendimi eksik hissediyorsam, yeterince değerli hissetmiyorsam bir de tuvaletimi annemin istediği şekilde yapamıyorsam eksiklik duygum iyice pekişir ve emin olurum.

Beden fark edilmeye başladığında erkek ve kız çocuklar arasındaki farklılıklar da algılanılmaya baslar. Çocuk bakar ki bazı çocuklar kendisinden farklıdır, bir uzantıları vardır. Bunun nedenini sorgulamaya baslar. Kız çocuk niye bende yok, var dı da sonradan mı yok oldu, yoksa hiç mi yoktu gibi soruları sormaya baslar. Freud, kız çocuğunun cezalandırıldığı için penisi olmadığını ve kastre edildiğini, erkek çocuğun ise kız çocuğu gibi kastre edileceğinden korktuğunu ve ömür boyu bunun olmaması için uğraştığını, bu nedenle super egosunun daha gelişkin olduğunu söyler. Kız çocuğun ise zaten kastre edildiği ve kaybedecek bir şeyi olmadığı için de pek korkusu kalmadığından, super egosunun sıkı olmasına gerek yoktur. Toplumsal sistemlerin hemen hepsinde kadının denetlenmesi, kısıtlılıklar getirilmesi, giyimi kuşamı, edebinin hep en uğraşılan meseleler olması bize bu boyutun varlığını düşündürmektedir. Büyümekte olan çocuğa dönecek olursak, eğer eksik olduğunu, kendinde bir şeylerin yanlış olduğunu düşünüyor ise, bütün bunları bir beden parçasına yükleyebilir. Annenin bebeğin bedenini nasıl algıladığı ve bebeğe verdiği mesajlar çok önemlidir. Kız çocuk çok erken yaşlarda çıplak gezmeme, bedenini saklamayı öğrenirken, erkek çocukta bu tam tersi olabilir. Kız çocuk için beden, cinsellik, utanılacak, beğenilmeyen, istenmeyen bir şey olarak algılanabilir. 3 yaş civarı cinsel kimliklerimizin de iyice oturmaya başladığı yaşlardır. Kız çocuk önce annesine kendisine penis vermediği için kızar, sonra bunu nasıl elde edeceğini düşünmeye baslar. Madem kendisinde yoktur, o zaman babaya yönelir. Bu noktada anne ile rekabet etmesi gerekmektedir. Çünkü babanın sahibi annedir. Kız çocuk da annesi gibi olmalıdır ki anne ile baba için rekabet edebilsin. Anne ile özdeşim yapmaya çalışır

ve kendini beğendirmeye çalışır. Kadınlar beğenilmeyi, arzu nesnesi olmayı isterler ve içinde bulunduğumuz sistem onları buna iter. Güncel yaşantımızda bunu her alanda hissediyoruz. Reklamlarda, tüketim malzemelerinde vb. En sonunda kız çocuk bir bebek sahibi olma arzusu ile bu karmaşanın içinden çıkar. O çocuk doğurabilme yetisine sahiptir. Bir çocuk doğursa eksiklik duygusu tamamlanacaktır. Hatta Freud burada bir kadın ancak bir erkek çocuk doğurduğunda kendini tamamlanmış hisseder der. Erkek çocuk için cinsel kimliğini oluşturma sürecinde oedipal karmaşadan çıkmak, nesne değişimi yapacağı için daha kolaydır. Bebek doğduğunda ilk yatırım anneye yapılır. Erkek çocuk erkek olurken baba ile özdeşim yapacağından anneyi bırakınca babaya döner. Kız çocuk ise anneyi bıraktıktan sonra tekrar özdeşim yapmak için anneye dönmek durumundadır. O nedenle kız çocuğun anne ile belki de ömrünün sonuna kadar sürecek annesi gibi olma-anneden farklı olmayı içeren iki değerli ilişkisi hep sürecektir. Anne ile özdeşim yapma çabası, annenin kız çocuğuna büyürken eşlik edebilme kapasitesi ile çok ilgilidir. Annenin kadınlık algısı, çocuk sahibi olma kapasitesi, bir erkekle birlikte olma, babayı sevme kapasitesi özdeşim yapılacaklar arasında önde gelenlerdir. Örneğin evde şiddete maruz kalan bir anne varsa kız çocuk eziyet görmeyi kadınlıkla birlikte algılayabilir. Yani kadın olmak ezilmek demektir, aşağılanmak demektir. Kadın olunursa böyle olunacaktır. Bu kız çocuk kendi yapısına göre ya kendi de eziyet gören biri olacaktır ya da kadın olmak ile ilgili sorunlar yaşayacak, kadın olmaktan uzaklaşacaktır. Psikolojik yapımızın birçok alanında olduğu gibi kadın olmak da kuşaktan kuşağa aktarılan öğeler barındırır. 7 yaş civarı, bütün bu psikolojik gelişim aşamaları, karmaşalar bastırılır ve sanki bir tür uyku haline girilir. Buna latent dönem diyoruz. Kız ve erkek çocukları gruplar oluşturmaya başlar. Kızlar kızlarla oynar, kendi sırları olur, eşyaları, ilgi alanları erkek çocuklardan farklılaşır. Bastırılan psikolojik çalışmalar-çatışmalar ergenliğe kadar bir daha yüzeye çıkmazlar.

Ergenlerde bütün psikolojik gelişim yeniden uyanır. Bu kez beden de eşlik etmektedir. Bedenin dürtüleri çok canlı bir şekilde ergene varlığını hissettirmektedir. Kadın cinsel organı artık kabul edilmiştir. Menarş (ilk adet) olur. Psikolojik çalışması yapılan bir çok şey eyleme dökülmeye başlar, bunun için zemin, beden yapısı artık hazırdır. Örneğin kız çocuğunun beğenilmek için süslenmeye başlaması, zayıflamaya çalışması vb. Ortaya çıkan kimliğimiz kendi kadınlık algımızı, cinsel kimliğimizi de içinde barındırır. Bu ikisini birbirinden ayrı düşünemeyiz. Ergenliğin sonunda nihayet kız çocuğu erişkin hayatına giriş yapar. Toplumsal yapının değişiminin bu süreci etkilediğine kuşku yoktur. Annelerimiz ve bizim dönemimiz arasındaki farkları göz ardı etmemek gerekir. Örneğin, günümüzde kadının çalışması, evin ekonomisine katkıda bulunması artık kadınlık algısı içinde kabul gören bir şeydir ve hatta geç yaşta anne olma durumunu ortaya çıkartmıştır. Suni döllenmeler, taşıyıcı annelik vs gibi bir çok yeni kavram güncel hayatımıza girerken acaba psikolojik yapımız bu değişimlere bu hızda eşlik etmekte midir? Birçok güncel sorunun (cinsel ilişki sorunları, soğukluk, çocuk sahibi olamama, hamile kalamama vb gibi) bu uyumsuzluk ile ilişkisi olduğu düşünülebilir ve bu alanlar araştırılmaya ihtiyaç duymaktadır. Günümüzde kadın haklarından söz edilmektedir. Kadınlar kendilerinde eksik olan haklarını istemektedirler. Bu da kadının kendini eksik hissettiğinin bir göstergesi değil midir? Kadın ve erkeğin rolleri ile ilgili ciddi sorgulamalar dönemindeyiz. Toplumsal yapı değiştikçe bu roller ile ilgili algılarımızın da etkileşim içinde değişeceğini öngörebiliriz.

ÇOCUK İÇİN “ANNE”NİN PSİŞİK ANLAMI ve “İNSAN” ÖMRÜ BOYUNCA “ANNE FIGÜRÜNÜN ETKİLERİ

Dr. Mehtap ARSLAN DELİCE

Anne ve “annelik” tek başına bir sempozyum düzenlenebilecek kadar geniş, çok boyutlu, karmaşık ve önemli kavramlar. Cennetten kovulan erkekle kadının dünyaya fırlatılışlarıyla başlayan acı dolu serüvenlerinin, acılarının son bulması umuduyla birbirleriyle bütünleşme eyleminin sonucu olarak beliren ve o günden sonra insanlık tarihi boyunca kutsallığını koruyan bir statü olmuştur annelik. Az önce dediğim gibi pek çok farklı açıdan ele alınabilir ve atfedilen bu kutsallık pek çok farklı sebebe dayandırılabilir. Ancak ben, bugünkü sempozyum konseptine uygun olarak ve mesleğimle ilişkili olarak “insan”ı ve “insan oluşu” anlama konusunda çok önemli açılımlar sağlayan bilim insanlarının, özellikle de Freud sonrası analitik kuramcılarının “anne-bebek ilişkisi” ve “bu ilişkinin insanın bebeklikten sonraki hayatı üzerindeki etkisi” ile ilgili görüşlerini anlatmaya çalışacağım.

Sunumuma internette dolaşan, belki birçoğunuzun rastladığı bir metaforla başlamak istiyorum:

“Bir damla kan pıhtısı”, “Bir çiğnem et”miş ikisi de. Karanlıktaymışlar... Her şeyden habersiz bekliyorlarmış, sudan bir beşiğin içinde... Sarılıp birbirlerine, uyuyorlarmış öylece... Haftalar geçmiş, bir mucize gibi “varoluş” serüveni ilerlemiş... Önce kalplerini fark etmişler birbirlerinin, sonra elleri, ayakları, gözleri belirmiş... İkisi de çevrede olup biteni fark etmiş... Ne rahat, ne güvenli bir dünyaymış burası... Sıcak, ıslak, sevgi dolu...“Öyle güzel bir dünyada yaşıyoruz ki bize ne mutlu”... Gel zaman git zaman bu karanlık dünyayı ve hayatın kaynağını merak etmişler... Onları besleyip büyüten kordonu fark etmişler... Evet bu kordon hayatımızın kaynağı, varoluşumuz bunun sayesinde... Ama kordonun diğer ucu nereye gidiyor, ya da nereden geliyor, kime bağlı... Başlamış bir varoluş tartışması: “buraya nerden geldik, biz nasıl olduk”, “annemiz” demiş biri,” bizi var eden, besleyip büyüten, koruyan, saklayan O’dur”. “Ne biliyorsun ki?” diye itiraz etmiş öteki. “Sen anneni hiç görmedin ki... Belki de O, sadece zihnimizdedir. Anneye inanmak bizi rahatlattığı için uydurduğumuz bir şeydir”... Tartışma süredursun büyümeye devam etmiş ikizler. Dar gelmeye başlamış bu dünya ikisine de... Sığamaz olmuşlar ve anlamışlar ki hayatın sonu yaklaşıyor.. Gün gelecek, bu güzelim hayat sona erecek, karanlık bir yolculuk, onları bir bilinmeze çekecek... “Hayatımızın sonuna yaklaşıyoruz, bir gün bize hayat veren bu kordon kesilecek, kim bilir sonra başımıza neler gelecek” demiş biri korkuyla... “ben gitmek istemiyorum, daha doyamadım ki bu hayata” demiş öteki... Ve... Günlerden bir gün yer sarsılmış, duvarlar yaklaştıkça yaklaşmış, anlamışlar beklenen günün geldiğini... Buruşuk kollarıyla son kez sarılıp vedalaşmışlar. “ömrümüz bitti” diye ağlaşmışlar... Azrail sandıkları bir el kesmiş, onları hayata bağlayan kordonu. Zorlu bir koridordan geçip çılgık çılgına, doğmuşlar bu dünyaya...

Evet... Bebek için dünya hayatı bu metafordaki gibi yaşama arzusu ve ölüm korkusu arasında, “varoluş” kaygısıyla başlar... Ona, ihtiyacı olan her şeyi onun istemesini gerektirmeden sunan hayat olanakları artık son bulmuş, güvenli, rahat, sıcak ve sınırlarını fark edebildiği bir dünyadan sınırsız, tekinsiz ve ihtiyaçlarını elde etmek için çaba göstermesi gereken bir dünyaya fırlatılmıştır. Tam bu noktada onu içinde taşıyan, besleyip büyüten ve böylece yaşama / varolma ortamı sunan “anne” ile yeni bir serüven başlar. Ve bu başlangıç, insanın varlık kumaşına bir daha çıkmamak üzere kazınacak olan malzemeyi sunar. Bebeğin doğumdan hemen sonra anne memesiyle ilk temasına şahit olanınız vardır. Nasıl bir telaşla

aramaktadır ve bulduğunda bir daha hiç ayrılmamak istercesine nasıl bir hırsla içine çeker bebek, görmüşsünüzdür. Bu, bebeğin dünya hayatındaki ilk ilişkisidir. Bu ilişki birçok psikoloji kuramcısı tarafından insanın oluş serüveninin ilk basamağı olarak önemsenmiş ve üzerinde çok çalışılmıştır.

Doğduğu andan itibaren kendisinin hayatta var olmasını sağlayacak bir şey arar çaresizce. İradî olarak hareket ettirebildiği tek organı olan ağızla meme arayışına pediyatristler arama refleksi demekteler. Bu arayış ve memeyle kurulan ilk ilişki birçok psikoloji kuramcısı tarafından incelenmiş ve farklı hipotezler ve açıklamalarla insanın ömrü boyunca kuracağı tüm ilişkilerde bir biçimde bu ilk ilişkinin damgası olduğunu söylemişlerdir.

Nesne ilişkileri kuramının kurucusu olarak kabul edilen Melanie Klein, bebeğin memeyle ve dolayısıyla anneye kurduğu bu ilk ilişkinin “Haset” ve/veya “Şükran” duygularının da kaynağı olduğunu söyler. Bebek hem öfke ve saldırganlık içgüdüleri, hem de var olamama=yok olma(fiziksel ve ruhsal olarak) korkusu nedeniyle içsel olarak saldırıya uğramakta, bu saldırıların neden olduğu yıkım nedeniyle bir zulmedilme kaygısı yaşamaktadır. İlişki kurduğu tek nesne meme olduğundan “iyi” ve “kötü” nesne aynı memedir. İyi meme bebeğin temel yaşamsal gereksinimi sağlarken aynı zamanda iç ve dış gerçekliği birbirinden henüz ayıramayan ve gereksinimlerin karşılanmaması endişesi yüzünden yok olma kaygısını da gideren bir işlev görür.

Daha somut bir ifadeyle anlatmaya çalışırsak; yaşamak için besine, sıcaklığa, uyumaya vb. olanaklara ihtiyaç duyan, bunların karşılanıp karşılanmayacağıyla ilgili bilgisi olmayan ve bu yüzden bir yok olma endişesi taşıyan bebek, yalnızca ağızını kullanabilmekte ve ilk ilişkiyi ağızına konan memeyle kurmaktadır. Meme süt verip bebeğin ihtiyaçlarını karşılar “iyi” dir ve bebek sadece besini içine almakla kalmaz, bu “iyi” oluşu da içine alarak beninin bir parçası yapar.

Anne memesi dolayısıyla anneye kurulan bu ilk ilişkinin “ne”liği bundan sonra kurulacak bütün ilişkilerin temelini oluşturacak niteliktedir. Meme ilk karşılaşmadan itibaren içgüdüsel bir biçimde besin kaynağı ve dolayısıyla daha derin anlamda hayatın kaynağı olarak algılanır. Melanie Klein bebeğin memeyle ve dolayısıyla anneye kurduğu bu ilk ilişkinin “Haset” ve/veya “Şükran” duygularının da kaynağı olduğunu söyler.

Çocuk memeyi arzularken memenin, dolayısıyla annenin kendisindeki bu yıkıcı itkileri gidermesini ve onu bu zulmedilme kaygısından kurtarmasını arzulamaktadır. Çünkü yaşamın bu en erken evrelerinde bile annenin sevgisinden her an emin olmaya ihtiyacı vardır. Eğer her şey yolunda giderse, doyurucu memeyle bu zihinsel ve fiziksel yakınlık, yitirilmiş olan doğum öncesi anne-bebek birlikteliğini ve buna eşlik eden güven duygusunu bir ölçüde yeniden kurar.

Böylece “iyi” meme, dolayısıyla “iyi” anne içe yansıtılır ve “ben”in bir parçası olur; başlangıçta annenin parçası olan bebek şimdi anneyi içinde taşımaktadır. Ayrıca bebeğin zihninde memeyle annenin başka parçaları ve özellikleri arasında çok kesin olmayan bir bağ da kurulmuştur. Eğer meme, dolayısıyla anne bebeğin her ihtiyaç duyduğunda beliriyorsa bu “iyi” meme, umudun, güvenin ve iyiliğe inancın temeli olarak kalır. Huzurlu ve kesintisiz beslenme deneyiminin sıklıkla tekrarlanması “iyi meme” tasavvurunun içe yansıtılma sürecini pekiştirecektir. Memedeyken yaşanan eksiksiz doyum ve memnunluk, bebeğin anneden eşsiz

bir armağan aldığı duygusuna ve onu koruma istediğine neden olur. Melanie Klein bunu “şükran” olarak adlandırır. Şükranın temelini sevilen ilk nesneyi sadece bir besin kaynağı olarak değil bir bütün olarak iyi kabul etme ve özümseme yeteneği oluşturur.

Bu ilk “iyi” ilişki yaşantısı Freud’a göre daha sonraki bütün mutlulukların da temelini oluşturur ve bir başka insanla bütünleşme duygusunu ve bunun üzerinden her türlü “sahici” aşk, sevgi, dostluk ilişkisini mümkün kılar. İyi nesne(anne), bebeğin benliğini sever ve korurken, benlik(bebek) de iyi nesneyi sever ve korur. Kişinin kendi iyiliğine, sonrasında hayatın iyiliğine duyduğu güvenin temeli budur. Memede doyum ve kabullenme deneyimi yinlendiği ölçüde haz ve şükran deneyimlerinin sıklığı ve yoğunluğu artar ve karşısındaki mutlu etme isteği artar. Bu yinlenen deneyim “şükran”ın en derin kaynağıdır. “iyi”nin içe yansıtılması ve oradan tekrar “iyi”ye(anneye) yansıtılması süreci, iç zenginliğin oluşması ve dışa verilmesi ve yeniden içe yansıtılması, böylece “ben”in zenginleşmesi ve derinleşmesini doğurur. İyi nesnenin özümsemasının sonucu olan iç zenginlik, bireye bu nesnenin armağanlarını başkalarıyla paylaşma imkanı verir. Böylece daha dostane bir dış dünyanın içe yansıtılması da mümkün olur ve içsel zenginleşme artarak devam eder. “Şükran” duygusunun oluşmasıyla cömertlik arasında sıkı bir ilişki vardır. Bu içsel zenginleşmeyi elde eden birisi için, cömertliğin çoğu zaman yeterince takdir edilmemesi bile verme yeteneğini fazla zedelemeyecektir.

“Yeterince iyi anne” kavramını karşılayan anne, bebeğin her ihtiyaç duyduğunda memeyi ihtiyacı olan yerde var edebilirse “iyi” deneyimlerin sayısı artarak bebekte “iyi” ve “kötü” birleştirilebilir ve böylece kötü yanları olsa da anne ve dolayısıyla kendilik “iyi” olarak bir bütün haline gelir.

Ancak bebek için bir de, süt vermediği zamanlarda ihtiyaçlarını karşılamayan ve bu yüzden bebeği ölümlü yüz yüze bırakan cimri ve “kötü” meme vardır. Bu kötü oluş da içe alınır ve mahrum bırakan memenin kötülüğü de içselleştirilir ve bu durum saldırgan ve düşmanca duygular oluşturur. Bu saldırganlık memeyi “iyi” olmaya yani süt vermeye zorlamak için memeye yansıtılır. Böylece bebek memeyi “iyi” ve “kötü” parçalara ayırır, bu aynı zamanda “Kendiliği”ni de ayırması anlamına gelir. Kernberg bu durumun henüz bebeğin anneden tam olarak ayrılmamış olması ve aralarındaki sınırların belirgin olmaması ile ilgili olduğunu savunur.

Bebekte doğumsal fiziksel bir hastalık, zor doğum, hipoksi gibi fiziksel koşullar, ya da annenin yeterli bakım verip veremediği, çocuğa bakmaktan hoşlanıp hoşlanmadığı, çocuğu beslemek konusunda güçlükler yaşayıp yaşamadığı, beslemeyi yetersiz hale getirecek fiziksel bir rahatsızlığın olup olmaması gibi anneye ait nedenler, bebeğin memeyi “iyi” nesne olarak kabul edip içselleştirmesi sürecini bozar. Bu durumda meme ve dolayısıyla anne “kötü” nesne olarak içselleştirilir. Bebek için annesi, bir sebeple memeyi sunmayı reddettiğinde sabırsız ve cezalandırıcı davrandığında, ya da çevresel koşullar nedeniyle tam ihtiyaç duyduğunda memeyi var edemediğinde en temel gereksinimi vermeyen ve bu yolla içsel yıkıcı etkilerin baskısını ve yok olma korkusunu gidermeyen ve böylece zulmeden “kötü” nesne olur ve böylece özümsemez. Bu kötü deneyim süreklilik gösterirse Klein’in bahsettiği “haset” duygusu gelişir.

Bebek memede kendi arzuladığı her şeyin bulunduğunu, memenin sınırsız süt ve sevgi verebileceğini ama bunları kötü oluşu nedeniyle sakladığını sanmaktadır. İyi memenin içselleştirilmesi ve dışa yansıtılması sürecinin tam tersi işlemeye başlamıştır. Kötü meme içselleştirilir ve benin bir parçası olur, bu memeye yansıtılır ve meme(dolayısıyla anne) kötü ve cimri algılanır. Bu durumda bebek iki tepkiden birini verir. Ya ihtiyaç duyduğu şeye kavuşmasının engellenmesine kızıp öfkelenerek kötü nesneyi iyi olmaya ve engellenmeye son vermeye zorlamak için saldırıya geçer. Ya da gereksinim duyduğu şeye öfkelenmek yerine açlığı daha da artabilir ve açlık içinde kalmamak için nesneye tamamen ve mutlak biçimde sahip olma arzusu ve özlemi içinde acı veren bir biçimde birikebilir. İlk tepki beraberinde, öfkelenirse de hala gereksinim duyduğu ve zaman zaman “iyi” olan nesneyi yok etme korkusunu, ardından da suçluluk duygusunu getirir. İkinci tepkide ise bebek sevgi nesnesine sahip olma konusunda öylesine kuşkuludur ki, onu içine alarak, yutarak ve benliğinin bir parçası haline getirerek güvenceye almak için umutsuz bir özlem içindedir. Bu durum da gereksinim duyduğu “sevgi nesnesi”ni yutarak yok etme korkusuyla sonuçlanır ki iç ve dış gerçekliği ayıramayan bebek için bu aynı zamanda kendiliğinin de yok olması anlamına gelir. Winnicott’a göre bebek, ancak “annelik kucaklayıcı çevre (maternal holding environment)” varlığında yaşamını sürdürebilir. Bu çevre, annenin farkındalığı ve empatisiyle belirlenen karmaşık psikolojik bir alanda yer alan ve dışarıdan bakıldığında tümüyle fizyolojik olarak görülse de, aslında çocuğun psikolojisiyle ilişkili bir sürecin yönetilmesini içerir ve anne ve bebek arasındaki benlik bağlılığını oluşturan “birincil annelik meşguliyeti”ne ihtiyaç duyar. Annenin kendi isteğiyle kendini bebeğe özenli bir aracı olarak sunması şeklinde ortaya çıkan özveri halini Winnicott “birincil annelik meşguliyeti” olarak adlandırmıştır. Bu meşguliyet döneminde annenin bir parçası bebek ile karışmıştır. Bu, kendini bir diğerinde kaybetme ve bu sayede kendini bebeğin yerinde hissetme deneyimidir.

Sağlıklı gelişim “mükemmel” bir çevre gerektirir. Burada “mükemmel” ile kastedilen şey bebeğin ihtiyaçlarına yakın ve duyarlı olmayı mümkün kılan annelik meşguliyetini yerine getiren annedir. İç gerçeklikle dış gerçekliği henüz ayıramayan bebek için “kendilik” duygusunun gelişmesinde bebeğin ihtiyaçlarına karşı empatik öngörü ve kusursuz zamanlamaya sahip, özverili bir anne vazgeçilmez bir önkoşuldur. Özverili anne kendini bebeğe, meme gibi uygun bir nesneyle sunmaktadır. Bebek ise tam ihtiyacı olduğunda, ihtiyaç duyduğu yerde beliren bu nesneyi kendisinin yarattığı yanılsaması içerisindedir. Zıt yönlerden gelerek birbirine yakınlaşan bu iki sürecin örtüşmesi “yanılsama anı(moment of illusion)” olarak kabul edilir. Yanılsama anı, bebeğin memeyi hem kendi varsanısı hem de dış gerçekliğe ait bir şey olarak almasıdır. Başka bir şekilde söyleyecek olursak anne, bebeğin ihtiyaçlarını, bebeğin ihtiyaç duyduğu şekilde ve tam bebeğin ihtiyaç duyduğu anda karşılar, bu da bebekte sanki ihtiyaç duyduğu şeyi kendisinin yaratmış olduğuna dair bir yanılsamayı doğurur.

Anne bebeğe, ihtiyaç duyduğunu yaratabileceğine dair bir yanılsama sağlayarak “tümgüçlülük” duygusuna yol açar. “Yeterince iyi anne (good-enough mother)” bebeğin ihtiyaçlarına yeterince uyum gösteren kişidir. Bebeğin dış gerçeklikle ilişki kurma yeteneğini geliştirebilmesi ve bir dış gerçeklik kavramı oluşturabilmesi için, bu uyumun başlangıçta eksiksiz olması gereklidir. Annenin başlangıçta bebeğe yüzde yüz uyum göstermesi, bebekte, annenin memesinin kendisinin bir parçası olduğu yanılsamasına neden olurken diğer yandan da tam o anda ve orada yaratabildiği bir dış gerçeklik olarak algılanmasına neden olur. Bu yanılsama deneyiminin başarısı “tümgüçlülük (omnipotans)” hissinin oluşmasına yol açar.

Tümgüçlülük hissinin oluşması, bebeğin kendi kontrolü dışında bir dünyanın olduğu gerçeğini öğrenmek için de ön koşuldur. Tümgüçlülük deneyiminin yaşanması bebeğin hüsrana duygusunu yaşamaya ve bununla baş etmeye hazır hale gelmesini sağlar.

Winnicott’a göre yaşamın erken döneminde yaşanan bu dönem(sağlıklı ya da sağlıksız), annenin doğumdan hemen sonra kendini içinde bulduğu “birincil annelik meşguliyeti”nin zayıflamasıyla birlikte bebek için de iç ve dış gerçeklik ayrılmaya başlar. Annenin kendi yaşamını diğer alanlarıyla ilgilenmeye başlaması, çocuğu neyi yaratamadığı ve yapamadığıyla yüzleşmek zorunda bırakır. Bebek olgunlaştıkça anne onun arzularını daha az gerçekleştirilmeye başlar. Böylece, bebeğin edilgen varsanısal isteklerini gerçekleştiren anne, giderek yerini, jestler ve işaretlerle gerçek olarak ifade edilen ihtiyaçlara cevap veren anneye bırakır. Winnicott’un kademeli adaptasyon başarısızlığı adını verdiği bu durum ayrılık, farklılaşma ve gerçekleştirmenin gelişimi açısından temeldir. Bu dönemde anne bebeğin yaşantı ve jestlerinin kesin bir yansımasını sağlayan ayna işlevi görür. Bebek annenin yüzüne baktığında kendisini görür. Bir başka ifadeyle anne bebeğe bakmaktadır ve bebek tarafından nasıl görüldüğü, orada ne gördüğüyle bağlantılıdır.

Bebeklerin çoğu verdiklerini geri alamama deneyimini uzun süre yaşamak zorunda kalırlar. Anneye bakar ve kendini göremezler. Bunun sonucu olarak çevreden kendilerine ait izler bulmanın yollarını ararlar. Bazı durumlarda da bebek baktığında sadece annenin yüzünü görür. Bu algı, kavrayışın; dünyayla kurulabilecek anlamlı bir alış-veriş ilişkisinin başlangıcı olabilecek şeyin yerini alır.

Klein’in “haset”le sonuçlandığını söylediği memeye ve dolayısıyla “anne”yle kurulan kötü başlangıç, Winnicott tarafından “ihlal” terimiyle açıklanmıştır. Uzun süren ihlalin en önemli sonucu, bebeğin yaşantısının parçalanmasıdır. Bebeğin ihtiyaçlarına annenin uygun empatik yanıtının olmaması durumunda gerçek bir “kendilik” algısının oluşması mümkün değildir. Bu durumda çocuk ihtiyaçlarını gidermek üzere savunmacı bir tutumla bir “sahte” kendilik oluşturur. Bu bir yandan gerçek kendiliği korumaya yönelik bir savunmayken bir yandan da bakım ihtiyacını üstlenmiş bir kendiliktir. Böylece spontan ihtiyaçların, imgelerin ve jestlerin kaynağı olan gerçek kendilik, ruhsal yokoluşa eşdeğer bir şekilde gizlenmeye, küçülmeye giderken, sahte kendilik, içeriği gerçek bir iletişimden doğmamış, tamamen bebeğin karşılanmamış ihtiyaçları, annenin beklenti ve talepleriyle oluşmuş bir varoluş yanılsaması olarak oluşur.

Sağlıklı ve yaratıcı bir kendiliğin ortaya çıkışı “yeterince iyi annelik” varlığında mümkündür. Bu terim bebeksi bağımlılıktan bağımsızlığa doğru duygusal, tümgüçlü kavrayıştan gerçekçi algılamaya doğru bilişsel bir değişimi mümkün kılan koşulları tanımlar. Bu koşullar bireyin kendilik duygusunun yapısını, eşya-dünya ile ahengi ve canlılığı belirler.

Bebek dünyayı kendisinin varetmişine dair yanılsamayı yeterince deneyimleyebilmişse bir sonraki aşamaya geçebilir. Bu aşamada anne-bebek çiftinin görevi zedeleyici olmayan bir şekilde bebeğin annenin sağladığı psikolojik matrixden ayrılmasıdır. Ogden bebeğin bu yanılsamadan kurtarılması sürecini süttten kesilmeye gönderme yapacak şekilde, annesel kucaklayıcı çevrenin sunduğu besinden kademeli olarak kesilmesi olarak açıklar. Bu dönemde artık çevresel annenin kucaklayıcılığı içselleştirilerek “içsel kucaklayıcı çevre” oluşturulur. Böylece birey annenin somut varlığına ihtiyaç duymaksızın var olma becerisini kazanmış olur.

Kendi başına olma kapasitesine ancak annenin kesintisiz varlığıyla ulaşılabilir. Annenin güvenilirliği bebek için kendi başına kalmayı ve kendi başına olmaktan keyif almayı olanaklı kılar. Bebek ancak bu kapasiteyi kazandığında kendi kişisel yaşamını keşfedebilir ve gerçek olduğunu hissettiği deneyimlere sahip olur. Annenin yanında fakat kendi başına olabilmek, sonrasında kendi başına olabilen, fakat birbirlerinin yanında olmanın ikisi için de önemli olduğu iki kişi arasındaki sev (ebil) me yaşantısının ilk deneyimini oluşturur. Sevmek “benlik bağlılığı (ego-relatedness)” olarak tanımlanan bu durumla ilişkilidir ve “dostluk” bu kumaştan dokunur.

İçsel gerçeklikle dışsal gerçekliğin ayırt edilme sürecinde bebeğin annenin yaşamına devam edebilme kapasitesini görmeye ihtiyacı vardır. Bebek dış gerçekliği duyumsama sürecinde iç gerçekliğindeki anneyi yok etme fantezileri kurmaktadır. Bu başlangıçtaki yıkıcı fantezilerden farklı bir durumdur.

Anneyi dışsal bir gerçeklik olarak kabul etmek için olması gereken bir durumdur. Bu noktada anne, bebeğin ona zarar verme fantezi ve davranışlarına rağmen hayatta kalmayı başarabilmek için duygusal ve fiziksel olarak var olmalıdır. Keşfedilen nesne(dışarıdaki anne) ile ilişki, yaratılmışın (içsel anne) karşıtı olarak bebeğin tümgüçlülüğü dışında, dünyadan köken alan bir nesne ilişkisidir. Bu gerçekliğe geçmenin bir parçasıdır. Hayatta kalabilen nesne gerçekliği temsil eder.

Çünkü yaşamın bu en erken evrelerinde bile annenin sevgisinden her an emin olmaya ihtiyacı vardır. Eğer her şey yolunda giderse, doyurucu memeyle bu zihinsel ve fiziksel yakınlık, yitirilmiş olan doğum öncesi anne-bebek birlikteliğini ve buna eşlik eden güven duygusunu bir ölçüde yeniden kurar. Böylece “iyi” meme, dolayısıyla “iyi” anne içe yansıtılır ve “ben”in bir parçası olur; başlangıçta annenin parçası olan bebek şimdi anneyi içinde taşımaktadır. Ayrıca bebeğin zihninde memeyle annenin başka parçaları ve özellikleri arasında çok kesin olmayan bir bağ da kurulmuştur. Eğer meme, dolayısıyla anne bebeğin her ihtiyaç duyduğunda beliriyorsa bu “iyi” meme, umudun, güvenin ve iyiliğe inancın temeli olarak kalır. Huzurlu ve kesintisiz beslenme deneyiminin sık sık tekrarlanması “iyi meme” tasavvurunun içe yansıtılma sürecini pekiştirecektir. Memedeyken yaşanan eksiksiz doyum ve memnurluk, bebeğin anneden eşsiz bir armağan aldığı duygusuna ve onu koruma isteğine neden olur. Melanie Klein bunu “şükran” olarak adlandırır. Şükranın temelini sevilen ilk nesneyi sadece bir besin kaynağı olarak değil bir bütün olarak iyi kabul etme ve özümseme yeteneği oluşturur. Bu ilk “iyi” ilişki yaşantısı Freud’a göre daha sonraki bütün mutlulukların da temelini oluşturur ve bir başka insanla bütünleşme duygusunu ve bunun üzerinden her türlü “sahici” aşk, sevgi, dostluk ilişkisini mümkün kılar. İyi nesne (anne), bebeğin benliğini sever ve korurken, benlik(bebek) de iyi nesneyi sever ve korur. Kişinin kendi iyiliğine, sonrasında hayatın iyiliğine duyduğu güvenin temeli budur. Memede doyum ve kabullenme deneyimi yinelenildiği ölçüde haz ve şükran deneyimlerinin sıklığı ve yoğunluğu artar ve karşdakini mutlu etme isteği artar. Bu yinelenen deneyim “şükran”ın en derin kaynağıdır. “İyi”nin içe yansıtılması ve oradan tekrar “iyi”ye(anneye) yansıtılması süreci, iç zenginliğin oluşması ve dışa verilmesi ve yeniden içe yansıtılması, böylece “ben”in zenginleşmesi ve derinleşmesini doğurur. İyi nesnenin özümseşinin sonucu olan iç zenginlik, bireye bu nesnenin armağanlarını başkalarıyla paylaşma imkanı verir. Böylece daha dostane bir dış dünyanın içe yansıtılması da mümkün olur ve içsel zenginleşme artarak

devam eder. “Şükran” duygusunun oluşmasıyla cömertlik arasında sıkı bir ilişki vardır. Bu içsel zenginleşmeyi elde eden birisi için, cömertliğin çoğu zaman yeterince takdir edilmemesi bile verme yeteneğini fazla zedelemeyecektir.

İnsan yavrusunun hayattaki bu ilk deneyimleri, hayatının geri kalan kısmını doğrudan yada dolaylı olarak belirleyecek algı ve davranış kalıplarının öncülleridir. Konuşmam boyunca insanoğlunun varlık kumaşını oluşturacak olan bu öncüllerin oluşmasında “anne”nin nasıl temel ve belirleyici bir rolü olduğunu bu konuda ömür tüketmiş bilim adamlarının kuramları üzerinden anlatmaya çalıştım. Sempozyumun başında vurguladığımız bir “medeniyet tasavvuru” olan bizlerin, bizden önceki medeniyetlerin birikimleri ve deneyimlerinden azami ölçüde yararlanmamız gerektiğinden hareketle anlattım bunları. Bu bilgiler insanın hayat serüvenine başladığı ilk iki yılın, bu iki yılda da “anne”yle kurulan ilişkinin ve bu ilişkinin niteliğinin önemini vurguluyor. Bizim inanç öğretimizde çocuğun 2 yıl emzirilmesinin onun hakkı olduğu vurgulanıyor. Bu örtüşmeyi tesadüfi bulmuyorum, bilakis aklın yolunun bir olmasıyla açıklıyorum.

Bu kadar uzun bir konuşma birazdan söyleyeceklerime zemin hazırlamak içindi:

1. “Anne” her insan teki için insan olmanın temellerinin atıldığı bir ortamdır.
2. “Anne”yle kurulan bu en erken ilişki insanın sonraki bütün ilişkilerinin temelini oluşturur.
3. İyi insanlardan oluşan bir toplum oluşturmak için “iyi anne”lere ihtiyacımız var.
4. İyi annelerin sadece varlığı yetmez, bebeğin bu annelerle özellikle ilk iki yıl yeterince ilişki kurması, annenin yanında olması gerekli.
5. Biz Batı’nın “kadın-erkek eşitliği”, “kadının üretime daha fazla katılımı”, “toplumsal cinsiyet” gibi altında vahşi kapitalizmin kaynayan kazanına odun ateşi sağlayacak çapanoğlu barındıran dayatmaları yerine, yukardaki bilgilerden yola çıkarak “kadın-erkek eşitliği”, “kadının daha fazla annelikle meşguliyeti”, “cinsiyet kimliklerinin doğru kurgulanması ve rollerin buna göre dağılımı”nın esas alındığı bir kültür, bir medeniyet tasavvuru için kafa yormalıyız.

Elbette bütün belirleyiciliğine rağmen “anne” insan olma sürecinde tek önemli figür değil. Bu süreç çok karmaşık ve dolambaçlı yollardan geçerek ilerliyor.

Kaynaklar:

1. Melanie Klein, Haset ve Şükran. Metis Yayınları, Ötekini Dinlemek Dizisi, 2011, 3.baskı, İstanbul. Çeviri: Orhan Koçak, Yavuz Erten.
2. Harry Guntrip, Şizoid Görüngü Nesne İlişkileri ve Kendilik. Metis Yayınları, Ötekini Dinlemek Dizisi, 2003, 1.baskı, İstanbul. Çeviri: İpek Babacan
3. Talat Parman(ed.), Psikanaliz Yazıları-Donald W. Winnicott. Bağlam Yayınları, Baharlık Kitap Dizisi:23, 2011, 1.baskı, İstanbul.

PANEL-III: Erkekler Dünyasında Kadın

Moderatör:

Doç. Dr. Erhan Kurt, psikiyatr, Bakırköy Mazhar Osman Ruh Sağlığı ve Sinir Hastalıkları Hastanesi Başhekimi

Konuşmacılar:

Dr. Hakan Ertufan, psikolog

Prof. Dr. Erol Göka, psikiyatr, Ankara Numune Hastanesi Psikiyatri Klinik Şefi, Meram Tıp Fakültesi Psikiyatri A.B.D. Öğretim üyesi

ERKEKLER DÜNYASINDA KADIN

Doç. Dr. Erhan KURT

Önceki çağlardan farklı bir dünyada yaşıyoruz. Küreselleşme sadece ekonomik değil, siyasi, sosyal, kültürel ve teknolojik bir olgu. Bu atmosferde kadın, erkek ve çocuk ilişkisini olduğu gibi dondurmak, önceki çağlara hapsetmek mümkün değil. Bu çağda kadınlar, erkekler, çocuklar, beklentiler ve algılar değişiyor. Zamanın sıkıştığı bir dönemde yaşıyoruz. Bu dönemde rol değişiminde çok hızlı oluyor. Yıllar sürecek bir değişim 10'larca 100'lerce kat hızla çok kısa sürede vuku buluyor.

Çünkü değişime aracılık eden bilgi, iletişim, görüntü gibi bir takım unsurlar artık çok hızlı iletiliyor. Bunun doğal sonucu olarak algılar, ilişkiler, roller hızlı bir değişim içerisine giriyor.

Çağımızın en belirgin ve belirleyici özelliğinin hız olduğunu düşünüyorum. Hız; bazılarının modern çağın devamı, bazılarının post modern çağ dediği bu dönemimizin en karakteristik özelliği. Beklide bizler bu sebeple olan bitene anlam vermektен uzağız. Çünkü bu sebeple durup düşünüp pozisyon ve rol belirleyecek durumda değiliz.

Bu yeni dönemin en önemli sonuçlarından bir tanesi kadının aldığı yeni rol. Henüz değişime, toplumsal kimliklerin ve toplumsal değişimlerin uyum sağlayamamasından olsa gerek hanımların omuzlarına, ev ve çocukların sorumluluğuna bir de iş sorumluluğu yüklendi. Bu şekilde bakıldığında aslında ev, iş, eş, çocuk sorumluluğu olduğunda ağır iş demek. Kadınlar bu sorumlulukların hepsini yüklediğinde ağır işçi pozisyonunda.

Bir başka ilginçlik, kadın erkek kimliklerinin, siyah beyaz kadar farklı olduğuna dair yapılan vurgu. Bu vurgu son zamanların modası. Kadın ve erkekler arasındaki farklılıkların çok uçlarda oluşu vurgusu kitaplarda, yazılarda yazılıyor. Son 5- 10 yılın tartışma konularından biri haline almış durumda.

Bu konuda 2 farklı görüş var.

1. 'si insan üst kimliğinde birleşen ayrı yaratıklar, kadınlar ve erkekler her şeyiyle birbirinden çok farklı. Beyinleri, ilgileri, yetenekleri, becerileri, duyguları, düşünceleri, önemsedikleri vb.
2. görüşe göre ise ; kadın ve erkekler bir miktar farklılığı olan insan tipleri. Bu düşünceye sahip insanlar kadın ve erkeklerin arasında ki farklılıkların abartılmaması gerektiğini savunuyor.

Kadın erkek arasındaki aşırı fark vurgusuna bir miktar şüphe ile bakmakta fayda var. Çünkü; acaba bugün küresel çağda bu farklılık vurgusu üzerinden başka bir fayda mı yapılmak isteniyor diyerek bu gözle bakmakta fayda var gibi görünmekte.

Öğrenme teorilerinin bize açıklamaya çalıştığı şeyler var. Onlara göre biyolojik cinsiyetin üzerine, öğrenmeyle, model almayla, taklitte v.s. bir takım mekanizmalarla bir sosyal cinsiyet inşa ediliyor. Farklılığa daha fazla vurgu yapanların gözden kaçırdığı şey bu. Onlar biyolojik farklılığı, sosyal davranışsal farklılığı çok fazla ayırıştıracağı şeklinde bir düşünceye sahipler. Ama insan sadece biyolojiden ibaret değil. İnsan bulunduğu yaşa kadar bir değişim kat ediyor.

Bilim dünyasında tartışılan bir başka gerçek; genlerin, çevreyi gelişim sürecini belirlediğinin yanında, artık çevrede oluşumlarda hayatla yaşantılarda, ilişkilerde genleri dolayısıyla biyolojiiyi değiştiriyor.

Bir başka görüşte dünyanın tek kültürlülüğe gittiğine dair. Renkler kayboluyor, farklılıklar flulaşiyor, dünya, insanlar ve cinsiyetler birbirine benziyor. Bu görüşle ilgili bir başka sav; erkeklerin kadınlaşması, kadınların erkekleşmesi yönünde. Bu sava ne yazık ki kısmen katılmak mümkün. Tabi ki bu değişen sosyal kimliklerle açıklanabilir bir durum gibi görünüyor. Sunulan ideal insan tipi edilinen rölüde belirliyor.

Modern hayatın etkisiyle kadın çalışma hayatına katıldı. Eşitlik ve farklılık tartışmaları sırasında en son sonuçlardan bir tanesi doğru, oda tek çocukluk yada hiç çocukluluk. Bu bir realite. Bu sonucun elbette tek bir nedeni yok. Ama nedenlerden biri bu. Gerek şehir hayatının kısıtlılıkları, gerek tıbbi kolaylıklar, gerek tercihler, gerek bağımsız yaşama arzusu çocuk sayısını azalttı. Bu durumun çok fazla olumsuz etkisi olacak gibi görünüyor.

Son olarakta iğneyi biraz meslek grubu içerisinde kendimize batıralım. Psikiyatrisiler, psikologlar, psikolojik danışmanlar, davranışçılar. vs. olarak kabahatin bir kısmı da bizlerde.

Sınırsız ve sonsuz özgürlük tavsiyeleri yaptık, farklara aşırı vurgu yaptık, toplumsal değerleri hiçe sayan açıklamalar yaptık, kişisel tercihlerini bireye ve topluma empoze etmeye çalıştık. Bunlar söyleyebileceğim başlıca günahlarımız. Üstelik tutarsız. Bugün söylediğimizin aksini yarın söylüyoruz. Çok fazla bilgi kirliliği var. Bir sürü aforizmalar öne sürülüp gazete, internet ve kitaplarda tedavüle giriyor ve insanlar bunlarla hayatlarına yön veriyorlar. Bu tabloda da kendi ekolumümüze görüp eğer iğne batırmak gerekiyorsa kendimize de batırmak gerekiyor.

İŞ DÜNYASINDA KADIN

Dr. Hakan ERTUFAN

İş dünyasına kadınların kabulünün önündeki engeller her geçen gün azalmaktadır. Artık hemen hemen her alanda kadın çalışanlar bulunmaktadır. Şoföründen, askerine, doktorundan, boksörüne, mühendisinden, futbolcusuna, pilotuna kadar her alanda kadınlar mesleğin uzmanı olarak görev alabilmektedirler. Lakin yine de erkeklerin egemenliklerinin ve ayrıcalıklarının sürdüğü durumlar da görülmektedir.

Bugün konu “adetlerin dengesi” ve “kurtarılmış alanlar, makamlardır.” Tek tek örneğine baktığımızda tüm branşlarda hanımlar olsa da bazı mesleklerde adetlerin dengesi halen ciddi oranlarla erkekler lehinedir. Bayanların yüzde çoğunluğuna sahip olduğu meslekler de bulunmaktadır. Kısaca bazı işlerin cinsiyetleri var. Mesela çocuk veya kadın doğum hekimi dediğimiz zaman belli bir cinsiyet öne çıkmazken beyin cerrahı, kalp damar cerrahı dediğimiz zaman adetler dengesi erkekler lehine bariz öne çıkmaktadır. Bir de kurtarılmış alanlar ve makamlar var, bilhassa kamu. Her ne kadar bir dönem ne kadar çağdaş olduğumuzu göstermek adına hanım başbakan seçmiş olsak ta tüm siyasetçiler arasında kadın oranları ve kadınların ulaştıkları makamlar sınırlıdır. Bir kadın bakanımız var, o da çocuk ve aileden sorumlu. Buradaki mesaj nedir? Bakan olarak bile kültürün kadın sınırları içinde kal. Kadın Cumhurbaşkanı ya da kadın subaylardan birinin Genel Kurmay Başkanlığı yaptığını görebilir miyiz sizce? Yazılı olmayan bazı kurallar özellikle kamuda, bürokraside keskin biçimde işlemeye devam ediyor.

Özel sektörde işler biraz daha farklı. Yetkinlik temeline dayanan mülakatlar, 360 derece performans sistemleriyle gerçekten bilgili, yetkin insanların kariyerleri açık olabiliyor. Kapitalist ekonomide cinsiyet değil ne kadar kazandırdığınız önemli. Görev bazında tanımlanmış yetkinlikleri sergileyebiliyor ve hedef bazlı yönetimin gereklerini yerine getirebiliyorsanız özel sektörde yer bulursunuz. Yine de bazı alanlar ve üst makamlar kadınlara tam kapalı olmasa da yolları dardır. Bankaların teftiş kurulunda üst düzeyde erkekleri görürsünüz. Çalıştığım iki büyük holdingden birinde genel müdür yardımcısı ve genel müdür seviyesinde hiç bayan yoktu. Diğerindeyse, Türkiye'nin en dinamik ve batıya yakın kuruluşlarından, yedi genel müdür yardımcısı 'dan sadece biri kadındı.

Adalet, başarının hakkını sahibine teslim etmektir. Bir kadın kendine iş hayatında kariyer rolünü öne çıkartan bir varoluş tercihi kullanmışsa ve bunu başarıyorsa cinsiyet ayrımcılığı yapılmaması gerekir. Öte yandan hanımlar tercihleri üzerinde bir düşünmeli. Bugün pek çok kadın çoklu rollerinin getirdiği baskının tükenmişliğinden yakınmaktadırlar. Özellikle mükemmeliyetçi olanlar. İnsan belli bir zaman dilimi içinde %100 olan kapasitesini ne kadar fazla parçaya bölerse o parçalarda başarı ihtimali gittikçe azalacaktır. Anne, hayat arkadaşı, evlat, komşu, kardeş, cinsel eş, çalışan kadın, arkadaş, kişisel gelişim-kendi olmak, inanıyorsa kul olma... Çok parçalı rollerin her birinde mükemmel olma arzusu ağır bir yük. Başarı, odaklanma ve uzmanlaşmanın ürünüdür. Bu noktada konu, ev hayatındaki rolleri ve iş hayatı rolleri arasında YA veya VE seçimi yapmaktır. İş hayatını seçip evlenmeyen kadınlarımız olduğu gibi çalışmamayı da tercih edenler bulunmaktadır. Bu kişilerin en azından zaman yönetimi daha odaklı olabilecektir. VE tercihini yapanlar ise “denge” kurma mahareti göstermek zorundadırlar. İkisini birden mükemmel götürme beklentisini gerçekçilikle yer değiştirip, vazgeçemediği hangi rolün daha önemli ve öncelikli olduğunu kararlaştırmalıdır.

Bu sayede kendileri için daha değerli olan rollerinde tatmini bulup mutlu bir hayat sürerken diğerinde de en üst seviyede, mükemmellikte olmasa da o alanda da bulunuyor olmanın tadını çıkartabilirler.

Bu tercihi yaparken ana soru : “Benim hayat amacım ne?” olmalıdır. Kişisel vizyon ve misyonunu net belirlemiş kimseler kararlarını ona hizmet edecek şekilde alırlarsa amaçlarına daha kolay ulaşabilirler. Bir başka bakış açısıyla konu, kişinin “ideal ben”ini nasıl tanımladığıyla ilişkilidir. Bu tanımlama da çocuklukta bize öğretilenler, ideal benimiz için örnek aldığımız rol modeller, doğrunun bilişsel prototiplere işlenmiş tarifleri, sosyal çevrenin takdir ve yermeleri ile oluşan şartlanmalar, başımızdan geçen etki eden hayat olayları, okuduklarımız vb. değişkenlerle belirlenmektedir. Tüm bu çoklu değişkenler insanı sosyolojik analiz gruplarının ötesinde biricik, benzersiz yapmaktadır. Özetle, tek bir doğru karar yoktur, doğru bireyin kendine özgü algı ve seçimlerinin getireceği bir varoluş biçimidir.

MODERN HAYATTA DEĞİŞEN ANNE – BABA – ÇOCUK ROLLERİ

Prof. Dr. Erol GÖKA

Modern hayatın içinde yaşayıp giderken insanları sınıflandırmalarımızın çoğu pek bir işe yaramıyor. Pek çok ortak yaşam ortamı aramızdaki ayrımları siliyor, bizleri birleştiriyor, özellikle kamusal alanda benzerliklerimiz farklılıklarımızdan daha fazla. Büyük bir takımın tribündeki izleyicilerine baktığımızda örneğin, yalnızca her yaş ve cinsiyetten değil her siyasi görüşten, her inanç tarzından, her sosyoekonomik tabakadan insanı aynı ekibin kazanması için canhıraş biçimde çabalarken görüyorsunuz. Buna rağmen insanlar arasında öyle derin bir farklılık alanı var ki, bu alandaki tuttuğumuz safa göre diğer saftaki için farklı dünyaların insanı oluyorsunuz. Bu farklılaştırıcı alan, hemen tüm modern yaşam dünyasında kendisini belli ediyor; insanlar dünyanın her yerinde aileye, kadına, erkeğe ve çocuklara biçtikleri rollere göre keskin biçimde ayrılıyorlar, ona göre bir plan dairesinde hayatlarını sürdürüyorlar.

Nesnellığı ilke edinmesiyle övünen, iki lafın birinde doğruları olgulardan türettiğini öne süren akademisyenler de bu ayrışmadan münezzeh değil. Doğrudan aileyle, toplumsal cinsiyetlerle değil, insan hakları, özgürlük ve demokrasi gibi başlıklarla çalışırken bile akademisyenler daha "içindekiler" bölümünde kendi taraflarını ele veriyorlar.

Evet, iki yüz yıl öncesine göre çok farklı, insanlık tarihinde eş benzeri olmayan zamanları yaşıyoruz. İki yüz yıldır önce erkekleri, sonra kadınları büyük ölçüde evden kopararak çalışma yaşamına katan, son 50 yıldır iyice ivmelenen ve hala tüm hızıyla süren devasa bir değişim sürecinin içindeyiz. Kadınlarla erkeklerin dışarıda çalışmasını şart olarak sunan, bireysel özgürlükleri alabildiğine teşvik eden, bireyin sağlıklı ve iyi hissetmesini her şeyin üstünde tutan, aile değerlerinin ve akrabalığın önemsizleştiği... Çocukluk, gençlik ve yaşlılık gibi yeni toplumsal kategorilerin ortaya çıktığı ama paradoksik olarak geleneksel çocuk oyunları, giyimi ve dilinin, yaşlı insanlara duyulan saygının ve atfedilen bilgeliğin kaybolmakta olduğu, kadınlardan sonra çocukların ve yaşlıların da ev dışına çıktığı... Hayatımız üzerine özellikle evlerimizden yeni efendileri çocuklarımızın "özerk, girişimci ve benlik bilinci en yüksek düzeyde" olan birey olarak yetiştirmeleri adına giderek artan sayıda uzmanın (eğitim uzmanları, psikologlar, devlet görevlileri, sosyal çalışmacılar, rehber öğretmenler, psikiyatrist ve psikanalistler vd.) söz aldığı... Ev-içinde anne-baba-çocuk birlikte geçirdiğimiz zamanlar ve evlerdeki çocuk sayısı giderek azalırken, boşanmaların, tek ebeveynli çocukların, yalnız yaşayanların hızla arttığı... Eş-cinsel evliliklerden, sperm ve embriyo bankalarından, geleneklere yabancı yardımcı üreme tekniklerinden her gün daha fazla söz edilen, çok hızla akan, kimilerine göre ailenin ölümüyle nihayet bulacak olan bir süreç.

Bu hızlı sürecin içinde yol alırken bir yandan da iki tarafa ayrılıyor. Mark Poster'in **Eleştirel Aile Kuramı**'nda söylediği şu sözler, bu tarafgirlikleri anlatıyor: "Aile bugün eş şiddette saldırıya uğramakta ve savunulmaktadır. Kadınları baskı altında tuttuğu, çocuklara kötü davrandığı, nevrozu yaydığı ve cemaati (community) engellediği için suçlanmaktadır. Ahlakı yücelttiği, suçu önlediği, düzeni koruduğu ve uygarlığı sürekli kıldığı için ise övülmektedir. Evlilikler eskisinden çok fazla yıkılmakta ve çok daha fazla kurulmaktadır. Aile, bir kişinin umarsızca kaçmaya veya özlemle sığınmaya çalıştığı bir yerdir. Bazıları için aile

sıkıcıdır, boğucudur ve izinsiz zorla içeri girmiştir; diğerleri için müşfik, şefkatli ve içtendir. Ve böylece ufukta anlaşma işareti olmadan aile ile ilgili tartışmalar bir ileri bir geri sürer gider."

Öyle görüldüğüne bakmayın, aslında çok karışık değil, tarafımızı kadının çalışma yaşamında ve kamusal hayatta etkin rol üstlenmesi ve babanın otoritesinin ortadan kalkması konusundaki görüş ve tutumlarımıza göre seçiyoruz. Bu cümleyi de "kadın özgürlüğü" konusunda ne dediğimize kadar daraltabiliriz. Kim ki, kadının eğitimde, üretimde, siyasal yaşamda rolünden; insan, kadın ve çocuk haklarından belirgin bir vurguyla bahsediyor, hele hele kadın hareketinin modern dönüşüme olumlu katkılarını ifade ediyorsa o insanlar arasında yaşama tarzı düzeyinde nihai safını belli ediyordur. Aynı şekilde kadın-erkek ilişkilerinde tipik örneği geleneksel toplumda olan rol kalıplarını savunan, modern yaşamla birlikte kadın özgürlüğü adı altında bunların değişmesinin her türlü olumsuz yönelime zemin hazırladığını ileri sürenler de yaşama tarzı düzeyinde karşı taraftadır.

Modern hayatın ve tipik modern zihnin kendisi şüphesiz "kadın özgürlüğü" lehine bir işleyiş gösteriyor ama doğrusu henüz "savaş"ı kimin kazandığı tam olarak belli değil. Bu nedenle kadın özgürlüğünden yana olanları "modernler", diğerlerini "modernlik-karşıtları" diye niteleyemeyiz. Tüm modernler, bu iki yaşama tarzı tarafı arasında kendilerini konumlıyorlar demek daha uygun. Şüphesiz bu iki karşıt yaşama tarzında olanlar, değişik alanlarda benzer tavırlar alabilirler, aynı tarzda giyinebilirler, aynı takımı tutabilirler, aynı partiye oy verebilirler hatta aynı ibadethaneye gidebilirler ama aralarındaki farklılık son tahlilde benzerlikten daha çoktur ve belirleyicidir. Yanlışlıkla bu iki tarafın insanları birbirlerini eş olarak seçmişlerse ya da ebeveyn bir tarafta çocuk diğer tarafta yer almışsa, öldürücü bir geçimsizlik ve çatışma ortamı kaçınılmazdır.

Modernliğin aile yaşamındaki sıkıntıları ve komplikasyonlarından da, başta kadınlar olmak üzere hayatlarımız için getirdiği kazanımlardan da aynı şevkle bahseden insanlar var. Sıkıntı ve komplikasyonlardan bahsedenler, modernlikle birlikte ailedeki rol dağılımlarının psikolojilerimizi nasıl alt-üst ettiğini ballandırarak anlatıyorlar. Boşanmaların, tek ebeveynli çocukların, çocuklardaki ruhsal rahatsızlıkların, hatta aile-içi şiddetteki artışın modern zihniyetin ürünü olduğunu söylüyorlar. Çalışma ve kamu hayatına etkin katılımın kadınlara, özellikle annelere mutluluk getirmediğini; çalışan annelerin suçluluk duygusu, aşırı sorumluluk yüklenme, zihinsel yorgunluk, çocuk bakıcısı arayışı uğraşlarıyla heder olduklarını dile getiriyorlar.

Yapılan araştırmaların yoğun bir tempo içinde olan babaların 10 ile 15 saniye arasında değişen üç ayrı zaman dilimine bölerek günde 40 saniyenin altında bir süre çocuklarıyla ilgilendiklerini, çoğu anneleri de çalışan çocukların günde en az üç saatlerini televizyon ve internet karşısında geçirdiklerini gösterdiğinden... Anne ve babalarını bir arada görme imkanları azalan, daha çok kreşlerde ve eğitimde vakit geçiren çocukların hem ebeveynin kendilerine aktarabilecekleri büyük bir bilgi birikimi ve tecrübeden hem de onlarla özdeşleşebilme imkanından yoksun kaldıklarından... Çocukların dış dünyadan gelebilecek tehlikelere, iç dünyadan kaynaklanan korkulara ve annenin fazla baskılarına karşı muhtaç oldukları baba korunmasından çoğu zaman mahrum olduklarından... Erkek çocuklarda şiddet ve suça yönelik oranıyla, küçüklüklerinde yeterli bir baba figürünün yokluğu arasındaki ilişki... Babasız evlerde büyüyen çocukların hem yetişkinlerle hem de başka çocuklarla iyi ilişkiler geliştirme ve sürdürmede güçlük çektikleri, daha sıkılgan, içe kapanık veya uyum

bozukluğu ve intihar davranışı gösterdikleri, ihmal ve suistimale uğradıklarından... Araştırma sonuçlarına göre, eşleri çalışan erkeklerin, eşleri çalışmayanlardan daha mutsuz olma eğiliminde olduğu ve daha yüksek oranda ruhsal sıkıntı yaşadığından... Yine araştırmalara göre değişik yaş ve demografik özelliklere sahip babaların en az üçte ikisinin bugün baba olmanın geçmişten daha zor olduğunu, iş ile aile arasında denge kurmanın giderek güçleştiğini düşündüklerinden ve bunlara benzer birçok başka olgudan bahsediyorlar.

Bunların her biri çok ciddi, üzerinde çok düşünülmesi gereken iddialar ama diğer tarafın söyledikleri de hiç yabana atılır cinsten değil. Aile-içi şiddet ve cinsel suç mağduru kadınlar, çocuk denecek yaşta evlendirilen, anne olan genç hanımlarla ilgili söz alanlar, 15-44 yaş arası kadınların erkek şiddeti sonucunda sakatlanma ve ölüm riski, aynı yaş grubu kadınların kanser ve trafik kazası gibi nedenlerle ölme riskinin toplamından daha fazla dediklerinde kayıtsız kalamazsınız. Kadın özgürlüğünü, özellikle kadının çalışma ve kamusal hayatta yer alma hakkını savunanların yukarıda karşı kutbun tezlerine karşı söyledikleri de es geçilemeyecek cinsten. Dinleyelim: Araştırmalar, çocuğun kişilik gelişimi üzerinde annenin çalışıp çalışmamasının değil, ancak anne babanın çocuk yetiştirme tutumlarının etkisini ve annesi çalışan çocukların psiko-sosyal gelişimlerinin annesi çalışmayan çocuklara kıyasla çok daha üstün olduğunu ortaya koyuyor. Çalışan annelerin eğitim düzeyi, çalışmayanlara göre daha yüksek ve kendini geliştirme çabası ve bilinçlenme düzeyi daha yeterlidir. Ayrıca, annenin çalışması, onun üretken olmasına, diplomasını değerlendirmesine fırsat veren ve ruh sağlığı açısından önemli bir faaliyettir. Bu açılardan annenin çalışması, çocuğuna ilişkin doğru yaklaşımları benimsemesini, daha sağlıklı bir ortam yaratmasını olumlu yönde etkiliyor. Sanılanın aksine çalışmayan çok sayıda anne de zamanlarının tümünü çocuklarına veremiyor, ev-içi ve ev-dışı işleri, bunu büyük ölçüde engelliyor. Önemli olan, annenin evde bulunduğu süreyi iyi değerlendirmesi, bu zaman içinde çocuğuyla bütünleşmesi, ilgilenmesi, oyun oynayabilmesidir. Annenin çocuk ile birlikte geçirdiği süre arttıkça kalitesi azalıyor. Ev hanımları çocukları ile birlikte aynı mekanda olsalar da onlarla pek birlikte vakit geçirmeye katlanamıyorlar. Çalışan anneler genellikle çocukları ile “yeterince vakit geçiremedikleri”nden yakınıyorlar ama araştırmalar, anne babası çalışan çocukların %85-90’ının böyle bir durumdan şikayetçi olmadıklarını gösteriyor.

“Yaşamın ilk yıllarında çocuğun beden gelişimi için vitamin ve protein ne kadar gerekli ise, bedensel, zihinsel ve duygusal gelişimi için anne sevgisi de o kadar gereklidir. Aynı şekilde bebeğe bakım verenlerin ve yaşama ortamının sürekliliğinin sağlanması da hayati önemdedir.” Bunlar elbette doğrudur ama çalışan annelere bu konularda kolaylıklar getiren düzenlemeler yapılabilir, yapılmaktadır (Çalışan anneler için daha esnek bir çalışma programı uygulanması ve iş yükünün belli bir süre hafifletilmesi için farklı seçenekler yaratılması. Çalışan kadının doğumdan sonra, iş yerinden bir yıla kadar “maaşlı” ya da en azından “yarı maaşlı” izin alabilmesi. Ana çocuk sağlığı hizmetlerinin geliştirilmesi. İş yerlerinde kreş, yuva, çocuk kulübü vb. bakım ve eğitim yerlerinin açılması. Okul öncesi eğitim kurumlarının sayı ve nitelik olarak geliştirilmesi. Nitelikli ve sertifikalı çocuk bakıcısı yetiştirilmesi. Anneye destek programlarının uygulanması) diyorlar...

Konuşmaya başlamışken her iki tarafın da savunabilecekleri modern zamanlarda ortaya çıkan olgulardan da bahsedelim: Örneğin çocukluğun en doğal ifadesi olan oyunun sırf bir eğlence diye değil de, zekâ ve psiko-motor becerileri geliştirici bir modern araca, metaya dönüştürüldüğü gören tüm gözler görüyor ve bundan rahatsız oluyor. Her türlü reklamın

aileleri, çocuklarına "en özel" varlıklar olarak davranacak şekilde tüketime kısırttığını da herkes biliyor. Araştırmalarla kanıtlanmış ve hangi taraftan olursa olsun herkesin kabul edebileceği şu tür olgular da var: Babalarıyla sevgi dolu ve sağlam ilişkiler yaşayan çocuklar, eşleriyle, sağlıklı ve tatmin edici ilişkiler kurmakta daha başarılı oluyor... Çocuklarıyla güçlü ilişkileri olan baba için hayat daha anlamlı, daha zevkli, daha güvenli hale geliyor; şefkat, hoşgörü, sabır, sevgi, cömertlik, yaşama sevinici ve azmi gibi duygular gelişebiliyor... Çocuğun yetişmesi ve bakımını eşler birlikte paylaştıklarında kadın-erkek ilişkisindeki sağlıklı görünüm artıyor, aynı şekilde babanın çocuklarına olan ilgisi, anneye aynı evi paylaşmasıyla ve kurduğu ilişkinin kalitesiyle paralellik gösteriyor.

Tezler ve olgular böyle, iki tarafı da çok ciddiye almakla birlikte ben kendimi daha çok modernliğin yol açtığı değişimlere karşı eleştirel yaklaşanların safında konumlanıyorum. Bunu da geleneksel olanı her türlü eleştiriden münezzeh bir bakışla yapmıyorum. Geleneksel hayatta kadın hakları açısından birçok sorun olduğu doğru. Benim konumumu daha çok, modernlikle birlikte ailenin ölmeye doğru gittiğini düşündüğüm süreç belirliyor. Her ne kadar bazı modernler, aileyi savunsa da modern zihniyetin kökenindeki insana ve özgürlüğe sakat bakış nedeniyle eninde sonunda aile-karşıtı saflara doğru yuvarlanacağını düşünüyorum.

Modern zihniyet, toplumu soyut birey üzerine inşa ediyor. Oysa insan modernlerin sandığı gibi soyut ve köksüz bir varlık değil; gerçek yaşamda hiçbir zaman soyut birey yok, insan hep grup-varlık olarak tezahür ediyor. Aile, insanın grup-varlığının en temel biçimi; toplumun en küçük birimi birey değil ailedir. İnsan yeryüzüne yalnız gelmedi, Hz. Âdem ve Hz. Havva yeryüzünde bir sına-yanılma, bir flört sonucu aileyi icat etmediler. Aile hep vardı, hep var olacak, bu nedenle her türlü tartışmaya evet ama aileyi gözetken bir perspektifle yapmak şartıyla. Bu şart yerine geldiğinde seve seve kadın hareketinin insanlığımıza kattıklarını da dinleyebilirim.

Kadın hareketi sayesinde artık insanın biyolojik cinsiyetinin (sex), toplumsal cinsiyetinin (gender) ve cinselliğinin (sexuality) aynı şeyler demek olmadığını öğrendiğimizi söylemek benim için zul değil. Haklılar, kendimizi fark edip ifade etmeye başladığımızda bir ailenin, bir geleneğin, bir dilin içinden konuştuğumuz gibi bir cinsiyetin içinden de konuşuyoruz. Daha doğrusu kendimizi tüm bunların, ailemizin, geleneğimizin, dilimizin, cinsiyetimizin içinde buluyoruz. Üstelik de dünya kurulalı beri hep oradaymışız, sanki biz sadece bu denizin balığıymışız gibi yapıyoruz.

Kadın hareketi sayesinde öğrendik ki, kadınların ve erkeklerin hallerini konuşurken, tarihten, toplumdaki, siyasetten, inançlardan, ekonomiden, hukuktan, psikolojiden bahsetmeden söz almamak gerekir... Ama kadın hareketi sözcülerine de bir çift sözüm var. Onları “Batı feminist kuramlarını, kültürel olarak koşullanmış cinsel öznellik biçimleri ile farklı bilinçlilik tarzları arasındaki ilişkiyi açıklamada eksik ve yetersiz buluyorum” diyen Deniz Kandiyoti’yi, kadın hareketinin bilim dünyasındaki yaşayan en önemli sözcülerinden birisini dinlemeye davet ediyorum. Sözlerimi Kandiyoti’nin hepimizin kulağına küpe olması gereken şu ifadeleriyle bitiriyorum:

“Demek ki Ortadoğu ülkelerinde görülen erkek egemenliği biçimlerinin İslamiyet’e atfedilmesi temel bir yanılgıya dayanıyordu; çeşitli uygulamalara ve yorumlara yol açabilen ve evrensel bir din olan İslam’ın ‘klasik ataerkillik’ diyebileceğimiz bir erkek egemenliği biçimiyle birbirine

karıştırılması. İslam medeniyetinin ‘merkez’ alanları olarak tanımlanabilecek yörelerin klasik ataerkillik alanlarıyla çakışması bu birbirine karıştırmayı kuşkusuz kolaylaştırıyor, yanlışlığı besliyordu. Yoksa farklı yerel akrabalık sistemlerinin İslam’la eklemlenmesi çok farklı sonuçlar doğurabiliyordu. Dolayısıyla, eğer günümüzün Müslüman toplumlarında giderek artan benzerlikler varsa bunların kaynağı dinde değil, modern bir olgu olan dinin siyasallaştırılması ve modern siyasi kimlik mücadelelerinde aranmalıdır. Giderek yaygınlaşan küreselleşme sürekli bir uluslar arası insan, para, mal ve fikir trafiğiyle bu kimlik arayışlarına devamlı olarak yeni boyutlar eklemektedir...

Kadın haklarında evrensellik mi kültüre özgü haklar mı tartışması sürüp giderken, ben hep kadınların –birbirlerinden ne kadar farklı olurlarsa olsunlar- kendi gündemlerini kavramaya çalışıyordum. Beni en çok ilgilendirenler de ABD’de kürtaja karşı mücadele eden kadınlar, Çin’de eşitlikçi aile yasasına karşı başkaldıranlar ve İran’da Humeyni yanlısı, örtünmeyi talep eden kadınlardı. Bu ilgi beni kadınların toplumsal uyum, savunma ve direniş stratejileri üzerinde çalışmaya itti...

Acaba ataerkillik kavramından vazgeçip kadınların toplumsal uyum ve direniş stratejileri üzerinde odaklanan bir bakış açısı geliştiresek ne olurdu?

Daha önce kadınların yaşam döngüsüne gösterdiğim hassasiyeti erkeklerin yaşamına uygulamamış ve ataerkilliğin erkekler üzerinde baskıcılığını gözden kaçırmıştım. Bu yazı toplumsal cinsiyete dayalı kimliklerin karmaşıklığını ve tarihselliğini nihayet gündemime sokmuş oldu.

Modernlik söylemi aileyi, cinselliği, cinsiyete dayalı kimlikleri hedef almış, Türkiye’de yeni kadın ve erkek kimlikleri yaratmıştır. Bunlar kişisel kimlik ifadeleri olmakla kalmamış toplumdaki statü, prestij, altkültür farklılıklarının sergilendiği kültür alanları haline gelmişlerdir. Farklı kadınlık ve erkeklik ifadeleri şimdi daha geniş toplumsal kimlik arayışları içinde şekilleniyor ve bize geliştirebileceğimiz yeni araştırma gündemleri konusunda ipuçları veriyor.”

PANEL-IV: Medya-Kadın Etkileşimi
Moderatör:

Sibel Eraslan, avukat,gazeteci,yazar

Konuşmacılar:

Sibel Eraslan

Hilal Turan, araştırmacı, yazar

KÜRESEL MEDYA İLLÜZYONU KARŞISINDA KADINLAR

Sibel ERASLAN

İhtiyar gezegenimizin 31 Aralık 1999 gecesini, 1 Ocak 2000 yılına bağlayan ilk dakikalarda, uydular aracılığıyla uzaydan çekilmiş fotoğrafları, bize dünyanın milenyumda girdiğini söylüyordu. Fotoğraflardaki yerkürenin, kuzey ve batı yarımküreleri, bu mühim dönüm noktasını uzaydan bile rahatlıkla farkedilecek muazzam havai fişek ışımaları ve lazer gösterileriyle kutlarken, aynı yerkürenin doğu ve güney yarımküreleri ise derin bir gecenin altındaydı... Bu milenyum fotoğrafı, benim zihin dünyamda, yeryüzünün merkezi ve kenarları hakkında yeni bir geometri kuruyordu. Dünyanın kenarları var mıdır, varsa kenarlarında kimler yaşar, kenarlarında yaşayan kadınlar ve çocuklar ne haldedir... Savaş, işgal, yoksulluk, sömürü, işsizlik, onur kırıcı muameleler ve diktatörler... İşte dünyanın parlak merkezlerinin pek de umursamadığı o kenarların payına düşenler... Kuşkusuz politikalar gereği üretilmiş bu sonuçlara, insan onuruna yaraşır, adil bir paylaşım diyemeyiz.

Küresel medya illüzyonunu ilk kez Körfez Krizi esnasında 24 saat kesintisiz yayın yapan medya devleri aracılığıyla öğrendik. Ortadoğuda öldürülen insanlar, kaçırılan kadın ve çocuklar, işgal yangınları değildi öğrendiklerimiz. Sonradan Fransa açıklarındaki bir petrol sızıntısında mahvolmuş bir kuş olduğunu öğrendiğimiz, ama küresel medya tröstlerince ısrarla "Arap petrolerinin yok ettiği çevre" başlığında bize sunulan zavallı deniz kuşu kadar bile yer bulamamıştı savaşın mağdur ettiği insanlar... Küresel medyanın zihinlere koyduğu ipotek ve yönlendirme doğrultusunda bizler, Afrika'daki soykırımları, Ortadoğu'daki işgalleri, Afganistan'da 1979'dan beri süren aralıksız imha projesini, her nedense bahsedilen bölgelere gelecek "demokrasi ve barış" başlığında okuduk. ABD'nin büyük vaatlerle bir kandil gecesini bombalayarak yerle bir ettiği Irak'ta resmi rakamlara göre 1 buçuk milyon Iraklı öldüğü halde "demokrasi ve barışın" bedelini hala dökülen kanlarla ödeyen bir coğrafyamız var. Bağdatı işgal edildiğinde ilk iki gün içinde lazer ve uydu güdümlü 3000 civarında füzenin atılacağını duyurmuştu küresel medya. İnsana zarar vermeyeceği söylenen lazer ve uydu güdümlü bu füzelerin, atom çekirdeğinin parçalanmasıyla elde edilen nötron bombaları olduğunu öğrendik ve hepsi de nükleerdi. Nükleer güç, Ortadoğu, Afrika ve Asya'da sivilere karşı uygulandığında herhangi bir suç teşkil etmiyordu ne yazık ki. Zira bu ülkelerin insanları yeterince insan, yeterince kadın ve yeterince çocuk bulunmamaktaydı. Uluslar arası Af Örgütü'nün hala kayıp olarak aradığı 4000 Iraklı kadınsa henüz haber yok. Uluslar arası seks trafiğinde mağdur olan kadın ve çocuklar da ne yazık ki aynı coğrafyanın kadın ve çocukları... Savaş, işgal, hukuk güvenliğinin yokluğu gibi sebeplerle bölgelerimizde iş gören mafyaların arasında seks trafiği mafyasının yanı sıra organ ve kimya mafyaları da var... Uluslar arası Savaş Suçları Mahkemesinin, kadınlara yönelik tecavüzü savaş suçu olarak kabul edebilmesi jestini de Bosna'da soykırımın yanı sıra sistematik bir şekilde tecavüze uğratılan Bosnalı kadın kardeşlerimize borçluyuz maalesef... Norveçli müzik yapımcısı Erik Hillestad'ın 2004'te çıkarttığı "şer ekseninden ninniler" (Lullabies from axis of evil) adlı kayıtları dinlediniz mi ben ağlayarak dinledim. Irak, İran, Kuzey Kore, Afganistan, Filistin, Suriye, Libya ve Küba'dan değişik yaşlardaki kadınların ve kız çocuklarının okudukları güzel ninnileri hiç işitebildiniz mi bilmiyorum? Kayıtları yapılan kadın ve kızlar, bugün büyük ihtimalle aramızda yaşamıyorlar. Çünkü 2002 yılında ABD Başkanı George Bush tarafından "şer eksenini" ilan edilen coğrafyanın kadın ve çocuklarıydı onlar... Dünya merkez siyasetlerinin yapılandırdığı bu kurgu, ciddi bir ayrımcılık, ötekileştirme ve nesneleştirme projeksiyonu mahiyetindedir.

Şimdi başta Kuzey Afrika olmak üzere tüm Ortadoğu'daki uluslar, değişim talep etmekte. Tunus'tan yükselen itiraz, Mısır, Libya, Cezayir'den sonra, Suriye, Bahreyn ve Yemen'den de yükseliyor. Bu sesleri 1.Dünya Savaşı sonrasındaki Kuzey Afrika modernleşmesine dayalı değişimlerden ayırt ederek dinliyoruz. Çünkü 1914 sonrasındaki Kuzey Afrika Modernleşmesi, başta Fransa olmak üzere, İtalya ve İngiltere menşeli kolonyalist politikaların sonucuydu. Fransız valilerin, Kuzey Afrika'da modernleştirmeyi düşündükleri yerli kadınlara "Fatma'lar" genellemesiyle baktığı ve öncelikle onları yerli giysileri olan hayık'lardan kurtarmayı hedefledikleri günler belki geride kaldı. Ama bugün hala, İran'lı kadınların çadoru, Iraklı kadınların hicabı, Afgan kadınlarının burkası, Batı dünyasının nazarında en önemli fobiler arasındadır. İslamfobia'nın paradoksal bir şekilde hem ataerkil kurban hem de aynı anda militan olarak resmettiği müslüman kadın, geleneksel kıyafeti üzerinden sorgulanmakta hatta Fransa ve Belçika'da hapse atılmaktadır...Türkiye'de 1968'den bu yana eğitim ve istihdam alanlarında yaşadığımız başörtüsü yasakları da benzeri şekilde dayatılan ve kadın bedeni üzerinden kurgulanmış modernleşmenin sonuçlarındandır. 2011 yılında Türkiye'deki üniversitelerde başörtüsü yasağı kalkmış olmakla birlikte avukatlık gibi serbest mesleklerini yasak kapsamında hala yapamayan kadınlar mevcuttur. Modernleşmeye dair değişimi kadın bedeni üzerinden zorla tarif eden bu tip sert uluslaştırma projeksiyonları, artık miadını doldurmuştur. Afrika'daki, Ortadoğudaki, Asya'daki kadınlar, artık geleceğe dair kuracakları hayallerin, kendilerine ait olmasını istiyorlar. Dış güçlerin, küresel sermaye dayatmalarının veya onların yerli desinatörü olan diktatörlerin değil, kendi seslerinin ve kendi renklerinin toplumsal seçim ve toplumsal irade olarak yansımalarını seçiyorlar...

Türkiye olarak Başbakanımız Sn.Tayyip Erdoğan'ın başlattığı ve 2002'den bu yana sürdürülen demokratikleşme süreci, özellikle kadınlara yönelik yol açtığı olumlu fırsat öncelikleri açısından zikredilmeye değer. Sn.Bakanımız Fatma Şahin'in kadın, aile ve çocuk hakları konusunda sergilediği sürdürülebilir hak kazanımları doğrultusundaki siyasi performans, bugün politik görüşü hangi tarafta olursa olsun, ülkenin tüm fertleri ama özellikle kadın, aile ve çocuk meselesini ciddiye alan herkes tarafından, önemle takip ediliyor. Kadınların eğitimi, meslek sahibi olmaları, sosyal güvenlik hakları ve toplumsal katılımı önündeki engelleri kaldırmanın yanısıra, katılımı sağlamanın pozitif destek gördüğü yasal, anayasal değişimleri bir kadın hukukçu olarak burada teşekkülle zikrederim. Meclis'te kurulan "fırsat eşitliği komisyonu" başta olmak üzere, kadınların sosyal güvenlik konusunda teşvik edici pozitif imkanlarla desteklenmesi, hem eğitim hem de istihdam konusunda kadınlarımıza yeni imkanlar sağlamıştır. Anayasada ve medeni kanunumuzda kadın ve aile aleyhine sonuç doğuran pek çok konu düzeltilmiştir. Sivil anayasa ve demokratik açılım yapma sürecindeki Türkiye'nin kadınları için de kuşkusuz değişim yolundaki yürüyüş sürmektedir.

Kadın ve aile konuları birbirlerine rakip, birbirlerinden kopuk ve karşıt konular değildir. Kadın ve çocuk lehine yapılandırılacak kanuni ve sosyal değişimlerin, aileyi parçalayıp, kadın-erkek karşıtlığını kışkırtacak bir pozisyona evrilib evrilmeyeceği de bugün tartışma konusudur. Ama bu konudaki en önemli imkan, İslam toplumları olarak yaşadığımız medeni tasavvurumuzda bariz olarak mevcuttur. Toprağa diri diri gömülen kız çocuğuna suçun neydi diye soran bir Kitabın okuyucularıyız... Kendisini "ben kızlar babasıyım" diye takdim eden, kızını "Fatıma canımdan bir parçadır" şeklinde söyleyen, "cennet anaların ayakları altındadır" vasiyetini yapmış bir Peygamberin(sav) ümmetiyiz. Maun suresinde yetim hakkı korumamanın müeyyidesini "dini yalanlamak" olarak belirten bir dini pratiğimiz var. İsmi

“selam” yani barış olan bir dinin, İslam'ın inananlarıdır. Kuşkusuz bu güçlü öğretiyi bizi kadın/erkek, genç/yaşlı, hepimizi adalete ve güzel ahlaka davet ediyor. İslamın tevhide dayalı bu bakış açısı, kadın ve çocuk aleyhine sonuç doğurmuş materyalist tüm politik tecrübelerimiz karşısında toplumsal hakkaniyete dair önemli tavsiyeler içermektedir.

İki büyük dünya savaşı, milyonlarca ölü, salgın hastalıklar, açlık ve yoksulluk, mülteciler, nükleer tehdit, bozulan iklimatif ekolojik denge ve gökyüzünde açılmış ozon deliklerinin sonrasındaki kadınlar olarak, yeryüzünde yaşama hakkımızı, adaleti, refahı, barışı, onuru ve hukuku istiyoruz.

Oyuncak mı kadın sömürsü mü?

Barbie bebek..

Barbie... 53 yaşında bir bebek...

İlk Barbie bebekler Japonya'da elle yapılmıştır, giysileri de Japonya'da evde çalışanlar tarafından elle dikilmiştir. Barbie üretimi, 1967'de Tayvan'a, 1987'de de Endonezya ve Çin'e taşınmıştır. Amerika'nın moda ikonlarından biri olan Barbie, ironik olarak Amerika'da hiç üretilmemiştir.

Piyasaya çıkışı daha bir yıl olmadan 350 bin Barbie satılmış ve dört yıl sonra üretici firması Mattel'i ABD'nin en büyük 500 şirketi arasında konumlandırmayı başarmıştır.

Kariyerine manken olarak başlayan Barbie, elli yıl boyunca yüzden fazla meslekle uğraşmıştır. Bazen paleantolog, bezen deniz piyadesi, bezen de aerobik hocası olmuştur. Barbie ayrıca, İtalyan, Parisli, İngiliz Kraliyet ailesi mensubu, Eskimo, Japon, Koreli, Jamaikalı ve Kızılderili olarak da üretilmiştir.

1992'de ÜRETİCİ FİRMA Mattel, konuşan Barbie'yi üretmiştir. 'Ne zaman yeterli giysimiz olacak?', 'Alışveriş yapmayı seviyorum', 'Haydi pizza partisi yapalım' gibi cümleler kurabilen Barbie'ler ortaya çıkmıştır.

Barbie'nin vücut ölçüleri en çok eleştiri alan kısmı olmuştur. Barbie'nin gerçekçi olmayan bir vücut imajı yarattığı ve genç kızları anoreksik olmaya özendirdiği söylenmiştir. İngiltere Kültür Bakanı Barbara Follett bile Barbie'nin toplum üzerindeki etkisini itiraf ederek; 'Maalesef yeni yetişen kızlar sadece ünlü olmayı, halk ağzıyla söylersek Barbie Bebek olmayı düşünüyor.' ifadesini kullanmıştır.

1995 yılında bir yeme-içme dergisi, eğer yaşasaydı Barbie'nin 2 metre 19 cm. uzunluğunda ve 45 kg. ağırlığında olacağını, vücut ölçülerinin de bu durumda 96-45-86 olacağını açıklamıştır.

Avustralyalı psikolog Dr. Michael Carr-Gregg, Barbie'nin bacaklarının, kollarından %50 oranında daha uzun olduğunu hesaplamıştır ki, normal insanlarda bu oran %20'dir. Bu da Barbie'nin yürüyemeyeceği anlamına gelir. Bununla birlikte Barbie'nin ayakları o kadar küçüktür ki, gerçekte bu ayaklarla ayakta durması olanaksızdır. Ortalama bir kadının Barbie gibi görünebilmesi için belinin 15 cm. daha ince; göğüs ölçülerinin 12 cm. daha büyük; boyunun 60, boynunun da 7,5 cm. daha uzun olması gerekir

Barbie'nin üretici firmasında halen 50 modacı, 12 kuaför çalışmaktadır. Şirkette, başında bir psikoloğun bulunduğu 30 kişilik bir ekip, her yıl çocukların tercihlerini saptamak için testler yapıyorlar. Bu amaçla yılda yaklaşık 100 bin çocukla mülakatlar yapılıyor. Satılan Barbie'lerin her yıl yaklaşık yüzde 90'ını yeni modeller oluşturuyor. Barbie'ye elbise tasarlayan ünlü markalar arasında Armani, Givenchy, Calvin Klein, Donna Karan, Dior, Versace ve Vivienne Westwood da yer alıyor.

Üretici firmanın kazancı ise, yılda 3 milyar doları buluyor. Bu miktarın yaklaşık yarısını isim ve lisans gelirleri oluşturuyor.

Barbie bebekler halen 52 ülkede satılıyor ve sayıları ilköretildikleri 1959'dan bu yana 1 milyarı geçti.

Yaklaşık her saniyede bir, iki adet satılan bebeklerden 3-11 yaş grubundaki kızların evinde Amerika'da 8, İtalya'da 7, Fransa, Almanya ve İngiltere'de ise 5'er adet bulunduğu tahmin ediliyor.

Barbie bebeklerin fiyatı 19 ila 5000 dolar arasında değişiyor...

Tüm bu alışveriş çılgınlığının yanısıra;

Birleşmiş Milletler (BM) Gıda ve Tarım Örgütü (FAO)'nun ifadesine göre;. Gerçek açlık

rakamları bilinmemekle birlikte, son tahminlere göre 925 milyon insan yatağa aç giriyor. Bu, dünya nüfusunun yüzde 13.6'sı ve önemli çoğunluğu gelişmekte olan ülkelerde olmak üzere 7 insandan biri anlamına geliyor. Çocuklar, açlığın en görünür kurbanları. Yetersiz beslenme dünyadaki yılda 10.9 milyon çocuk ölümünün en az yarısından sorumlu. Yani 5 milyondan fazla çocuk, açlıktan yaşamını yitiriyor."

Kötü-yetersiz beslenmenin gelişmekte olan ülkelerdeki çocukların 3'te 1'ini etkiliyor. Son dönem Somali'de yaşananlar, sorunun boyutları açısından son derece çarpıcı. Açlık en çok çocukları vuruyor. Aç çocukların yüzde 70'i Asya, yüzde 26'sı Afrika kıtasında. Yetersiz beslenen ya da aç annelerden doğan çocuklar, açlıkla mücadele ediyorlar."

"Dünyadaki tarımsal üretim, 30 yıl öncesine göre kişi başına yüzde 17 daha fazla. Peki o zaman sorun nerede? Ne yapmalıyız ki, açlığı engelleyelim? Fazla üretim açlık olan bölgelere yönlendirilebilir miyiz...

Bu gibi sorunların ciddi olarak tartışılması gerekiyor...

NAMUSLU ANNE 'DEN CİNSEL ÖZGÜRLÜKÇÜ BİREY'E: TÜRK SİNEMASINDA DEĞİŞEN KADIN İMGESİ

Hilal Turan

Her devrin sanatsal yaratış biçimine ilişkin özellikler, içinde yeşerdiği toplumsal koşullara doğrudan bağlıdır. Bu anlamda bir sanat dalı ve aynı zamanda bir kitle iletişim aracı olan sinemanın da belli bir kültürel ve toplumsal yapıdan beslendiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Toplumsal değişmelere hem ayna tutan hem de izleyiciyi etkileyen yapısıyla buna bir ölçüde kaynaklık eden sinema, bu değişimleri çeşitli yönleriyle takip edebileceğimiz en elverişli görsel araçlardan biridir. Değişim, toplumdaki tüm kurumlara ve bunlara bağlı olarak değer yargılarına da yansır. Değer yargılarındaki değişme de toplumsal cinsiyet rollerinin sunumu üzerinde etkili olmaktadır. Dolayısıyla bir toplumda var olan cinsiyet rollerini ve bu rollerde zamanla yaşanan değişimi de sinemanın dönemsel tipolojisi ve karakter sunumundaki değişim üzerinden okumak mümkündür.

Türk sinemasında öne çıkan kadın karakter ve tiplmelerin sunumundaki değişimi inceleyen bu tebliğ, kadının "fedakar anne ve namuslu eş" şeklinde ifade edilebilecek geleneksel rolünün Türk sinemasında 1980'li yıllara kadar egemen tipleme olduğu ve 1980'lerden itibaren bu geleneksel kalıplarda ciddi bir kırılma yaşandığı savına dayanmakta ve bu değişimin nedenini, dönemin siyasi, iktisadi ve toplumsal özellikleri açısından analiz etmeye çalışmaktadır.

Batılılaşma, Sinema ve Kadın

Türkiye'de Tanzimat dönemiyle birlikte toplum yaşamına adım adım girmiş olan Batılı değerler ve kurumlar, Cumhuriyet döneminde hızlanan toplumsal ve kültürel değişim hareketinin de temelini oluşturur. Uluslaşma sürecinde Osmanlı'ya ait ne varsa söküp atmayı hedefleyen kurucu elit, bunu en sembolik biçimde kadınlara tanıdığı hukuki ve siyasi haklarla adeta bir devlet feminizmi uygulayarak gerçekleştirir. Fakat görüntüde yaşanan tüm bu değişime rağmen, kadının geleneksel "fedakar anne ve namuslu eş" rolü, Cumhuriyet'le birlikte oluşturulan yeni kadın tipinde de etkisini sürdürür. Cumhuriyet yönetiminin ideal kadını, Batılı görünümlü, Kemalist devrimleri benimsemiş, eğitilmiş, ulus-devleti oluşturmak adına erkekle omuz omuza çalışan ve en önemli görevi Kemalist devrimleri benimseyen çocuklar yetiştirmek olan bir kadındır.

Cumhuriyet'in ilk yıllarında hayata geçirilen modernleşme projesinde toplumsal cinsiyet sunumlarında geleneksel ve Batılı değerler ikircikli bir şekilde bir arada yer almışlardır. Cumhuriyet'le birlikte kamusal alanda kadınların varlığının meşrulaştırılmasına rağmen, kadınların birincil rolleri aydın bir anne olarak çocuk yetiştirme şeklinde tanımlanmaya devam etmiş, ev içi iş bölümü ve cinsel ahlakta önemli değişiklikler meydana gelmemiştir. (1) Cumhuriyet'in ilanına kadar süren Türk sinemasının ilk dönemine (1914-1923) bakıldığında, yaşanan hızlı Batılılaşma sürecinin yansımalarını görmek mümkündür. Bu dönemde Türk sinemasının ilk öykülü uzun metrajlı filmlerinden olan, Sedat Simavi'nin yönettiği *Pençe* (1914), evlilik kurumunu ve yasak aşkı sorgulayan anlatımıyla öne çıkar. İki ayrı öykü üzerinden ilerleyen filmde, ilk öykü Şair Pertev'in "aşırı ihtiraslı" olarak sunulan Leman isimli bir kadınla ilişkisini ve Pertev'in bu kadının "hafif meşrep" bir kadın olduğunu anlamasıyla birlikte ruh sağlığının bozulmasını anlatır. İkinci öykü ise Vasfi isimli karakterin, ilişkisi olduğu

Feride isimli bir kadın yüzünden karısı ve çocuğunu evden kovması ve bu ilişkiyi öğrenen Feride'nin kocasının, Vasfi'yi tabancayla yaralamasından ibarettir. *Pençe*, evliliğin serbest aşka nazaran ehven-i şer olduğunu vurgulamakta ve aldatmayı erkekler için bir açıdan normalleştirmekte; kadının rolü ise bilhassa evden kovulmasına rağmen yaralanan Vasfi'ye yardım için eve geri dönen eşi üzerinden, "her şeye rağmen sadakat ve yuvaya bağlılık" şeklinde resmedilmektedir.

Ahmet Fehim'in yönettiği *Mürebbiye* (1919) filmi de ilk dönem sinemasında çizdiği kadın karakter açısından öne çıkar. *Mürebbiye*, erkekleri baştan çıkararak ve ailelerin dağılmasına neden olan Fransız mürebbiye Anjel tiplmesiyle Türk sinemasında ilk vamp kadını, yani cinselliği ön planda olan kötü kadın tipini ortaya koyar. Film 1919'un işgal altındaki İstanbul'da bir Fransız kumandan tarafından, Fransız kadını aşırı cinsellik içinde yansıttığı iddiasıyla yasaklanır. Filmin yarattığı vamp kadın tipi ise etkisini günümüze dek sürdürecektir. Yine bu dönemde çekilen Muhsin Ertuğrul'un ilk filmi *İstanbul'da Bir Facia-i Aşk* (1922), ilk defa bir hayat kadını tiplemesine yer verir ve evlilik dışı ilişki kuran kadın karakteri "kötü kadın" olarak sunar. Namus kavramının altının çizildiği filmin finalinde "kötü kadınlar" öldürülerek cezalandırılır. Bu dönem boyunca filmlerde rol alan kadın oyuncular gayrimüslimlerdir, zira Müslüman hanımların filmlerde rol alması yasaktır.

Sinemanın filme alınmış tiyatro oyunları olarak algılandığı Tiyatrocular Dönemi (1920-1939) ise, Cumhuriyet'in ilanıyla birlikte hızlı toplumsal değişimlerin yaşandığı yıllara rastlar. 1931 tarihli Muhsin Ertuğrul filmi *İstanbul Sokaklarında*'da melodram kalıplarına uygun olarak "dürüst delikanlılar, saf genç kızlar, kötü bar kadınları, şarkılar, fedakarlıklar ve mutlu son" yer alır. (2) Filmde evin beyi tarafından hamile bırakılan Aysel karakterinin çocuğuna bakabilmek için mahkemeye başvurması ve nafaka almaya çalışması anlatılır. Burada hakkını arayan, fakat bunu çocukları için yapan bir "fedakar anne" söz konusudur. Filmde Cumhuriyet dönemiyle birlikte meslek sahibi olmaya yöneltilen kadın prototipi ise yazar olarak sunulan Semiha karakterinde kendisini bulur.

Medeni yaşama ulaşmanın "görüntüde Batılılaşma"dan geçtiği düşüncesi de *Karım Beni Aldatırsa* (Muhsin Ertuğrul, 1933) filminin Türk sinemasında ilk defa yer alan mayolu genç kız görüntüleriyle kendini belli eder.

Cumhuriyet'in ilanı ile birlikte o zamana dek yasak olan Türk kadın oyuncuların filmlerde rol alması serbestleşir. 1923 tarihli *Ateşten Gömlek* filminde rol alan Bedia Muvahhit ile Neyyire Neyyir ilk Türk kadın oyuncular olurlar. Sonrasında da Cahide Sonku, *Aysel Bataklı Damın Kızı* (1934) ve *Şehvet Kurbanı* (1939) filmlerindeki melodramatik vamp kadın rolleriyle ilk Türk kadın yıldız olur.

İdealist Köy Öğretmeni: Cinsiyetsiz Kadın

Türk sinemasının Geçiş Dönemi (1939-1950), İkinci Dünya Savaşı'nın etkilerinin savaşa bizzat katılmamış olsa da ülkemizde de hissedildiği, savaş ekonomisinin yeniden gündeme geldiği yıllara rastlar. Tüm sıkıntılara rağmen Cumhuriyet idealinin henüz taze olduğu bu dönemde kadınlar için ön plana çıkan meslek öğretmenliktir; böylelikle kadınlara geleceğin laiklik ilkesini benimsemiş kuşaklarını yetiştirmek gibi bir misyon da yüklenir.

Köy melodramlarının yanı sıra bilhassa Kurtuluş Savaşı'ndan esinlenen tarihî filmlerin ağırlıklı olduğu Geçiş Dönemi'nde Halide Edip'in aynı adlı romanından Lütfi Ömer Akad tarafından uyarlanan 1949 tarihli *Vurun Kahpeye* filmindeki idealist köy öğretmeni Aliye de Türk sinemasının önemli kadın tiplmelerinden birini oluşturur. *Vurun Kahpeye*, bu versiyonun dışında sonradan 1969 yılında Orhan Aksoy ve 1973 yılında Halit Refiğ tarafından olmak üzere iki defa daha sinemaya uyarlanmıştır.

Filmde Kurtuluş Savaşı sırasında Kız Öğretmen Okulu'ndan mezun olduktan sonra bir Anadolu kasabasına öğretmen olarak atanan Aliye, Cumhuriyet değerlerine düşman olarak gösterilen; neredeyse bütün bir Türk sinema tarihine damgasını vuran kötü niyetli imam tiplemesinin ilham kaynağı Hacı Fettah karakteriyle savaştan ve ulusun aydınlık geleceğini temsil eden; cinsiyetsiz, silah-arkadaşı bir kadın figür olarak sunulur. Filmde, Kuvayı Milliye ile çatışma halinde gösterilen kasabanın ileri gelenleri, Aliye'yi başörtü takmadığı için dinsizlikle suçlamaktadır. İslami geleneklerin de ulusal kültürün bir parçası olduğunu vurgulayan ve kültürel İslam'a vurgu yapan "ulusal sinema" anlayışının güçlü temsilcisi Halit Refiğ'in uyarlaması ise diğer iki çevrimden bazı farklılıklar içerir. Refiğ'in versiyonunda Aliye öğretmen, başörtü takmasa da dinî değerlere bağlı biri olarak sunulur. Yobaz hoca ve ilerici öğretmen karşıtlığını çok keskin biçimde sunan ve neredeyse Kurtuluş Savaşı, laikliği benimseyenlerle dindarlar arasında gerçekleşmiş havası yaratan diğer iki versiyondan farklı olarak Refiğ'in filminde "dinine ihanet etti" diye linç edilen öğretmenin aslında dindar olduğu vurgulanır. Refiğ, *Vurun Kahpeye* filminde iyi bir Müslüman, iyi bir eş, iyi bir öğretmen, aynı zamanda vatani için kendini feda edebilecek bir kadın karakteri yarattığını söyler. (3)

Aslında her üç versiyonun Aliye karakteri farklı dönemsel etkilerle oluşturulmuştur. 1949'da İkinci Dünya Savaşı'nın etkilerinin hissedildiği ve çok partili hayata geçişin yaşandığı bir dönemde çekilen ilk versiyonda karikatürize edilmiş gerici tiplmeleri, demokrasi isteyen halk kesimleri ile özdeşleştirilmiş ve bu şekilde Cumhuriyet ideolojisi diri tutulmaya çalışılmış; 1969'daki versiyonunda siyasi kampaşa ortamının aracı haline getirilmiş; 1973'teki Halit Refiğ versiyonunda ise yerellikten beslenen ve dinî değerleri anlamadan Türk toplumunu anlamamanın mümkün olmadığını altını çizen ulusal sinema anlayışı ile "başörtüsüz ve dindar" bir alternatif kadın prototipi oluşturulmuştur. Her üç versiyonun ortak özelliği ise vatani için kendini feda eden, cinsiyeti ön planda olmayan, silah arkadaşı baci, namuslu kadın tipidir. İdealist köy öğretmeni Aliye, iffetli ve milliyetçi yapısıyla Cumhuriyet'in kadın için ürettiği yeni bir kimliktir.

Geçiş Dönemi'nin öne çıkan filmlerinden biri de, şöhretini çektiği köy melodramlarına borçlu olan yönetmen Faruk Kenç'in Reşat Nuri Güntekin'in romanından uyarladığı *Taş Parçası* (1939)'dır. Kadının ihanetinin çocuklar üzerindeki olumsuz etkilerinin işlendiği filmde, kadının sorunlu olan kocasına ihanetine hak verilse de, yani eş olarak sadakat göstermemesi haklı bulunsa da anne olarak ondan fedakârlık beklenmektedir. (4)

Duygu Sömürsünün Nesnesi Melodram Kadınları

1950'lerle birlikte Türk sinemasında Yeşilçam Dönemi başlar ve 1970'li yılların ortalarına kadar klasik melodram kalıplarıyla çok sayıda popüler film üretilir. Bu filmler, köyden kente göçün artışı, kentlerle sınırlı sinema salonlarının kırsal kesime de yayılması ile ivme kazanmış ve Amerikan Marshall yardımıyla birlikte Amerika'yla giderek artan kültürel ilişkiler Türk

sinemasında da Hollywood tarzı melodramların yoğunluğunun artmasında etkili olmuştur. Hollywood'un yıldız sisteminin de ithal edildiği bu dönem, Muhterem Nur, Belgin Doruk, Fatma Girik, Türkan Şoray, Hülya Koçyiğit gibi starlar ortaya çıkarmıştır. Seyircileri gözyaşlarına boğarken, sinemanın duygu sömürsü dışındaki işlevlerinden ziyade ceplerini düşünen yapımcıların yüzünü güldüren acı-ızdırıp yüklü melodramlar bilhassa 1950'li yıllara damgasını vurur.

Melodram kadınları, genellikle gözü yaşlı ve ezik, çocukları yahut sevdikleri adam için her türlü fedakârlığı yapabilen, parada gözü olmayan, "başa gelen çekilir" anlayışına sahip kadcrci kadınlardır ve tek hayalleri mutlu bir yuva kurmaktır. Bu melodramlarda kadın olmanın anlamı, fedakârlık ve katlanma üzerine kurulur.

"Namuslu eş ve fedakâr anne" ile "serbest, müsait kadın" prototipleri, melodramların iyi ve kötü kadın tiplerini oluşturur. Kötü kadın, cinselliği ön planda olan, evlilik dışı ilişkilere giren, açık saçık giyinen, temiz aile erkeklerini ağına düşüren kadındır. Bunlar genellikle bar, pavyon veya hayat kadınlarıdır. Toplumsal yapıyı namus ve aile birliği açısından tehdit eden bu kötü yola düşmüş kadınlar, bu dönemdeki filmlerde toplumsal yaşamdan soyutlanırlar. Ayrıca zengin frapan kadınlar da bu filmlerde doğrudan kötü kadın olarak sunulurlar.

1960'lı yıllarda ortaya çıkan bir başka kadın tipi de "çocuk kadınlar"dır. Memduh Ün'ün *Ayşecik* (1960) filminde, ailesini dağılmaktan kurtaran ve hasta kardeşini yaşatmak için mücadele eden ana karakter küçük kız da bir "küçük anne" olarak yine geleneksel "fedakar kadın" tipini yansıtır.

Küçük Hanımefendi ve Şoför Nebahat: Özlem ve Özdeşleşme

1960'lı yıllara klasik melodram kadın tiplerinden farklılaşan karakterleriyle iki karşıt seri damgasını vurur: *Küçük Hanımefendi* ve *Şoför Nebahat*. Bu iki dizi köyden kente göçün etkisiyle gelir dağılımındaki adaletsizliğin giderek daha belirgin hale geldiği bir dönemin ürünü olarak ortaya çıkar. 1950'li yıllarda yaşanan sanayileşme köyden kente göçü ve hızlı kentleşmeyi beraberinde getirmiştir. Bir yandan özel girişimciliğin geliştirilmesi ve "her mahalleye bir milyoner" sloganıyla var edilen bu dönemin yeni zenginleri için hızlı bir şekilde apartmanlaşma ya da lüks konakları n yapımı sürerken; bir yandan da gecekondu mahalleleri geniş arazilere yayılmaktadır. Böylelikle kentlerde farklı yaşam biçimleri oluşur.

Kent ortamı artık eski geleneksel yaşam biçimini sürdüren ve farklı yaşam biçimlerine yönelen grupları içeren ikili bir özellik göstermeye başlamıştır. (5) Bu ikircikli ortamın tüm sıkıntılarını omuzlarında taşıyan, kırsaldan kente göç etmiş kadınlar ise genellikle ev hanımı olarak kalmakla birlikte, çalıştıklarında işlerini aileye yardım etmenin bir yolu olarak görürler ve işleri genellikle geçici bir nitelik taşır. Ayrıca ne kadar değişirlerse değişsinler ev içi roller aynı kalır. Kadınların bir bölümünün ev kadınlığından çalışan kadın statüsüne geçmesine karşın, birincil görevleri anne ve eş olarak tanımlanmaya devam eder.

Bu dönemde metropolün gecekondu bölgelerinde yaşayan kadınlar, kitle iletişim araçları tarafından aktarılan mesajlarla, tüketim ve evlilik yoluyla sınıf atlamaya özendirilir. Popüler filmlerin hedeflediği izleyici kitlesi olan alt gelir grubu için, lüks ve tüketime dayalı burjuva

dünyasını yansıtan *Küçük Hanımefendi* özlemin; periferide yaşayanları temsil eden *Şoför Nebahat* ise özdeşleşmenin nesnesi olur. (6)

Belgin Doruk'un canlandırdığı *Küçük Hanımefendi* klasik melodramlardan farklı ve alışılmadık biçimde zengin ve iyi kadını temsil ederken, Neriman Köksal'ın canlandırdığı *Şoför Nebahat* ise Aydın Arakon'un *Fosforlu Cevriye* (1959) ve *Kitipiyoza Tuzak* (1959) filmleriyle Türk sinemasında başlattığı "erkeksi kadın tiplerinin" devamı niteliğindedir. İki karşıt karakterin de izleyici tarafından ilgi görmesi ve bu filmlerin seriye dönüşmesi bahsettiğimiz özlem ve özdeşleşme durumuyla yakından ilgilidir.

Küçük Hanımefendi Neriman, ölmüş fabrikatör babasından kalan milyonların sahibi, lüks bir yaşam süren, İstanbul sosyetesine mensup biridir. Gemide birinci mevkide yolculuk yapar, zengin bir gardırobu, özel arabaları ve şoförü vardır. Neriman için kadın olmanın anlamı "güzellik, erkeğe uyum ve sadakat"tir. Nebahat ise kenar mahallede yaşayan düşük gelirli bir ailenin iki çocuğundan biridir. Baba ölünce gelir kesilir, üstelik başta arabanın taksidi olmak üzere borçlar birikir. Nebahat yapabileceği tek iş olarak şoförlüğü görür. Nebahat için erkeksi davranışlar ve kıyafetler, sıklıkla kullandığı argo, mesleğini sürdürebilmesi için gereklidir. Yoksa mesleği dışında Nebahat da tümüyle kadınca davranır. Dolayısıyla Nebahat'ın erkeksileşmesi bir seçim değil zorunluluk olarak ortaya çıkar. Erkek dünyasında bir kadın olarak yer alamayacağını düşündüğü için erkekleşir. Nebahat'ın erkek kadınlığı evliliğe dek sürer. Evlenmesiyle birlikte işini de erkekliliği de bırakacaktır.

Sinemamızdaki bu "erkek kadın" tiplerini açıklamada Adler'in psikanalitik yaklaşımından da faydalanılmıştır. Adler'e göre erkeğin genel olarak üstünlüğünü kabul eden kızlar iki tür yaklaşım sergiler: Ya erkekleşir, yani kendi rolünden kaçır (Şoför Nebahat); ya da rolünü kabul edip buna uyum sağlar (Küçük Hanımefendi). Yani her iki yönelim de aslında bu üstünlüğü kabul edişin sonucudur. Ancak bilhassa Şoför Nebahat özelinde baktığımızda varolan erkeksi davranış, erkekliliğe duyulan özentiden ziyade mesleğin getirdiği zorunluluk olarak karşımıza çıkmaktadır.

Tiplemeden Karaktere: Yenilmeye Mahkûm Kadınlar

1960'ların ortaları, sinemaya teknik ve artistik yönden kendilerine özgü biçimler getiren bir *aeutor* yönetmenler kuşağının en önemli filmlerini üretmeye başladığı yıllardır. Bu dönem filmlerinde kadın da yüzeysel melodram tiplerinden sıyrılarak ilk defa karakter haline gelmeye başlar. Bu filmlerde, her ne kadar içinde bulunduğu çaresiz durumlara isyan eden, sorgulayan ve hakkını aramak için mücadele eden kadın karakterler yer alsada genellikle sistemin, kadının bütün çabalarını sonuçsuz bırakacağını ve dolayısıyla kadının aslında ezik olmaya mahkûm olduğunu vurgulayan bir yaklaşım hakimdir. Kadının, bu filmlerle birlikte, melodramatik bir tiplemeden, trajik bir karaktere dönüştüğünü söylemek mümkündür. Bu *aeutor* yönetmenler kuşağında özellikle Metin Erksan, Halit Refiğ, Lütfi Ömer Akad gibi yönetmenlerin filmleri, ele aldığı kadın karakterler açısından dikkat çeker.

Metin Erksan'ın bilhassa *Yılanların Öcü* (1962), *Kuyu* (1968) ve *Susuz Yaz* (1963) filmleri kadın sorunsalı bağlamında öne çıkar. 1964'te Berlin Film Festivali'nde Altın Ayı Ödülü'nü alan *Susuz Yaz*, kırsal kesimi ve su mülkiyetinden kaynaklanan sorunları temel alır. *Susuz Yaz*'da kadın, aileye yeni bir emek gücü kazandırmak için evlenen, iki erkek kardeş arasında (büyük

kardeşin, küçük kardeşin karısına göz koyması dolayısıyla) tıpkı köylüler arasındaki su sorunu gibi bir mülkiyet sorunu haline gelen bir meta olarak sunulur. Film kadının kendisine göz koyan ve ona sahip olmak için türlü dalavereler çeviren büyük kardeşi öldürmesiyle sona erer.

Kuyu, Erksan'ın hastalıklı bir tutkuyu, cinselliğin şiddete dönüşüşünü anlatan bir diğer köy filmidir. Erksan, *Kuyu*'da sevdiği kızı defalarca dağa kaçırıp onunla beraber olmak isteyen bir erkeğin sapkınlığa varan tutkusu karşısında çaresiz, edilgen ve kaçıp sığındığı toplum tarafından temiz olduğuna inanılmadığı için dışlanan bir kadını resmeder. Başlangıçta sevmediği bir adamla beraber olmamak için elinden geleni yapan, direnen kadını vahşice bir tecavüz beklemektedir. Tecavüzcüsünün ölümüyle tümünden yapayalnız kalan kadın, kendini öldürür.

Erksan, filmi, "Kadınlara iyilikle davranın" mealindeki Nisa suresi 19. ayetten esinlenerek çektiğini ve bunu giderek zorbalayan bir erkek üzerinden anlattığını iddia etse de *Kuyu*, sinema tarihçisi Giovanni Scognamiglio'nun tespitiyle, "iyilikle davranmak"tan ziyade erkek karakterin sapkın tutkusunu ön planda tutmaktadır. (7)

Bu dönemde Halit Refiğ'in filmleri de farklı kadın karakterler açısından öne çıkar. Halit Refiğ'in *Yasak Aşk* (1961) filminde kadın "kaderin darbeleri altında pasif kalan, yardıma muhtaç bir kadından çok; mücadele eden ve kendi başına var olma kavgası" veren bir karakter olarak sunulur. Refiğ'in *Şehirdeki Yabancı* (1963) filmi yasak aşkı, *Kırık Hayatlar* (1965) kocasından başka sosyal güvencesi olmayan ama her şeye rağmen direnen bir kadının dramını, *Evcilik Oyunu* (1964) ise şehirde zengin ve güçlü bir kadının bile tek başına yaşayamayacağını ve erkeğin manevi desteğine duyduğu ihtiyacı temel alır. (8)

Biri kentli, diğeri köyden kente göç etmiş iki aileyi konu edinen *Gurbet Kuşları*'nda (1964) kentli ailenin kızı Ayla erkeklerle rahat bir biçimde, evlilik kaygısı olmadan ilişki kuran, ama gerektiğinde sevdiği erkek için yurtdışında yaşama planlarını iptal edebilen; taşralı ailenin kızı Fatma ise eve destek olması gereken, erkek arkadaş edinmesine hoş gözle bakılmayan karakterler olarak sunulur. Yani her iki kadın tipi de fedakarlık paydasında eşitlenmektedir.

Türk sinemasındaki lezbiyen ilişkiler de bir motif olarak ilk kez Refiğ'in *Harem'de Dört Kadın* (1965) filminde karşımıza çıkar. Bir paşa konağının haremde geçenleri, Lady Montague'nün mektuplarından hareketle oryantalist bir bakışla yansıtan Filmde saraydaki kadınlar, iktidar savaşları ve cinsel ihtiraslarıyla sunulurlar. Refiğ'in *Şehrazat-Dişi Örumcek* (1964) filmi ise sinemada kadın çıplaklığını normalleştiren ilk filmlerdendir. 1960'lardaki bu "normalleşme", 1970'li yıllardaki seks filmleri furçasına da zemin hazırlayacaktır.

Doğu-Batı gerilimine filmlerinde yoğunluklu biçimde yer veren Halit Refiğ, *Bir Türke Gönül Verdini* (1969)'de Almanya'da tanıdığı bir Türk işçisini, çocuğuyla birlikte aramaya gelen bir Alman kadınının farklı bir kültürü tanıma ve onun atmosferinde yaşama çabasını temel alır. Anadolu ve köy yaşamına tamamen yabancı olan Alman kadının, görüş ve inanç farklılıklarına rağmen bu farklı kültürü özümseme konusunda geçirdiği değişim; Batı'da daha iyi hayat şartlarında fakat yalnız olmaksansa, Anadolu'da çileyi de mutluluğu da paylaşmanın daha evla olduğu mesajını verir. (9)

1970'ler, Karmaşa Yılları

Melodramların etkisini yavaş yavaş yitirmeye başladığı 1970'li yıllarda sağ-sol çatışması ve 12 Mart Muhtırası ile birlikte oluşan siyasal karmaşa ortamı, dönemin Türk sinemasına da yansır. Öyle ki 1970'ler, modern toplumların yaşadığı çöküşten, ancak metafizik değerlere, dine, ahlaka, sığınarak kurtulunabileceğini savunan ve Yücel Çakmaklı'nın başını çektiği "milli sinema"; köyden kente göçün etkisiyle sayıları giderek artan "arabesk filmler"; bu yılların ideolojik ortamından etkilenen "toplumsal gerçekçi filmler" ve Türk sinemasının bundan sonraki dönemine çıplaklığı ve kadın bedeni sömürsünü bir daha ayrılmayacak şekilde yerleştiren "seks filmleri"nin bir arada bulunduğu karmaşa yıllarıdır.

Milli sinemada kadının rolünü anlayabilmek için verilebilecek en iyi örnek, Yücel Çakmaklı'nın *Kızım Ayşe* (1974) adlı filmidir. *Kızım Ayşe*, köyden kente göç etmiş ve dine, geleneklerine bağlı bir kadın olan Huriye'nin, kızı Ayşe'yi büyük şehrin bilhassa sosyetesinin yozluklarından ve tuzaklarından kurtarma çabasını anlatır. Filmde yolunu şaşırın Ayşe'ye Huriye kadının inanç ve sevgileri yol gösterecektir. (10) Milli sinema, melodramlarda yaygın biçimde yer alan iyi anne, iyi eş şeklindeki geleneksel kadın rolüne dindar vasfını da ekler.

Köyden kente göçenlerin kendilerinin yaşadığı dönüşüm kadar ve belki daha fazla geldikleri kenti de dönüştürmelerini ifade eden arabesk de, müzikten sinemaya kültürün birçok alanında bu dönemde etkili olmuştur. Kadenci, teslimiyetçi yapılarıyla melodramlar zaten arabesk eğilime yakındır. Müzik alanında içinden çıktığı gecekonducuları da aşarak tüm kent kültürünü etkileyen arabesk şarkıcıların sahnedeki sinemaya meyletmeleriyle birlikte arabesk filmler bir furyaya dönüşmüştür. Senaryoların adeta şarkılardan hareketle çekildiği ve özellikle sınıfsal farklılık ve adaletsizliklere isyan temasından beslenen arabesk filmlerin melodramlardan en önemli farklılıkları gerçek anlamda "acı son"la bitmeleridir. Bu filmlerin kadın tiplerini ise melodramlardaki geleneksel ezik kadın tipinin biraz daha lümpenleştirilmiş halidir. Ticari sıkıntılar bu dönemde Metin Erksan ve Lütfi Ömer Akad gibi belli bir sinemasal dile sahip yönetmenlerin dahi arabesk filmler çevirmesine yol açmıştır.

Seks filmleri ise özellikle Anadolu'da iyi filmlerin sinemalardan yavaş yavaş çekilmesi ve televizyonun da yaygınlaşmasıyla ailelerin sinemadan uzaklaşması sonrasında, seyirci kitlesi olarak erkekleri hedeflemiş bir ticari sinema anlayışının gelişmesine neden olmuştur. Her iki cinsi de düzeysiz ve aşağı bir konuma indirgeyen bu filmler, kadını pornografik olarak bayağı bir seks objesi olarak kullanmıştır.

Kırsal-Kent Sarkacında Kadınlar

Tüm ticari sıkıntılara karşın, toplumsal gerçekçi sinema da en iyi örneklerini 1970'li yıllarda verir. Bu dönemdeki toplumsal gerçekçi filmlerde köy, melodramlardaki havasından tamamen sıyrılarak, yoğunlaşan ideolojik tartışmaların da etkisiyle feodalite, su ve toprak mülkiyeti sorunları çerçevesinde ele alınır.

Kırsalda yaşayan yahut kırsaldan kente göçen kadınların merkezde yer aldığı bu filmler, genel olarak kırsaldaki feodal düzenin yahut yeni gelinen kent ortamının tüm zorluklarını yüklenen Anadolu kadınının çaresizliğini resmeder. Bu kadınlar başlarına gelen zorluklarla ve içlerinde buldukları çarpık toplumsal sistemle ya mücadele eder yahut da susarlar. Mücadele eden kadınlar bunu yine geleneksel rollerin dışına çıkmadan hatta kimi zaman Lütfi Ömer Akad'ın

Gelin filminde olduğu gibi çocukları için yaparlar. Göç olgusunu ele alan bu filmlerde kadın yine geleneksel ve modern değerler arasında savrulur.

Gelin, Akad'ın zengin olma hülyasıyla taşradan İstanbul'a göç eden Hacı İlyas ailesinin yaşadığı dramatik ikilemleri, sıkışmışlığı ve kent ile kır arasında kalmışlığı başarılı bir şekilde işler. Zengin olma hırslarının gözlerini adeta kör ettiği ailenin gelini Meryem ise hasta oğlunu kurtarmak için savaş verir. Bir bayram günü oğlunu kaybeden Meryem aileyi terk edip fabrikaya işçi olarak girer, onu izleyen kocasıyla yeni bir yaşama başlar. (11)

Türkiye'de kırsal kesimden büyük şehirlere yaşanan göç, aile içindeki baba otoritesine dayalı hiyerarşinin sarsılmasına neden olmuştur. Gelin de baba otoritesine başkaldıran; sınıf atlama yönündeki delice sermaye artırımını çabasının getirdiği değersizleşmeye, ailedeki feodal yapıya meydan okuyan; ama bütün bunları annelik içgüdüleriyle yapan bir kadın karakter olarak ortaya çıkar.

Düğün filmi de yine kentleşme sürecine ışık tutar. Büyük şehre göç edenlerin beraberlerinde tüm göreneklerini, törelerini ve feodal yapıyı taşıdıklarını, kadınların kentlerde de başlık parası karşılığı satılması üzerinden anlatır. *Diyet* ise çalıştıkları fabrikada patronun yanında yer alan kocasının aksine sendikacılarla birlikte mücadele eden kadın karakteri ile adeta *Gelin* filmindeki Meryem'in hayatının devamı gibidir.

Yine feodal yapıyı ve kumalık kurumunu sorgulayan, Atıf Yılmaz'ın *Cemo* filminde (1972) kadın karakter erkek gibi yetiştirilmiş olmasına rağmen iyi bir anne ve eş, kısacası fedakar bir kadındır. *Cemo*'da mücadelesinde yenik düşen kadın karakter üzerinden ne kadar erkekçe yetiştirilirse yetiştirilsin bir kadının tek başına giriştiği her mücadelede yenileceği mesajı verilir.

Türk sinemasında Yılmaz Güney'in *Seyyit Han* (1968) filmindeki Keje ile Zeki Ökten'in *Sürü* (1978) filmindeki Berivan karakterleri ile ortaya çıkan "suskun kadın" imgesi ise Yavuz Turgul'un *Eşkिया* (1996) filmindeki Keje karakterinde görüldüğü üzere 1990'lı yıllara kadar etkisini sürdürür. Burada suskunluk, aslında Doğulu kadının, yaşadığı tüm çaresizliklere karşı pasif direnişini temsil eder.

Feyzi Tuna'nın *Kızgın Toprak* (1973) filmi kırsal kesimdeki kadının çaresizliğini, iffetini tecavüz sonucunda kaybeden ve töreye göre öldürülmesi gereken Sultan karakteri üzerinden "kendi mezarını kazan kadın" motifi ile anlatır.

Kırsal kesimi egzotik imajlarla yansıtan ve kadını türlü çaresizlikler içerisinde ve geri kalmış bir kültürün ögesi olarak gösteren bu filmler, gösterildiği Batılı ülkelerde büyük ilgi görmüştür.

Cinsel Özgürlük Söylemi ve Türk Sinemasında "Özgür Kadın" İmajının Yükselişi

1980'li yıllara kadar Türk sinemasında başlıca iki kadın tipinin sunulduğunu söylemek mümkündür: "Namuslu bir eş ve fedakar bir anne olan, erkeğe bağımlı ve aileleri uğruna her türlü eziyete katlanan kadereci kadınlar" ve "cinselliği ön planda olan, erkekleri kötü yollara sürükleyerek mutlu yuvaları dağıtan vamp kadınlar." 80'li yıllara gelindiğinde ise Türk sinemasındaki makbul kadın imajında ciddi bir kırılma ortaya çıkar. Bunun nedenlerini

anlamak için öncelikle bu yılların siyasi, ekonomik ve toplumsal atmosferini tahlil etmek yerinde olacaktır.

80'li yıllar Türkiye'nin yakın siyasi tarihinin en çalkantılı dönemidir. 12 Eylül darbesinin damgasını vurduğu bu dönem devlet ve iktidar biçimi açısından iki farklı kimliği bünyesinde taşır. Bir yanda baskı ve yasağın olduğu devlet şiddeti, diğer yanda yasaklamaktansa dönüştürmeyi, yok etmektense içermeyi, bastırmaktansa kışkırtmayı hedefleyen daha modern ve kuşatıcı bir kültür stratejisi kendini var etmeye çalışır. 80'li yılların ikinci yarısına göreceli olarak özgürleşme, daha modern ve sivil bir iktidar damgasını vurur. Bu nedenle devletin söylemiyle modern ve özgürleştirici vaatlerle dolu daha sivil bir söylem bu yıllarda birbiriyle çakışır.

80'ler ikiliklerle dolu yıllardır. Bir yandan ret, inkar ve bastırma, diğer yandan insanların arzularının hiç olmadığı kadar kışkırtıldığı bir fırsat ve vaatler dönemidir. Bir yanda söz hakkı engellenmiş, susturulmuş bir Türkiye, diğer yanda söze yeni kanallar sunan bir "konuşan Türkiye" vardır. Kurumsal, siyasi ve insani sonuçları bakımından yakın tarihin en ağır dönemlerinden biridir 80'ler, ama aynı zamanda insanların politik yükümlülüklerinden kurtuldukları bir hafifleme ve serbestleşme dönemidir de. Siyasi baskılarla vitrinlerin ışıltısı, savaşın dehşetiyle taşranın kültürel yükselişi, işkenceyle bireyselleşme çağrıları, susma zorunluluğuyla konuşma iştahı kısa bir zaman dilimi içinde aynı sahneyi paylaşırlar bu yıllarda. İç dünyaların, cinsel tercihlerin, özel zevklerin öne çıktığı gündelik hayatın kendi özerk taleplerini dayattığı, ama diğer yandan tüm bu alanların bir bakıma yağmalandığı yıllardır. Şiddetini biraz da gecikmişliğinden alan bir bireyselleşme isteği nedeniyle ihmal edilmiş kişisel istekler daha rahat ifade edilebilmektedir artık; ama çoğu zaman bu istekler sadece bir tüketme arzusundan ibaret kalır. (12)

80'lerin ortasında Türkiye'de nerdeyse baskı döneminin sona erdiği yanılsamasını doğuracak yaygınlıkta bir söz, imge ve görüntü patlaması yaşanır. Kültür daha önce görülmedik boyutlarda piyasaya tabi olur, reklamcılık kısa sürede sınırsız sayıda imgeyi dolaşıma sokar. Bütün bu gelişmelerin ortak özelliği resmî kültürün dışında doğmuş olmaları ama varlıklarını da 80'de devlet müdahalesiyle kurtarılmış bir piyasaya borçlu olmalarıdır. Her şeyi metalaştıran piyasa yakın zamana kadar mahrem kabul edilen özel hayatı da adeta kamusallaştırır. Böylelikle birçok şeyin gösterildiği ve görüldüğü kadarıyla varolduğu, sergilendiği için ve seyredildiği kadarıyla değer kazandığı bir vitrin toplumu çıkar ortaya. (13) Değişme sürecinin çok hızla yaşandığı bu yıllar, aynı zamanda geleneksel yapıların çözüldüğü farklılaşmış ve karmaşıklaşmış bir toplum yapısını ortaya çıkarır.

80'li yıllarda oluşan depolitizasyon ve duyarsızlık ortamında daha öncesinde varolan toplum için mücadele etmek, toplumu geliştirmek ve iyileştirmek gibi söylemler yerini bireyin kendi alanları için verdiği savaşlara bırakır, herkesin bireyden söz ettiği bir toplumda neo-popülizmin yeni simgesi birey olur. 24 Ocak kararlarının uzantısındaki bankerler dönemiyle "büyük düşün, büyük kazan" mantığına ısınma, kolayca köşeyi dönme hayallerine kapılma ve bireysel servet avcılığı için her yolu mübah görme şeklindeki davranış biçimi, ifadesini "bireycilik"te bulur. (14) 80 öncesinin özgürlük ve eşitlik hayalleri yerini servet hayallerine bırakır.

Yeni değerlerin daha iyi yaşama talebini bireysel anlamdaki başarı hayallerine kanalize etmesi, ideolojik kalıpların yerini tüketim kalıplarının almasını sağlar ve insanlara tükettikçe birey olabilecekleri düşüncesi benimsetilmeye çalışılır.

12 Eylül 1980 darbesi sonrasında oluşan bu bireyciliğin yükseldiği depolitik ortamda feminist hareket de ivme kazanır. 1970'lerin Türkiye'sinde kadın hareketi anti-feminist bir karakter taşımakta ve bir kısmı Marksizm'in kadın konusundaki tahlillerine dayanmaktadır. 12 Eylül askerî darbesiyle sol mücadelenin Şilen sona erdirilmesi ile birlikte Türkiye'de Batı'da 1960'lı yıllarda ortaya çıkan ikinci dalga feminizmin beden ve cinsellik siyasetini yansıtan bir kadın hareketi oluşur. Bu hareketin yaygınlık kazanması ve öne çıkmasındaki en önemli etken de liberalizasyon süreci ile öne çıkan bireyselliğin feminist ideolojide karşılık bulmasıdır.

Reklamlara artık ev işi yapan ve çocuk bakan erkek imgelerinin dahil olduğu, kitle iletişim araçlarında daha fazla yer kaplayan travesti ve transseksüeller bağlamında erkeğin kadınsılaşmasının giderek meşrulaştığı bu yıllar kuşkusuz kadın ve erkeğin geleneksel rolleri arasındaki ayrımın bulanıklaştığı bir sürece tanıklık etmiştir. Kadın hareketi de bu süreçte kitaplara, dergilere, filmlere konu olarak, feminist kavramların kullanımını yaygınlaştırmayı başarır. Bu döneme değin sergilenen Kemalist devrimlere kadına tanıdığı haklar dolayısıyla şükran duyma ve bu hakları koruma ve kollama misyonu, 80'li yıllarda bazı feministler tarafından ciddi biçimde sorgulanmaya başlanır. Onlara göre kadınların sorunları Cumhuriyet'in kadını algılayış biçimi ve popülist bir projenin aracı olarak kullanmasından kaynaklanır. Cumhuriyet'in modernleşme projesi çerçevesinde yer alan kamusal beklentiler altında özel yaşamların boğulduğunu öne sürerler. Bu nedenle feministler "fedakar anne, namuslu eş" imajını kadın dergilerinde, radyo ve TV programlarında tartışmaya açarlar. Modern kadın tipi ekonomik özgürlüğe erişmek, kariyer sahibi olmak, feminist söylemlerden haberdar olmak ve kadın cinselliğine sahip çıkmak olarak yeniden tanımlanır.⁽¹⁵⁾

Bu dönemde bir yandan feminist hareket ataerkil olarak nitelediği ailede dahil tüm kurumlara savaş açarken; yapısı gereği her şeyi meta haline getiren liberal kapitalist sistem de kadın bedenini hızla metalaştırmaktadır. Depolitize ortamın toplumda yarattığı boşluğu dolduran Tan gazetesi gibi "okunacak değil bakılacak gazeteler" kadın çıplaklığını adeta vitrinleri olarak kullanmaya başlar. Kadın cinselliğinin yoğun biçimde sömürsünü başlatan bu anlayışın kısa sürede elde ettiği tiraj başarısı, diğer gazetelerin de aynı çizgiyi izlemesine neden olur. Bab-ı Ali'de "Rahmi Turan gazeteciliği" şeklinde adlandırılan bu anlayış *Nokta* gibi haftalık siyasi dergilerin kapak mizansenlerini de etkiler.

80'lerde yaşanan hızlı değişim süreci kuşkusuz sinemaya da yansiyacaktır. Bu dönemde Yeşilçam'da yetişen bir yönetmenler kuşağı, o ana dek Türk sinemasına ilham kaynağı olmuş Amerikan sineması yerine yönlerini Avrupa sinemasına dönüp, yeni ama bir o kadar da özenti kalıplarla Türkiye insanını anlatmaya koyulurlar. Seks filmleri furusuyla sinemaya ilgisi zaten azalmış önemli bir kesim, bu dönem filmlerinin, Türkiye'de değil de Fransa'da yaşaymış izlenimi veren karakterleriyle özdeşleşemeyerek sinemadan iyiden iyiyeye çekilir. İşte bu sebeple Scognamillo bu dönemi "seyircisiz sinema dönemi" olarak adlandırır.

Dönemin etkisiyle bireyin öne çıktığı, kişisel sorunların psikolojik tahlillerle işlendiği 80'lerin ikinci yarısındaki filmlerde ana temalar "insanların iletişimsizlikleri, yabancılaşmaları, bunalımları ve yalnızlıkları" olur.⁽¹⁶⁾ Bu dönemde ivme kazanan kadın hareketi ve bireyselliğin

de etkisiyle sinemada üretilen yeni kadın tipi de bu yabancılaşma ve iletişimsizlikten nasibini alan, kentli ve mutsuz kadın tipidir.

Bilhassa Atif Yılmaz'ın başını çektiği, "kadın filmleri" olarak adlandırılan, feminist söylemin etkisi altındaki film kuşağı, dönemin ruhuna uygun bir şekilde kadın bedenini ve erotizmi ticari biçimde kullanır. Aslında bir bakıma 70'li yıllarda ön plana çıkan seks filmlerinin giderek pornografiye dönüşmesi ve yasaklanmasıyla cinsellik, 1981 yılından itibaren bu tip kadın filmlerine kaymıştır.

80 öncesinin iyi ve kötü kadınlarının yerini bu dönemde "cinsel özgürlüklü birey kadınlar" alır. Ömer Kavur'un 1981'de çektiği *Ah Güzel İstanbul* ile Müjde Ar, bu yeni kadın tipinin öncüsü olur. Star olarak cinselliği/çıplaklığı adeta yasallaştıran oyuncu Müjde Ar olmuştur. Müjde Ar'ın bu çıkışından sonra Türkan Şoray 1982'de *Mine* ile Hülya Koçyiğit de 1984'te *Fırar* filmi ile bu yeni tiplere uymakta gecikmezler.

Bu dönem filmlerinin genelinin aksine izleyicinin yoğun ilgisini çeken Atif Yılmaz'ın *Aaah Belinda* (1986) filmi, aslında dönemin ruhunu ve sinemadaki mevcut olumlu kadın imajındaki kırılmayı göstermesi açısından önemli bir örnektir. Fantastik öğeler içeren film, Müjde Ar'ın canlandırdığı tiyatrocü ve aynı zamanda reklam filmlerinde oynayan Serap karakterini merkeze alır. Film, Serap'ın, şampuan reklamında canlandırdığı orta halli bir memur eşi olan iki çocuklu Naciye kişiliğine bürünmesiyle gelişen olayları anlatır. Tiyatro ve reklam stüdyoları arasında mekik dokuyarak hayatını kazanma arayışındaki Serap için, orta halli bir memurun iki çocuklu hanımı oluvermesi adeta bir kabus olarak sunulur. Burada "iyi anne, sadık eş, çalışan kadın" Naciye'nin hayatı 80 öncesinin aksine son derece olumsuz tasvir edilir ve Naciye karakteri üzerinden kadının ev içinde yani aile yaşamında ezildiği ve sömürüldüğü şeklindeki feminist söylem yansıtılır. Burada "kadının ailenin proletaryası olduğu" şeklindeki Marksist feminist yaklaşımın etkisi görülür. Evlilik dışı serbest aşk yaşayan, kentli burjuva Serap'ın yaşamı ise Naciye'nin son derece sıkıcı gösterilen yaşamına bir alternatif olarak sunulur. Reklam sektöründe kendi bedenini suistimal ederek hayatını kazanmaya çalışan Serap ile reklamlarda gösterilen şampuanın alıcısı konumundaki Naciye aslında aynı tüketim endüstrisinin çarkları arasında sıkışmış iki kadındır. Bu anlamda Serap'ın yaşamı da Naciye'nin yaşamının kötü bir kopyasından başka bir şey değildir aslında.

Namuslu eş kavramının giderek aşındığı, sadakat göstermeyen kadın sunumlarının yaygınlaştığı 80'ler sinemasında Atif Yılmaz'ın *Bir Yudum Sevgi* (1984) ve *Mine* (1982) filmleri ile Feyzi Tuna'nın *Seni Kalbime Gömdüm* (1982) filmlerinde eşlerinin ilgisizliğinden şikayetçi olan ya da *Ölü Bir Deniz* (1989) filminde olduğu gibi işi ile evi arasında gidip gelmekten bunalmış kentli kadınlara sunulan alternatif, genellikle evlilik dışı ilişki kurmaları olur. Ancak neticede bu alternatif de bu kadınların mutlu olmalarını sağlayamaz ve onları içinden çıkamadıkları bir kısır döngü içerisine hapseder.

Atif Yılmaz'ın Duygu Asena'nın aynı adlı romanından uyarladığı *Kadının Adı Yok* filminde ise küçük burjuva eğitilmiş kadının cinselliğini rahat biçimde yaşama isteği ve bunu engellediği iddia edilen toplumsal baskıya karşı özgürlüğünü savunması anlatılır. Film, kadının yegane toplumsal amacının, erkek arkadaşlarını kimse karışmadan evinde dilediğince ağırlayabilmemiş gibi sunulduğu, tuhaf ve gerçeklikten uzak bir sorunsala sahiptir.

80 öncesinde feodal sistemin türlü baskıları altında eziliyor gösterilen kırsal kökenli kadınlar da yerlerini, bu dönemde cinsel özgürlükçü bireylere bırakırlar. Şerif Gören'in 1985 yılında çektiği *Kurbağalar* filminde kocası öldürülünce genç yaşta dul kalan ve oğluna bakabilmek için köyün erkekleriyle birlikte kurbağa toplayarak yaşamını kazanan Elmas karakteri merkezdedir. Elmas köylüler karşı çıkmasına rağmen, hapisten yeni çıkan Balkanlı Ali'yle birlikte olacak ve ayrıldıklarında yine yaşamını kurbağa toplayarak sürdürmeye devam edecektir. Bu filmde de köy gibi toplumsal kontrol mekanizmasının en yoğun işlediği bir ortamda cinselliğini serbestçe yaşayan ve hayatını sürdürmek için erkeğe bağımlılık duymayan bir kadın tipi ön plandadır.

Yine bu yıllardaki *Firar* (1984) ve *Bez Bebek* (1987) filmlerinde ise melodramların hıçkırık ve hıçkırık oyuncusu Hülya Koçyiğit, amacına ulaşmak için cinselliğini pervasızca kullanan karakterleri canlandırır. Şerif Gören'in yönettiği *Firar*, kendisini nikahlamayan bir erkeği öldürerek hapse giren ve oradan çıkmak için gardiyana karşı cinselliğini kullanan bir kadını anlatır. Kocası hapiste olan evli bir kadının, evini onaran bir ustayla arasında başlayan ilişkiyi anlatan Engin Ayça filmi *Bez Bebek*'te ise kadın karakter, ustanın bu ilişkiyi öğrenen kişileri birer birer öldürmesine göz yumacak denli sapkın bir cinsellik anlayışına sahiptir.

Kartal Tibet'in, kadınları barış adına greve çağırarak *Lysistrata* adlı oyundan uyarladığı *Şalvar Davası* (1983) ise büyük şehirden köyüne geri dönen Elif isimli karakterin tarlada çalışmaktan ev işlerine ve çocuk bakımına uzanan ağır sorumluluk altındaki köylü kadınlara, kahvede zaman öldüren kocalarına başkaldırmaları yönündeki telkinini temel alır. Cinsellik boyutunun oldukça bayağı düzeyde ve ön planda olduğu bu filmi, Agah Özgüç "şalvar erotizmi" olarak niteler.

80 öncesinde, Lütfi Akad'ın *Vesikalı Yarım* (1968) ve Ömer Kavur'un *Yatık Emine* (1974) filmleri gibi belli istisnalar dışında tümüyle vamp, kötü kadın olarak sunulan hayat kadınları, 80 sonrasında kötü yola düşürülmüş, erkekler tarafından sömürülen, şiddete maruz kalan, yaşamak için hayat kadını olmaya mahkum bırakılmış karakterler olarak sunulur. "Kötü hayat kadını" imajı adeta yerini "iffetli hayat kadını" imajına bırakır; kötü olan onları bu yola düşüren toplumsal şartlardır. Bu dönemde toplumun hayat kadınlığına bakış açısı, hayat kadınlığının nedenleri, kurtuluş yolları, hatta psikolojik boyutlarını inceleyen filmler ortaya çıkar. Bu filmlerin sayısında yaşanan romantizmi bürüdü" yorumunu yapmasına neden olacaktır. *Ah Güzel İstanbul* (1981), *Dağınık Yatak* (1984), *Güneşin Tutulduğu Gün* (1984), *Güneş Doğarken* (1984), *Asiye Nasıl Kurtulur?* (1986), *Kupa Kızı* (1986), *Kurtar Beni* (1987), *İpekçe* (1987) bu serinin önde gelen filmlerini oluşturur.

Atif Yılmaz tarafından çekilen *Asiye Nasıl Kurtulur?* filminde ana karakter Asiye, annesinin, dostuyla birlikte kaçmasından sonra sahipsiz kalır; bir iki iş ve evlilik denemesinden sonra da tıpkı annesi gibi hayat kadını olur. Film, Asiye'nin bu durumdan nasıl kurtulacağı sorusunun cevabını epik tiyatro anlayışı içerisinde seyirciyle birlikte arar. Ancak filmin finalde bu soruya verdiği cevap oldukça ilginçtir. Zira finalde Asiye'nin kurtuluş yolu tıpkı kendisine yapıldığı gibi başka genç kızları da tuzağa düşüren bir genelev patroniçesi olmaktan geçer. Luis Bunuel'in *Gündüz Güzeli* (Belle de Jour, 1967) filminin yeniden çevrimi olan *Kupa Kızı* ise kendi isteğiyle geneleve giderek mutluluğu burada arayan evli bir kadın karakteri anlatır. Yine ulusal sinemadan tanıdığımız Halit Refiğ'in, camiye sığınan bir hayat kadını ile evlenerek ona

sahip çıkan bir imamı anlatan *Kurtar Beni* isimli filmi ise bu seri içerisinde en farklı yaklaşıma sahip olanıdır.

Halit Refiğ'in 1984 tarihli *Teyzem* filmi ise Umur isimli genç bir karakterin yaşamında derin izler bırakan teyzesi Üftade'nin anıları üzerinden nostaljik bir öykü anlatır. Hikaye, hayal kırıklığı ile sonuçlanan bir evliliğin ardından bu sefer de kızıyla birlikte geri döndüğü evinde astsubay emeklisi tutucu üvey babasının baskısı altına giren Üftade'nin eski sevgilisine dair kurduğu hayallerin giderek onu şizofreniye götürüşünden ibarettir. Filmde Üftade ve onun dünyasına girmeyi başaran yegane kişi olan Umur dışında herkes iki yüzlü ve aslında taktığı maskelerin tam tersi kişiliklere sahip kişiler olarak sunulur. Filmde Üftade, alegorik düzlemde kötü karakterlerin temsil ettiği ülkedeki baskıcı tüm kurum ve ideolojilerin kıskacındaki çaresiz halk yığınını temsil eder.

1987 tarihli Atif Yılmaz filmi *Hayallerim, Aşkı ve Sen* ise sinema sevdalısı genç bir senaristin, hayran olduğu bir oyuncunun (Türkan Şoray) eski filmlerdeki rollerini temsil eden hayali kişilikler olan Nuran ve Melek karakterleriyle ve bizzat bu oyuncunun kendisiyle örülü dünyasında, düş ve gerçek arasında salınan yaşamını anlatır. Film Nuran ve Melek karakterleri üzerinden melodramların namuslu ve vamp kadınlarına yönelik ironik bir yaklaşım getirir.

Dul Bir Kadın (1985) ve *Düş Gezginleri* (1990) filmleri ise kadının cinsel açıdan özgürleşmesi söylemini daha da ileriye götürerek lezbiyenliği açık biçimde merkeze alan filmler olurlar. Erkek karakterlerin tümünün kötü ve namus düşmanı gösterildiği bu filmlerde, Batı'daki ikinci dalga feminizmin uç örneklerine benzer bir şekilde kadının kendi cinsine yönelmesi alternatif olarak ortaya konur.

80'li yıllar aynı zamanda kadın yönetmenlerin de kadına bakan filmlerinin yoğunluk kazandığı bir dönemdir. Bilge Olgaç, *Kaşık Düşmanı* (1984) filminde bir köyde düğün evinde tüp gaz patlaması sonucunda eş ve çocuklarını yitiren erkeklerin içine düştükleri çaresiz durumu anlatır. Ancak bunu yaparken soruna en az erkek yönetmenlerinki kadar cinsellik perspektifinden bakar. Nisan Akman ise *Dünden Sonra Yarından Önce* (1998) filmde, aile içi iletişimsizlik temasını ele alır. Erkek, eşinden bir çocuk ve eve daha çok zaman ayırmasını beklemektedir. Ancak filmin baş karakteri Gül, eşini başka bir kadına kaptırma pahasına işini bırakmaz. Film kadın bireyselliğinin altını feminist bir dille kalınca çizer.

Sonuç

80'li yıllar boyunca çekilen tüm bu film örnekleri içerisinde kadınlar genel itibarıyla duygusuz, nedensiz, amaçsız, kendi yalnızlığı içinde devinen, iletişim kuramayan, bağımsız ama yalnız, özgür ama mutsuz tipler olarak sunulur. Kadın sorunlarına baktığı iddia edilen bu filmler, aslında karakterleri aracılığıyla kentli burjuva sınıftan küçük bir azınlığın cinsel sorunlarını toplumun tüm kadınlarına teşmil etmeye çalışır. Bu filmlerde kadının özgürleşmesinden anlaşılan tek şey, onun cinsel açıdan özgürleşmesi, bunu sağlamanın yolu da evlilik ve annelik ile namus ve sadakat gibi kavramlardan uzaklaşmasıdır. "Kadın sorunlarını anlatıyoruz" adı altında yapılan bu filmler, gerçekte 80'li yılların genel eğilimine uygun olarak kadın cinselliğini sonuna kadar sömürmüştür.

Şu ana dek bahsettiğimiz Türk sinemasında öne çıkan kadın tiplerinin tümü, varlıklarını farklı şekillerde günümüze kadar sürdürür. Sinemamızda kadın en genel haliyle ya melodramlarda olduğu gibi hayata dair sahici bir duruşu olmayan, karton tiplerle duygusal sömürü nesnesi olarak, ya da cinsel açıdan seyirlik bir haz nesnesi olarak kullanılmıştır. Kadının geleneksel kimlik ve rolünün kapitalizmin gelişmesine hizmet edecek şekilde değiştirilmesi; özgürlük, sosyal ve ekonomik hayata aktif katılım adı altında tüketici bir nesneye dönüştürülmesi; cinsiyetler arası bir kutuplaşmanın aracı kılınması; geleneksel aile yapısının çözülmesine ve sağlıklı bir toplumsal yapıya neden olacaktır. Kadının sadece fitratından tümüyle uzaklaştırılmış bir beden olarak değil, entelektüel, derin, manevi ve toplumda doldurulamaz sosyal fonksiyonlarıyla yer alacağı bir sinemanın varlığı, sinema-toplum etkileşimi açısından hayati öneme sahiptir.

Notlar

- 1) Deniz Kandiyoti, "Modernin Cinsiyeti: Türk Modernleşmesi Araştırmalarında Eksik Boyutlar", *Türkiye'de Modernleşme ve Ulusal Kimlik*, İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, 1999, s. 112.
- 2) Giovanni Scognamillo, *Türk Sinema Tarihi 1896-1997*, İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 1998, s. 75.
- 3) Bilge Emin, "Halit Reşğ Sinemasında Kadın (1960/61-2000)", Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 95-96.
- 4) Giovanni Scognamillo, *Türk Sinema Tarihi 1896-1997*, s. 108.
- 5) Özlem Emine Ataman, "Sinemada Toplumsal Cinsiyet Roller: 1980-1999 Yılları Arasında Türk Sineması'nda Toplumsal Cinsiyet Rollerinin Sunumu", Doktora Tezi, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2002, s. 20.
- 6) Mediha Sağlık, "Toplumsal Eleştiri Boyutunda Türk Popüler Sineması: Küçük Hanım ve Şoför Nebahat Dizileri", Doktora Tezi, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1993, s. 236.
- 7) Fetay Soykan, "Türk Sinemasında Kadın", Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1990, s. 70.
- 8) Ataman, "Sinemada Toplumsal Cinsiyet Roller", s. 72
- 9) Soykan, "Türk Sinemasında Kadın", s. 73.
- 10) a.g.tez, s. 116.
- 11) a.g.tez, s. 99.
- 12) Nurdan Gürbilek, *Vitrinde Yaşamak: 1980'lerin Kültürel İklimi*, İstanbul: Metis Yayınları, 2001, s. 8-10.
- 13) a.g.e., s. 21-29.
- 14) Can Kozanoğlu, *80'lerden 90'lara Türkiye ve Starları: Cilalı İmaj Devri*, İstanbul: İletişim Yayınları, s. 121.
- 15) Ataman, "Sinemada Toplumsal Cinsiyet Roller", s. 52.
- 16) Şükran Esen, "Uzun İnce Bir Yolda Türk Sineması", *Sinema Yazıları*, 1992, sy. 1, s. 58- 59; aktaran Ataman, "Sinemada Toplumsal Cinsiyet Roller", s. 83.

Sonuç Bildirgesi

Bu sempozyum, hem "tükenen kadının" sorunlarına, hem de "tüketilen", içi boşaltılan, uç örnekler üzerinden yola çıkıp kadını sorun kelimesi olmaksızın anmayan "kadın sorunu" başlıklı çalışmalara, farklı bir üslupla yaklaşma amacından hareketle düzenlenmiştir.

Başlıkları ve içerikleri kitap boyunca sunulan sunumlardan, ayrıca kitap içerisinde yer almayan, konuşmacılar ve dinleyenler arasında gelişen soru-cevap etkileşimlerinden ortaya çıkan sonuç ve öneriler şunlardır:

1. Günümüzde yalnızca kadının değil "insan"ın yeniden tanımlandığı başdöndürücü değişimler yaşanmaktadır. Bilim ve teknolojide meydana gelen değişimler sonucunda ortaya çıkan yeni üreme teknikleri, genetik müdahaleler, dijital protezler, yapay zeka gibi gelişmelere paralel olarak sosyoekonomik paradigmalarda radikal bir şekilde değişmekte, artık "biyolojik cinsiyet" tanımının yerini "toplumsal cinsiyet" tanımı almaktadır. Cinsleri aşan bir "yeni insan" sorunu ile karşı karşıya bulunulmakta, ama cinsiyetin ve cinselliğin insan hayatındaki konumunu değiştirip dönüştüren sosyal, siyasal, ekonomik, kültürel ve teknik süreçler de eş zamanlı olarak tedavülde tutulmaktadır. İnsanlık, insanın sınırlarının tartışıldığı bir dönemde, cinsiyetin ötesinde, türün devamlılığına ilişkin risklerle karşı karşıya bulunmaktadır. Bu tespitten hareketle bugün "kadın"ı konu aldığımız sempozyumdan sonra, erkeği, çocuğu ve bir bütün olarak aileyi ele alacağımız bir dizi sempozyum daha gerçekleştirmek, konuyu bütüncül ve derinlemesine irdelemek, bahsi geçen riske dikkat çekmesi bakımından anlamlı olacaktır.
2. Batıdaki kadının serüveni, kadının odağında olduğu meselenin kavramsal arka planını belirlemesi ve bu medeniyetin tezahürü olan modernizmin ilkin sömürgecilik ve işgaller, ardından küresel ekonomi aracılığıyla tüm dünyaya kendini dayatması nedeniyle bugünün başlangıç konusu olarak belirlenmiştir. Batı Medeniyetinde "kadınların ruhu var mı? Kadınlar insan mı?" tartışması ile başlayan, "ev kadını ve anne"nin yüceltildiği dönemlerle devam eden, daha sonra ise eşitlik söyleminden özgürleşme söylemine evrilen kadın tarihinde en belirleyici değişiklik, feodalizmin bitmesi ve kapitalizmin gelişmesiyle başlamıştır. Endüstri devriminin ortaya çıkardığı yeni üretim sistemi, kadınları üretim sürecinin dışına itmiş, daha önce evde üretime katkıda bulunan kadın, ağırlığa sahip olduğu bu mekânda ağırlığını kaybetmiş, sadece tüketici olmuştur. Bu gelişmenin ardından ortaya çıkan yeni toplumsal yapı içinde kendini dışlanmış hisseden kadınların yeni talepleri, kadın ve çocukların da emeğine göz diken kapitalizmin emelleriyle örtüşmüş, böylece kamusal alanda kadınlar da yerini almıştır. Ancak ücret eşitsizliği, hem evin hem fabrikanın işlerini yapmak zorunluluğu gibi ayrımcılıklara maruz kalarak yerini almıştır.
3. Serüven 20.yüzyıl başlarına dek bu ayrımcılığa karşı mücadele ile devam etmiş, hak arayışları "eşit işe eşit ücret"ten "oy kullanma hakkı"na değin açılan bir yelpazede 20.yüzyıl kadınların modern hayata tam anlamıyla katıldıkları, modern

teknolojide yaşanan ilerlemelerin etkisiyle kadınların sağlık koşullarında iyileşme bebek ölüm hızında düşüş, ev işleri ve çocuk bakımı için ayrılan zamanın kısalması sonucu sosyal hayata katılımın artması gibi değişikliklerin olduğu yüzyıl olmuştur. Burada esas değişim özel alanda olmuş, kadın ve erkeğin eşit olduğu, babanın evin reisi olmadığı ilk kez hukuki metinlerde yer almaya başlamıştır. Bu noktadan sonra kadınlar için modernliğin anlamı babalar ve eşler karşısında ekonomik, hukuksal ve simgesel bağımsızlığa, bireyselliğe ve tam vatandaşlık statüsüne ulaşmak olmuş, bunu “bedenim benimdir” sloganıyla simgeleşen “kürtaj hakkı”, “evlilik dışı birliktelik hakkı” gibi söylemlerin yaygın kabul görmesi takip etmiştir. Bu söylemler günümüz postmodern dünyasında devam etmekle birlikte yeni bir tartışma konusu ortaya çıkmıştır: biyolojik cinsiyetin reddi ve “toplumsal cinsiyet” kavramının tedavüle girişi.

4. Batı dünyasında serüven anlatıldığı gibi ilerlerken Osmanlı’da, İslam Hukuku’nun cari olduğu bir medeniyette kadınlar, erkekler, çocuklar, hülasa bütün insanlık için farklı bir anlayış, farklı bir iklim hüküm sürmektedir. Tarihi objektif olarak okumanın en kestirme yolu olan resmi kayıtların(siciller, tereke kayıtları vb.) incelenmesiyle ortaya çıkarılan gerçekler, yıllardır empoze edilmeye çalışılardan farklıdır. Jennings, Abraham Marcus, Gerber gibi Batılı tarihçilerin araştırmaları Osmanlı Medeniyeti’nde kadınların sosyal ve ekonomik hayat, evlenme, boşanma, miras, mülkiyet edinme ve tasarruf, eğitim, meslek sahibi olma ve icra etme gibi bir çok alanda hukuki düzenlemelerle korunduğunu göstermektedir. Cinsiyetler arası bir gerilim yerine cinsiyetlerin birbirlerini tamamlamaları felsefesi üzerinden inşa edilmiş bir hukuki sisteminin yürürlükte olduğu kayıtlardan anlaşılmaktadır.
5. İnsan’ı anlama, insan davranışını anlamlandırma bilimi olan psikolojinin kurucuları kabul edilen Freud, Melanie Klein, Bowlby gibi isimlerin çalışmaları göstermektedir ki “Anne” her insan teki için insan olmanın temellerinin atıldığı bir ortamdır. “Anne”yle kurulan bu en erken ilişki insanın sonraki bütün ilişkilerinin temelini oluşturur. İyi insanlardan oluşan bir toplum oluşturmak, ancak “iyi anne”lerin varlığında mümkündür. Üstelik sadece varolmaları yetmemekte bebekleriyle özellikle ilk iki yıl yeterince ilişki kurması gerekmektedir. Şaşırtıcı bir biçimde bunlar modernizmin oluşmasında düşünsel zemine en çok katkı yapan bilim adamlarının çalışmalarının verileridir . Bu nedenle her türlü bilgiyi okumak, fakat doğru okumak gereklidir.
6. Modernlik söylemi aileyi, cinselliği, cinsiyete dayalı kimlikleri hedef almış, tüm dünyada olduğu gibi Türkiye’de de yeni kadın ve erkek kimlikleri oluşturmuştur. Bunlar kişisel kimlik ifadeleri olmakla kalmamış toplumdaki statü, prestij, altkültür farklılıklarının sergilendiği kültür alanları haline gelmişlerdir. Yeni bir medeniyet inşasının gerekli olduğuna inanan bizler için bu karmaşa ve çatışma içinde fitratın ve ailenin korunması için taraf olmak, dahası bu taraf olmanın, siyasi, sosyal ve ekonomik açıdan düşünsel alt yapısının hazırlanmasında rol almak mecburiyeti

bulunmaktadır. Bunu yaparken şu anda yaşanan pratikleri göz ardı etmeksizin, hayata geçirilmesi olanaksız bir ideal peşinde koşulmamalı, günümüz gerçeklerinin dikkate alındığı çözümler bulunmalıdır. Bütün eleştirel bakış açılarına rağmen “Batı” tecrübesinin öğrettiklerinden, geleneğin izlerinden, modern psikoloji kuramlarından, gündelik yaşamın dayattığı zorunluluklardan yararlanılması elzemdir.

7. Kadının çalışıp çalışmaması gerektiği ile ilgili tartışmalar artık anlamını yitirmiştir. Kadının sosyal ve siyasi alandan, bilim ve iş dünyasındaki varlığına kadar hayatın bütün alanlarında yaptığı katkının, eklediği değerinin yerinin doldurulamayacağı artık kabul edilmektedir. . Ancak kadının öncelikli değeri-ki bu değer bütün toplumu ilgilendirmektedir- olan anneliğini koruyarak, aile yapısına zarar vermeyecek şekilde çalışmasının ve kamusal hayatta aktif rol almasının koşulları hazırlanmalıdır. Örneğin çalışan annelere süt izni, doğum izni vs. gibi kısmi çözümlerin yerine annelik ücreti ödenmeli, esnek çalışma saatleri, evde çalışma gibi olanaklar sunulmalı, bu uygulamaların kadın istihdamını azaltacak bir sonuç doğurmaması için gerekli önlemler alınmalıdır.
8. Modernizmin dayattığı yozlaşmaya daha fazla dikkat çekilmeli, bir zihniyet dönüşümü için daha fazla çaba harcanmalı, bunu yaparken de modernizmin sağladığı nimetlerden daha kolay vazgeçebilmenin pratikleri kendi hayatımızda oluşturulmalıdır. Zira modernizm bizi ve bizim gibi toplumları sunduğu nimetlerle oyalarken, Ortadoğu’da, Afrika’da, Asya’da kadınlar, erkekler ve çocukları tecavüze, savaşa, açlığa, işkenceye maruz bırakmaktadır. Bize de bunları onca işimiz arasında bir sinema filmi izler gibi izlemek, başka bir filme geçildiğinde unutmak düşmektedir. Elbette kendi dünyamızın ve bireyselliğimizin sınırlılığı içinde dünyayı kurtaramayız. Gerçekleştirilemeyecek idealler peşinde koşmak boşuna enerji israfıdır. Ama ünlü düşünür Wittgenstein’in dediği gibi “dünyayı değiştirmenin tek yolu kendini değiştirmektir.”

